

Konung Gustaf III

Konung Gustaf III:s Efterlämnade Papper

av

Erik Gustaf Geijer 1843

Del 2

Sammanställt och redigerat av Mikael Hermansson 2023

Förlagets förord 1876

För denna nya upplaga af de Gustavianska papperen hafva de i Upsala universitets bibliotek förvarade originalhandlingar, hvilka förf. åberopat, blifvit jämförda, och på grund deraf, äfvensom af andra autentiska källor, några faktiska rättelser här och der blifvit vidtagna. De flesta äro obetydliga, angå data på bref eller förbigångna ord samt kunna till en stor del anses såsom vanliga korrekturändringar. Ett par mera väsentliga rättelser, som icke kunna anses tillhöra denna klass, bifogas vid slutet.

Konung Gustav III Statue Skeppsbron, Stockholm 2007.

92. Om amiral Chapmans titel s. 5
93. Konungens bref till generalamiralen Trolle om kejsar Josef II s. 6
94. Ankomst till Neapel s. 7
95. Omdöme om generalen friherre Wrede s. 8
96. Omdöme om konungen och drottningen i Neapel s. 9
97. Ett bref ifrån Katarina II till Gustaf III s. 10
98. Konungens sista bref till generalamiralen Trolle s. 11
99. Generalamiralens död s. 12
100. Nöden hemma s. 14
101. Det tvetydiga i konungens politiska ställning s. 15
102. Ett konungens bref till sin bror hertig Karl s. 16
103. Ett konungens bref om den amerikanska Cincinnatiorden s. 18
104. Ett konungens bref om festen i Trianon s. 19
105. De politiska följderna af konungens besök vid franska hofvet s. 20
106. Ett bref från Ludvig XVI till Gustaf III s. 21
107. Krigsrykten från ryska och danska sidan s. 22
108. En olycklig duell s. 23
109. Konungens hemresa s. 24
110. Grefve Creutz i sitt förhållande till Gustaf III efter konungens hemkomst, resan, Italien s. 25
111. Politiska ställningen i Europa vid denna tid s. 26
112. Ett bref från k. Ludvig XVI till Gustaf III s. 28
113. Konungens svar s. 29
114. Konungens sista korrespondens med grefve Creutz s. 31
115. Hemlig plan mot danska hofvet och bref derom till Toll s. 33
116. Grefve Creutz' död s. 34
117. De ministeriela konferens uppd. åt grefve J. G. Oxenstierna frih. Emanuel De Geer s. 35
118. Svensk furstetitel åt grefve Hessenstein s. 37
119. Erbjuden äfven åt riksmarskalken grefve G. Gyllenstjerna, som afslår den s. 38
120. Rådets förändrade ställning och Liljencrantz' inkallande deri s. 39
121. Hans memorial om organisationen af styrelseverket s. 40
122. Konungens sista korrespondens med grefve Karl Fredrik Scheffer s. 45
123. Om processen med furst Hessenstein angående Ekolsund s. 47
124. Om upplifvandet af Vitterhets-akademien och stiftelsen af Svenska akademien s. 48
125. Grefve Creutz' råd om resan till Paris s. 50
126. Konungen om sin öfverhofpredikant baron Taube i Rom s. 51
127. Konungen om generalamiral Trolles begrafning s. 52
128. Konungen om Liljencrantz, Axelson, Låstbom m.fl. s. 53
129. Konungen om riksrådet Fredrik Sparres giftermål s. 54
130. Konungen om kronprinsens i Danmark antagande af regeringen s. 55
131. Konungen om afresan från Venedig s. 56
132. Konungens ankomst till Frankrike och bref derifrån s. 57
133. Riksrådet Karl Sparre skiljes från befattningen med krigsärendena s. 58
134. Konungens tal vid den senares invigning s. 59
135. Tvänne inskrifter af konungen s. 63
136. Äreminnet öfver Torstensson s. 64
137. Den akademiska vältaligheten s. 66
138. K. Gustaf III i förhållande till svenska teatern s. 67
139. Det nya operahuset s. 69

140. Operan Gustaf Vasa s. 70
141. Dramen Siri Brahe och Göran Gyllenstjerna s. 72
142. Inre ställningen före 1786 års riksdag s. 73
143. Karl Gustaf Nordin och hans anteckningar s. 74
144. Konungens förhållande till presteståndet förändras s. 75
145. Nordin och Wallquist s. 76
146. Betänkanden öfver ecklesiastika befordringar s. 77
147. Den ecklesiastika beredningen s. 79
148. Omdömen af Schröderheim och af konungen sjelf s. 80
149. Rådgifvarne till 1786 års riksdag s. 81
150. Omdömen om dem af Nordin och Wallquist s. 82
151. Stämningen hos ständerna s. 84
152. Riksdagens öppnande s. 85
153. Medel att förekomma följderna af de föregående årens missväxter s. 86
154. Bankens tillstånd s. 87
155. Handelns och sjöfartens s. 88
156. Försvarsverkets s. 89
157. Passevolansen s. 91
158. Mildring i straff för barnamord s. 93
159. Konungens förslag till förekommande af bondeståndets försvagande s. 94
160. Konungens idéer om en representationsförändring s. 95
161. Bränvinsregalet s. 97
162. Banko- och stats-utskotten s. 99
163. Afslag på bränvinsbevillningen s. 101
164. Ständernas besvär s. 102
165. Missnöjet på riksdagen s. 104
166. Kewenters memorial s. 105
167. Riksdagens upplösning s. 106
168. Polismästarens rapport s. 107
169. Utländskt omdöme om ställningen i Sverige s. 108
170. Konungens besök i Upsala s. 110
171. Friherre Ruuth statssekreterare för finanserna s. 111
172. Bref från riksrådet Emanuel De Geer till konungen s. 112
173. Den finansiella förlägenheten s. 115
174. Initiativ till en regering utan ständer s. 116
175. Riksrådet friherre Fredrik Sparres onåd s. 117
176. De politiska utsigterna s. 118
177. Krigsplaner och underhandlingar s. 119
178. Konungens besök i Köpenhamn s. 121
179. Gustaf III:s politiska karakter s. 122
180. Wallquist om ställningen efter 1786 års riksdag s. 123
181. Den hemliga krigskonseljen s. 125
182. Uppslag af engelska ministern i Köpenhamn s. 127
183. Trippelalliansen s. 128
184. Konungen beslutar kriget s. 129
185. Redogörelse af utgifvaren och slut s. 130
186. Fotnoter nr: 1-200 s. 131
187. Källmateria: http://www.zenker.se/Historia/Gustaf_III_papper s. 145

Om amiral Chapmans titel

I sammanhang härmed må äfven ett konungens yttrande i en befodringsfråga meddelas, ehuru först afgifvet efter hans afresa från Rom. Det är ej utan märkvärdighet, i afseende på den man det angår och konungens sätt att se saken. Chefen för varfvet i Karlskrona, den högtförtjente öfverste Chapman, hade fått fullmakt på kontreamirals namn, heder och värdighet, men var missnöjd, att denna befodran endast sträckt sig till en titel, och generalamiralen Trolle hade till konungen låtit märka denna hans missbelåtenhet. Konungen svarar ¹⁷⁵: »Hvad Chapman angår, ser jag med bedröfvelse, att han är menniska som andra, och att, då man trott sig göra mycket för honom, han finner skäl att ej dermed vara nöjd. Hade aldrig kontreamirals-fullmakten blifvit satt i question, hade han ej tänkt derpå. Nu, sedan han undfått den, är han ej nöjd, utan vill vara riktig kontreamiral. Hvem vet, om han en gång ej pretenderar att kommendera flottan? Det är en olycka för vår nation att aldrig hafva maghof. Det kostar den, som skall styra, ofta stort bekymmer. . . Jag är långt ifrån att ej göra honom den rättvisa, han förtjenar, och hade det varit i höstas fråga om att göra honom till kontreamiral, kanske hade jag lätt nog kunnat smälta den nyheten att göra en byggmästare till generalsperson. Men nu, sedan han redan undfått ett nådetecken, bör han vänta och ej begära ett nytt. Jag talar med uppriktighet till generalamiralen, såsom till en vän och en man, som eger så mycken rätt till mitt fulla förtroende. Jag har alltid haft för princip att surprenera med gracer, men att aldrig låta dem mig frånryckas. Men, såsom mannen är angelägen och förtjenar all konsideration, tror jag bäst, att generalamiralen uppehåller honom med fagra ord och skyller på min frånvaro. Då går humöret kanske öfver, och när jag kommer tillbaka till Karlskrona, lär jag finna så många goda skäl att öfverraska Chapman med hvad han önskar, att jag skall bli rätt glad att ha något qvar i min påse att belöna honom med» ¹⁷⁶.

Konungens bref till generalamiralen Trolle om kejsar Josef II

Före afresan till Neapel tillskref konungen generalamiralen Trolle följande bref ¹⁷⁷: »Rom den 27 Januari 1784. Jag undfick i dag den rapport af den 27 November, som generalamiralen till mig aflemnad om arbetets fortsamma gång i Karlskrona. Dröjsmålet har härrört af grefve Creutz' tvehogsenhet, om han vågade skicka amiralens bref med den vanliga posten. Jag ser af denna rapport, att generalamiralens drift ej blifvit minskad af min frånvaro. Ni uppfyller i allt, min kära Trolle, mitt förtroende och min väntan, och då det kommer att gälla en gång, lärer I ej mindre det uppfylla. Allt synes förebåda en stor hvälfning, och kejsarens projekt äro så vidlyftiga, att en sådan kris lärer vara oundviklig. Jag har sett denne prins, hvars person är äfven så förunderlig som hans conduite. Sedan han nästan insulterat påfven, sedan han gifvit sista stöten åt romerska väldet och undergrävt romerska lärans grundval, har man sett honom här ligga på knä i S:t Pers kyrka, löpa från den ena kyrkan till den andra och följa med en stor ferveur alla de andaktsöfningar, som katolska läran föreskrifver. Jag är ganska nöjd att hafva sett och lärt känna honom; men jag kan ej neka, att jag finner honom uppväcka förundran, men ej den kärlek och milda entusiasm, som en människovän endast kan ingifva, och som kejsarinnans i Ryssland fryntlighet och manér åstadkomma. Han synes snarare gjord att uppväcka skräck och undran än kärlek. Jag önskade, att generalamiralen behagade mycket upphöja den intimitet, som syntes regera oss emellan i Florens, hvarest jag åt allena med kejsaren och dess broder och svägerska under hela tiden jag der var, samt att generalamiralen söker göra bekant, att det varit en lång konferens juldagen, efter påfvens messa, mellan mig och kejsaren, då vi bägge varit i tre timmar allena, — att han sökt mig vid sin återkomst från Neapel, innan han varit hos påfven, men ej träffat mig, — att som Roms storlek gjort, att vi sökt hvarandra hela dagen, utan att kunna råkas, han slutligen gifvit mig rendez-vous hos prinsessan Doria dagen derpå, hvilken var den sista af hans vistelse i Rom, — att der synts mycken vänskap, och att då jag, som infunnit mig först, retirerade mig efter tre timmars sammanvaro, han följde mig i tredje förmaket, der, sedan vi talats vid allena i ett fönster, vi omfamnade hvarandra mycket vänligt i prins Dorias och baron Armfelts närvaro, — att jag sade honom: que j'espérois un jour avoir l'honneur de le voir à Vienne; hvarpå kejsaren svarade: qu'il espéroit me revoir selon ses promesses à Stockholm, — och att, sedan han följt mig till dörren, vi efter ett nytt famntag åtskildes. Detta allt, som är bokstafligen sant, blifver visserligen mycket embelleradt, om generalamiralen säger det i förtroende till någon, som ej kan tiga. Allt detta betyder intet mer, än det bör, för den, som känner hemligheterna; men det betyder mycket i vår publik och kan tjena mycket till den ton, jag tror nödig att sätta i publiken, då det barked af ¹⁷⁸, nämligen, att alla makter blifvit nytjade genom negotiationer, dels att befrämja vårt verk, dels att skingra de moln, som hotat Europas och Sveriges lugn, men som det varit omöjligt att skingra. På det att igenom omvägarna och långsamheten af Stockholms-posten jag ej måtte blifva förlustig generalamiralens bref, är det bäst, att de skickas direkte till Glörfeldt i Helsingör ¹⁷⁹, som skickar dem till Hamburg; men om generalamiralen vill skriva mig till hvad som bör vara hemligt, behagar hr generalamiralen skicka det till grefve Creutz att låta mig det i chiffer tillhandakomma. Så skall ock ske med mina svar. Detta bref förer min ridpage Stjernvall med sig, men har befallning att lemna det på Helsingörs postkontor att derifrån till Karlskrona öfversändas. Jag mår ganska väl och ämnar om tisdag begifva mig till Neapel, der redan största delen af min svit lärer i går vara anländ. Jag önskar generalamiralen lycka till detta nya år. I det förra har generalamiralen satt flottan i ett lysande stånd; i detta, med Guds makt, hoppas jag, att generalamiralen lägger sista handen vid verket, att vår segrande flagga, tillskyndar Sverige ett nytt rike och generalamiralens namn en odödlig ära. (Apostille). Om något skepp afsändes till Medelhavet, vore bra det skedde så bittida, att det kunde vid lågans upptändande vara tillbaka. I detta fall skulle jag skicka med det hem åtskilligt, som jag upphandlat i Italien.»

Ankomst till Neapel

Konungens första bref från Neapel till grefve Creutz är af den 3 Februari 1784: »Jag kom hit, min k. grefve, sistlidne tisdag klockan mellan 2 och 3 på natten. Jag har legat i Velletri. Grefve Rasumoffsky ¹⁸⁰ är den, till hvilken jag adresserat mig för att gifva mig nödvändiga underrättelser. Han har redan kejsarinnans order att vara min cicerone. ¹⁸¹ Dagen efter min ankomst har jag besökt konungen ¹⁸² och drottningen ¹⁸³. Jag har dinerat ensam med dem. På afton var opera, då hela teatern San Carlo var illuminerad, som gjorde en superb effekt. Dagen derefter gaf konungen en diné åt mig och hela min svit, hvilken jag för honom presenterade, sedan riksrådet Sparre förut blifvit det i kabinettet. Vi voro alla klädda i svenska drägten. ¹⁸⁴ Om afton gafs spektakel på florentinska teatern, som var illuminerad. Man såg der en charmant aktris. Efter representationen af tvänne opera-buffa var der bal masqué, eller såsom det här kallas festino, på teatern San Carlo, hvilken i går åter var magnifikt eklärerad. I dag stor opera och bal i domino på slottet, dit alla presenterade personer äro befalda. Jag hade en förskräcklig migrän i går, men som var så mycket lindrigare på aftonen, att den ej hindrat mig att supera hos grefve Rasumoffsky. Jag bar denna afton min ryska orden. Det är första gången jag varit litet sjuk sedan min afresa från Drottningholm. I dag mår jag bra. Det ohyggliga vädret under de sista tre dagarne har ej hindrat mig att gå ut. Likväl har jag hittills endast sett det yttre af staden samt Posilippo, hvilket är ett lika vackert som utomordentligt föremål. Folkmängden här är stor, men ej så, som jag förestälde mig. På gatan Toledo ser man en stor folkmängd, men eljest ej så mycket som öfver allt i Paris.

Omdöme om generalen friherre Wrede

»Jag har att tacka er för tvänne bref, det sista af 2 Januari. Jag är glad att kölden gör er godt. Förstår man att taga sig i akt, så är den vida helsosammare än den våta och vexlande väderleken i södra Europa. Jag var säker att besöket på Penningby skulle roa er. ¹⁸⁵ Mr de Wrede förenar med mycket kunskaper en qvickhet full af originela drag. Hans fronderi är i hans hufvud, ej i hans hjerta. Det är en fullkomligt hederlig karl och en sann medborgare» Här afbryta vi det utförliga meddelandet af dessa konungens bref till grefve Creutz. De ingå från denna tid ej lika regelmessigt. Sekreteraren Franc skrifver stundom i stället. Af konungens följande bref till sin minister under denna resa skola vi meddela det märkligaste.

Omdöme om konungen och drottningen i Neapel

Han fortfar att finna sig väl i Neapel. »Man har visat mig så mycken fryntlighet och kordialitet här — skrifver han ¹⁸⁶ — att jag funnit mig nödsakad att blifva längre vid hofvet, än jag tänkt, och i synnerhet att följa med på jagterna, som är det enda sätt att visa konungen aktning.» — Och i ett annat senare bref ¹⁸⁷: »Ingen ting kan vara lyckligare och vänskapligare än konungens och drottningens sätt med mig. Vi hafva lefvat på godt borgerligt vis med hvarandra. En dag under vistandet på lustslottet Caserta, då konungen var sysselsatt med tillredelserna för en jagt, har jag äfven dinerat ensam med drottningen och varit med henne hela dagen. Hvad som är besynnerligt är, att jag aldrig i min lefnad dinerat ensam med drottningen i Sverige.» — Han beskrefver den kungliga familjen ¹⁸⁸: »Jag är förtjust i drottningen af Neapel. — Hon vinner att blifva känd och har ett förträffligt hjerta. Man kan ej visa mer omsorg att behaga och vara mera förekommande än hon, efter de första 14 dagarne. Det är sant, det var ej kejsarinnans (Katarinas) politesse och ridderliga belevvenhet, som på en gång smickrar er och hänförer er, men det var en bonhommie, en hjertlighet, som gör nöje, som ej ingifver vördnad, men som vinner vänskap. Med ett ord: det är en tournure, så olik andras, så oväntad hos en drottning, att, med all den surprise hon väcker i första ögonblicket, hon på längden behagar och äfven rör. På konungen ser man väl, att han är af huset Bourbon. Han har alla dess goda egenskaper och alla dess fel. Med allt detta, om han hade haft en bättre uppfostran eller några motgångar, så skulle han hafva utbildat sig mer till sin fördel. Ty han har naturligen snille och förstånd, äfven behag och lust att behaga; men allt detta är uppblandadt med en ytterlig håg för förströelser, passion för jagt och det största misstroende till sig sjelf och andra. Hans barn äro bättre uppfödda än han, men kronprinsen ¹⁸⁹ ännu för mycket barn, att man kan döma hvad af honom blir.»

¶tt bref ifrån Katarina II till Gustaf III

Konungen återkommer till sina möten med kejsar Josef II. Han lyckönskar sig, att allt så väl aflupit i afseende på etiketten. ¹⁹⁰ »Jag kan ej nog berömma mig af hans höflighet» — upprepar han. »Såsom vi bägge voro inkognito, hade samma svårigheter kunnat uppkomma emellan oss på tredje stället, som om vi behållit våra rätta namn. Allt detta har ej existerat». — Att, oakadt all denna uttryckta belåtenhet, de bägge monarkerna ej sympatiserade, ses af Gustaf III:s egna förut meddelade yttranden till generalamiralen Trolle. Konungen sjelf tycks ha varit osäker om det intryck, han gjort på kejsaren, och framstälde i detta afseende en fråga i ett bref från Neapel till ryska kejsarinnan. Vi meddela i öfversättning Katarina II:s i mer än ett afseende märkliga svar. Brevet visar, huru mycket förhållandet ändrat sig sedan mötet i Fredrikshamn, oakadt all den förekommande uppmärksamhet från ryska sidan, för hvilken konungen fortfarit att vara föremål.

»S:t Petersburg den 17 Mars 1784. ¹⁹¹ Min herr bror och kusin! Jag har haft äran emottaga det bref, som e. m. har behagat tillskrifva mig ifrån Neapel, och hvari e. m. berättar mig, huru liten ledighet blir öfrig under dess åtskilliga utfarter. Om mina ministrar varit e. m. till någon nytta, har jag ej skäl att ångra de befallningar, som jag dem gifvit, och hvarmed jag ej haft andra afsigter än att lemna e. m. ett bevis af min vänskap och uppmärksamhet. Såsom jag ej erhållit något bref ifrån h. m. kejsaren, sedan dess resa till Italien, så kan jag ej tillfredsställa e. m:s nyfikenhet angående den tanke, som denne monark hyser om grefven af Haga. Hvad jag är säker om är, att förtjensten ej undgår ett grundligt snilles skarpsynthet, som alltid sysselsätter sig med nyttiga föremål och ej lemnar åt frivoliteter annan uppmärksamhet än den granskande och djupsinnige betraktarens. Då e. m. begifver sig genom Rom, Venedig, Parma, Milano till Frankrike, ber jag e. m. vara öfvertygad, att mina önsknings följa dess resa. Emellertid, om e. m. önskade nyheter från våra länder, så skulle de blifva, att man beklagar sig mycket öfver spanmålsbrist, öfver sällsyntheten af penningar, öfver denna tidens svårigheter. De gamla loforda det förflutna, de unga hoppa och dansa. Likväl äro vi ännu rika på projekt. Man debiterar, att e. m. hemligen gör tillredelser att bemäktiga sig Norge. Jag tror ej ett ord deraf och ej heller mer på ryktet, som hotade mig med ett infall i Finland, der e. m. ämnade, såsom man påstår, nedsabla mina svaga garnisoner och gå rakt på Petersburg, förmodligen för att der supera. Då jag lägger ingen vikt på hvad man yttrar i konversationer, der, för att försköna diktionen, oftare inbillningskraftens språng röja sig än sanning och möjlighet, så säger jag åt hvem, som vill höra det, helt enkelt att det blir ingenting af hvarken med det ena eller det andra. E. m. ser, att ehuru i Norden ej finnes Pompejis ruiner eller andra sådana föremål att uppvärma inbillningen, vi likväl ej fullkomligt sakna densamma. Då e. m. ej har förnummit vulkanen Vesuvs dån, så har e. m. roat sig med den lilla vulkanen abbé Gallianis ¹⁹² konversation, som jag blott genom ryktet känner. Jag har ännu ej läst hans bok om de neutralas rättigheter, ehuru man lofvat mig den; men jag är skyldig e. m. en tacksägelse för dess rekommendation hos abbé Galliani och allt det angenäma, e. m. i anledning deraf säger mig. Det är med nöje, som jag förnimmer de dagliga framsteg, som kronprinsen gör, och att mina sonsöner dertill ha bidragit. Jag tackar för den del, e. m. såsom vän och släkting tager i biläggandet af mina tvistigheter med Porten, och ber e. m. vara öfvertygad om mitt deltagande i allt hvad e. m. angår, förblifvande städse, med utmärkt högaktning och synnerlig vänskap, min herr bror och kusin,

eders majestäts

goda syster, kusin, vän och granne,

Katarina.

Det är det sista bref vi sett från Katarina II till Gustaf III före 1790 och freden i Värelä, som slutade konungens ryska krig; hvarefter deras brevexling åter börjar.

Konungens uppförande mot baron Görtz' dotter och mot grefvinnan Vasaborg

Under det konungen ifrade för lagarnes värdiga tydning och utöfning, lät han sig äfven angeläget vara att godtgöra forna tidens orättvisor. En dotter lefde ännu efter den olycklige baron Görtz, »detta offer för tyranniet och den grymma orättvisan hos drottning Ulrika Eleonora och dem, som stodo i spetsen för 1719 års riksdag», såsom konungen uttrycker sig i brevet till Görtz' dotter, baronessan von Eyben. Gustaf var ej förr upphöjd på tronen, än han mot henne sökte godtgöra Sveriges oförrätter. Utredningen af de Görtziska räakenskaperna hade varat i nio år och slutades i stället för den påstådda skulden med en ganska betydlig fordran, som ständerna lemnade obetald. Gustaf III lät, efter öfverenskommelse med arfvingarna, betala den. ¹⁹⁵ — Den store Gustaf Adolf hade haft en naturlig son, Gustaf Gustafsson, upphöjd till grefve af Vasaborg, utnämnd administratör af Osnabrück och Svea rikets råd, hvars efterkommande, i följd af egen obetänksamhet, förluster i Tyskland och förluster i Sverige (der de förlorade allt genom Karl XI:s reduktion), hade nedsjunkit i elände. En sondotter af grefve Vasaborg lefde ännu åttiårig i en usel bondkoja i Westfalen. Gustaf III lät uppsöka henne, tillskref henne ett bref fullt af deltagande, deri han tilltalade henne såsom sin släktning, och tillade henne en pension, den hon likväl endast en kort tid kunde åtnjuta. ¹⁹⁶ Man ser i konungens yttranden och handlingar, huru han aldrig försummar att sätta å ena sidan Karl XI:s envælde och å andra frihetstiden emot det regeringssätt, som han sjelf hade grundat. — Men hurudant var då detta sistnämnda? — Det var i sjelfva verket en till framtiden stäld fråga. Om hvar och en regeringsform ej blott genom sin bokstaf, utan ännu mer genom sin utöfning kan bedömas, så gälde detta i synnerhet om den af år 1772. Den hade i allt för många mål en stor obestämdhet. En gifven öfvervigt af konungamakten öfver ständernas och rådets forna myndighet var visserligen dess utmärkande kännetecken. Huru långt denna öfvervigt skulle och kunde gå var oafgjordt, berodde på omständigheter och regentens egen karakter. Man måste tillstå, att sjelfva uppgiften var en af de vådligaste. Ilvad vi ha för ögonen är i sjelfva verket en konungamakt, som skulle inskränka sig sjelf efter sin seger, och ingenting mindre än detta, så svaga voro de återstående lagliga kontrollerna emot den. Men hvilken makt erbjuder väl ett sådant exempel? I Sverige åtminstone hade det aldrig varit gifvet hvarken af konungarne eller af rådet eller af ständerna, då omständigheterna i någonderas händer hade lagt ett öfvervägande välde. Gustaf III måste man göra den rättvisan, att han i sin tidigare regeringstid, och innan han invecklade sig på en bana, der återgång ej var möjlig, åtminstone försökte att begränsa sin egen makt, och detta i det ämne, som sedermera ej minst skulle göra hans olycka, nämligen i *finanserna*.

Generalamiralens Trolle död

Detta bref träffade aldrig generalamiralen. Han hade i början af Mars månad rest till Stockholm, der han afled efter en kort och häftig sjukdom den 12 Mars 1784. »Olycks slaget har skett» — skrifver grefve Creutz samma dag till konungen. »Trolle har dukat under för sin sjukdom och, oaktadt alla läkarens omsorger, aflidit denna natt. Det är omöjligt att finna en man, som med de sällsyntaste dygder förenar hans talanger, nit, mod, rättskaffenshet, ordningssinne, fasthet och den renaste, oegennyttigaste kärlek för sin konung. — Jag bör göra senaten den rättvisa, att den enhälligt lyckönskar sig till det lyckliga val, som e. m. gjort i grefve Ehrensvärd, såsom hans efterträdare. ¹⁹⁷ Statssekreteraren von Carlsson, som genast med grefve Ehrensvärd begaf sig till Karlskrona, skrifver derifrån den 19 Mars till konungen: — .»Jag kan icke beskrifva hvad bestörtning generalamiralens död förorsakat i Karlskrona. Han är af alla sörjd som en far af sina barn, och alla i hela landet, som jag genomreste, till och med allmogen, fälla tårar öfver denna händelse. Amiral Chapman gråter som ett barn. Men ett slags tillfredsställelse lyser fram bland hans tårar af grefve Ehrensvärds nomination. Det var den enda, säger Chapman, som vill som jag. I närvaro af grefve Wrangel ¹⁹⁸, Chapman, Liljenankar ¹⁹⁹ och Broome ²⁰⁰ har jag till grefve Ehrensvärd öfverlemnadt e. m:s fullmakt. Det är väl icke utan, att ju detta gjort en stor sensation i korpsen, och att ett så ungt och främmande öfverbefäl i synnerhet varit ömt för grefve Wrangel; men framför alla måste jag berömma honom. Han har tagit denna e. m:s vilja med en beskedlighet och ett lugn, som gör honom mycken heder och högst förtjent af e. m:s nåd. Fru Trolle ¹ kastar sig och sina barn för e. m:s fötter. Af hvad man nu vet stiger Trollens skuld till omkring 19,000 rdr, tillgångarne kunna högst vara 10,000; men då äro också enka och barn alldeles afklädda. Man har velat strax anställa konkurs; hvilket jag afrådt, tills man först fått veta hvad e. m. gör.»

Konungen svarar grefve Creutz, Rom den 7 April 1784: »Jag har emottagit i dag edert bref af den 12 Mars, som har medfört den sorgliga underrättelsen om generalamiralens död. Jag vet ej hvilken som förlorar mer, staten eller jag enskildt. Våra intressen äro visserligen förenade; men jag känner hans förlust lika mycket som enskild, som jag lifligt känner den såsom offentlig man. Min karakter är för väl känd, hoppas jag, för att ni skulle behöfva försäkra hans enka och hans barn om min vård. Med nästa post skall jag svara er på alla artiklarne i edert bref. Det är i dag tisdagen af den heliga veckan, och i Rom har man ej ett ögonblick ledighet, om man vill se alla de särskilda funktionerna. Jag skrifver ej mera derom denna gång och hoppas nästa måndag reparera denna tystnad. Jag befinner mig rätt väl, ehuru ganska rörd af den nyhet, som jag emottagit. Här är en ryslig köld. I natt har, vattnet frusit till en fingers tjocklek.»

Redan innan generalamiralens frånfälle var honom kunnigt, hade konungen kontramanderat alla krigiska företag äfven för detta år. Följande depeesch ² ifrån grefve Creutz af den 30 April upplyser derom: »De order, e. m. under den 22 sistlidne Mars behagat meddela beredningen, hafva vi med den djupaste vörndnad emottagit. De skola för oss blifva ett rättesnöre, hvarefter vi hädanefter komma att ställa de anstalter, som till land- och sjömakts iståndsättande blifvit oss uppdragna; och skola vi ej i någon del vika derifrån, så framt oförmodade händelser ej skulle föranleda förändrade mått och steg. Så länge Ryssland ej genom krig och oroligheter hindras att sträcka sin uppmärksamhet till våra företaganden, har e. k. m. högst upplyst funnit verkställigheten af den fattade eröfringsplanen böra till lägligare tillfälle uppskjutas. Den stillhet, hvaruti bemälte makt nu synes vara, det öfvermod, som dess vunna fördelar inblåsa hos ett hersklystet fruntimmer, skulle vid minsta offensiva steg å vår sida kunna ådraga oss de största ledsamheter och gifva anledning till verkligheten af de rykten, som tid efter annan blifvit beredningen från Finland meddelade, och hvilka, ehuru uppfyllda med orimligheter, dock möjligtvis kunna dölja ryska kejsarinns ovänliga afsigter emot e. k. m. Långt derifrån

att för det närvarande styrka till utförandet af e. k. m:s plan mot Danmark, kan beredningen således ej annat än prisa det visa beslut, e. k. m. fattat, att dermed tills vidare uppskjuta och att emellertid låta fortfara med de anstalter, som till dess verkställande uti en behagligare tid blifva nödiga. Beredningen skall i detta afseende inskränka sjöustrustningarna inom de anstalter, som endast hafva sjömaktens iståndsättande till föremål. Transporterna af artilleri och ammunition med mera ämnar beredningen att vid första öppet vatten företaga i den ordning, som öfverste Tolls med sista posten öfversända diktamen ad protocollum innehåller, och hvilket beredningen ansett med en billig försigtighet och omtanke öfverensstämmande. Men hvad arbetskommenderingarna angår, så förekommer vid deras inställande det betänkande, att samma kommenderingar dels nu äro under marsch till sina behöriga orter, dels redan der inträffat. En hastig ändring i denna delen af beredningens antalter skulle, som e. k. m. äfven sjelf det funnit, styrka de rykten, som allt sedan förlidne sommar härstädes utspridas, och beredningen eger ej heller anledning att förmoda, det regementscheferna skulle af den allmänna bristen på foder föränlåtas att för deras regementen begära förskoning från arbetskommenderingar, då alla hittills önskat och nästan med hvarandra täflat att få sina regementen dertill kommenderade; och då härtill kommer, att å de ställen, der depoter skola formeras, till dessas bevarande nödvändigt måste uppföras flera skjul och byggnader, som ej genast blifvit af nöden, om e. k. m:s plan instundande sommar kunnat verkställas, och man således ej saknar utvägar att på ett för e. k. m. nyttigt sätt sysselsätta alla dessa kommenderingar; så har beredningen trott sig böra låta bero vid hvad i detta ämne redan blifvit tillgjordt och vågar i underdånighet hoppas, det e. k. m. med nådigt välbehag upptager denna författning, hvilken beredningen för e. k. m:s höga tjenst i närvarande stund ansett nödvändig.» — Konungen hade nu börjat yrka på större sparsamhet. Han skrifver till grefve Creutz från Rom den 30 April: »Jag har funnit summan till den föreslagna utrustningen nog stor och tror, att det för statsverkets nuvarande tillstånd vore bäst att spara. Men skulle några politiska orsaker det fordra, auktoriserar jag grefven att dermed göra som han nyttigast finner, helst, i följd af rådets instruktion, saken kan genom en anmälan af grefve Ehrensverd verkställas.»

Nöden hemma

I Sverige steg, under den sena våren, nöden med hvarje dag. Vintern 1783—84 var ovanligt sträng. Ännu i slutet af April låg djup snö, och man for i Maj månad på släde öfver Ålands haf. Fiskalisationerna mot den ännu på somliga ställen under vintern idkade bränvinsbränningen ökade missnöjet. I Östergötland utbrast i anledning deraf oroligheter. Konungen skrifver derom från Neapel ³: »Bullret i Östergötland anser jag af ingen betydighet. Sådant har skett hvart år på den tiden: i ffol vid Enköping, i förrårs vid Kalmar. Bränvinsbränningen bevisar, att de ha spanmål, och att inställningen af brännerierna var förhastad. Med fermeté bör detta straffas, så sker det ej mer» — På våren uppstod verklig hungersnöd. »Eländet i Halland är ytterligt» — skrifver Creutz till konungen den 8 Mars. — »All den hjälp, man söker att ditföra, förslår ej. Man har redan funnit flera menniskor döda af hunger. Men folket lider och dör utan att beklaga sig.»

Presterskapet bröt denna tystnad. »Sedan jag undertecknat detta bref», skrifver grefve Creutz till konungen den 16 April, »kommer grefve Wachtmeister in i mitt kabinet och läser för mig ett bref från landshöfdingen i Halland, baron Wrangel, som afmålar det obegripliga eländet, hvaruti den starka vintern försatt invånarne, samt underrättar honom derjämte om presterskapets sturskhet och olydnad.» — En viss prost hade i synnerhet utmärkt sig genom insidiösa skrifter; men justitiekanslern hade uppskjutit med att aktionera honom, till dess skörden vore gjord; på det folket ej under närvarande omständigheter skulle anse författaren för en martyr. — Konungen skrifver från Rom den 3 April: »Hur sorgligt att, oaktadt alla våra omsorger, man ej kan hindra de fattiga Hallänningarne att dö af hunger! Gifve Gud att detta året blir bättre! Men jag fruktar frosterna i Maj månad.» — Och ifrån Parma den 27 April: »Det är en ryslig olycka, denna genom vintern ökade nöd. Det är sorgligt att ej kunna afböja en offentlig olycka, oaktadt all omsorg. Jag kan ej tillsluta mig för den bittra känsla, ni erfar, och ehuru aflägsnad, delar jag den på det lifligaste.»

Det tvetydiga i konungens politiska ställning

Mötet i Fredrikshamn hade i hela Europa föranledt tanken om en nära förbindelse emellan Sverige och Ryssland, hvilken i sjelfva verket ej existerade eller endast hade en skenbar tillvaro. I Frankrike hade detta möte väckt oro. I herr Norings ur missionsarkiven hemtade berättelse om Sveriges underhandlingar med Frankrike ⁴, hvilken i handskrift finnes på Upsala bibliotek, läses vid 1784: »Emellertid hade franska hofvet fattat misstanke öfver k. maj:ts resa till Finland under det föregående året och dess sammanträde med ryska kejsarinnan i Fredrikshamn, såsom hade föremålet deraf varit att upprätta en *pacte de famille* i Norden, stridande emot Frankrikes intresse. Det bekymmer, som i anledning deraf uppkom, hade likväl den verkan, att då k. m. kort derefter företagit en resa till Italien, undfick franske ambassadören i Rom, kardinalen Bernis, sitt hofs order att å konungens, dess herres, vägnar invitera kongl. maj:t till Paris; förklarande franske ministern vid samma tid, att densamme nu vore beredd att åter upptaga och afgöra den förut uppskjutna underhandlingen rörande cessionen af en ö till Sverige.»

Ett konungens bref till sin bror hertig Karl

Om innehållet af den önskan eller det beslut, hertig Karl tillkännagifvit, upplyser följande konungens svar till sin bror, som vi i öfversättning meddela. ⁴⁰ »Versailles den 21 Juni 1784. Jag har emottagit, min. k. broder, edert bref af den 14 Maj. Men jag skall ej dölja, att jag blifvit något öfverraskad, att I valt tiden af min frånvaro för att tillkännagifva ett beslut, så oväntadt och så föga vanligt, som att för trenne år draga eder tillbaka på landet; så mycket mer, som det i alla fall står eder fritt att der tillbringa den vackra årstiden. I skullen kunna haft tid att invänta min återkomst och att rådfråga mig, innan I kungjorden en föresats, som i nationens och Europas ögon mer har utseendet af ett missnöje än af någon bevekelsegrund till sparsamhet. Det är en känd sak, att för ett hof vinstandet på landet alltid är dyrare än i staden. Jag vet väl, att I ej hysen något missnöje emot mig, och jag vet tillika, att I ej kunnen hysa något med skäl, emedan jag alltid behandlat eder med den vänskap och det förtroende, som mitt hjerta för eder känner; så att den förkärlek, jag haft för eder, äfven ofta har uppväckt eder brors jalousie. Men, ehuru allt detta är ganska sant, och vår förbindelse aldrig har undergått och aldrig skall undergå någon ändring, så veten I väl, att verlden, som blott dömer efter utseendet, skall döma annorlunda; och I haden ej bort (tillåten mig att säga det) taga ögonblicket af min frånvaro för ett sådant beslut. Jag hade kanhända äfven kunnat vänta, att I lagt under mina ögon de indragningar, som I ännen göra. Äro de på den summa, som eder tillhör genom regeringsformen, har jag ingenting att derom säga. I ären deröfver herre. Men I kunnen ingen ting ändra i min svägerskas underhåll. Det är jag, som gifver det. Det är af mig försäkradt åt eder svärfar, och äfven eder hustrus samtycke kan ingen ting deri ändra, emedan i penningesaker en qvinna är alltid omyndig. Jag öppnar er mitt hjerta med uppriktighet, och jag hoppas, att den ej skall såra eder. Jag smickrar mig emellertid, att I skolen tillbringa eder tid hos mig på Drottningholm och Gripsholm, och att jag ej skall blifva beröfvad nöjet att lefva med eder och eder hustru. Om mina finanser det tilläte, skulle jag med ens afskåra alla svårigheter och komma till eder hjälp. Men i detta ögonblick är det omöjligt. Man får emellertid se, om hr v. Mörner ⁴¹ ostraffad skall tillbringa sin tid efter att ha bragt eder i denna villervalla. Mina domstolar skola derom döma. Men huru härmed må vara, hoppas jag, min k. broder, att, frånvarande eller närvarande, I aldrig skolen tvifla om min ömhet för eder och om den beständiga och oföränderliga vänskap, med hvilken jag är min k. broders gode bror och ömme vän.»

Grefve Creutz inberättar till konungen, att detta bref gjort på hertigen ett djupt intryck ⁴² Det synes ej i början ha varit konungens afsigt att skriva det. Det heter i ett bref från honom till grefve Creutz af samma dag: »Min brors beslut synes mig förhastadt och föga konvenabelt, för ögonblicket omöjligt för honom att utföra och onyttigt i afseende på sin verkan. Han har skrivit mig till derom. Jag har ännu ej svarat honom. ⁴³ Jag förstår ej, hvad besparing han kan göra på landet. För oss är alltid vinstandet på landet dyrare än i staden för de många kostpenningar, som måste gifvas vårt folk. Hertigens af Choiseul reträtt har här blifvit allmänt desapproberad. Min bror kan för öfrigt ej ändra något på hertiginnans stat; ty den är af mig anslagen för hennes skull, utsatt i hennes giftermålskontrakt och garanterad hennes far af mig, så att hennes eget samtycke kan deri ej göra någon ändring. Jag ber grefven, i samråd med grefve Wachtmeister, derom tala med Ruuthen. ⁴⁴ Hertigen kan endast retranchera på de femti tusen plåtar han sjelf enligt regeringsformen eger. Jag kunde väl säga detta sjelf åt min bror; men dessa reflexioner genom Ruuthens mun kunde blifva mindre hårda» . . . Konungen framförde dem dock sjelf, såsom vi sett.

Följande utdrag äro ur samma konungens bref till grefve Creutz: »Jag är på Versailles sedan i går, då jag superade hos prinsessan Lamballe, och såsom fêten vid Trianon blir denna afton, stannar jag här öfver natten ⁴⁵. . . Det grefven skrifer mig till under den 23 April är ett nytt

prof af dess omsorg och zèle. ⁴⁶ Jag lærer passera genom Östergötland, åt Eksjö och en del af Södermanland, om jag landstiger i Karlskrona. Men om vinden är god till Stockholm, så att jag på tre à fyra dagar kan vara der, så tager jag hellre den utvägen för att spara skjuts och hästar, som i den tiden just blifva brukade till bergningen. Skulle jag resa landvägen, blifver det i Linköping jag kommer att hvila, och då önskade jag, att grefve Wachtmeister och baron Liljencrantz lemnade mig någon skriftlig underrättelse, huru jag kunde göra på bästa sättet de af grefven omtalade distributioner.»

Ett konungens bref om den amerikanska Cincinattiorden

»Hvad grefven skrifver mig till under den 29 April om den amerikanska orden har jag för detta besvarat. ⁴⁷ Nu bör jag endast tillägga, att ingen derom talat, sedan jag är här; fast hvarken grefve Fersen eller Stedingken (de båda enda, som den blifvit tillskickad) den bära. Orsaken dertill är lätt att finna. Innan tillståndet gafs Fransmännen, hade jag redan från Rom genom kardinalen Bernis gjort hos konungen af Frankrike mina föreställningar. Dessa kommo för sent: tillståndet var gifvet. Men detta har gjort, att man funnit helt simpelt, att jag förblifvit vid mitt första beslut. — Eder apostille af den 3 Maj ⁴⁸ kommer mig att darra. Blir det ännu ett missväxtår, så äro vi förlorade. Vi måste då göra som de gamle Göter, som utvandrade ur sitt land och gjorde eröfringar för att kunna lefva» . . .

¶tt konungens bref om festen i Trianon

»Den 24 Juni. Se här en afskrift af brefvet till min bror. ⁴⁹ Drottningens fête på Trianon har varit charmant. Man spelade på lilla teatern *Le dormeur éveillé*, orden af Marmontel, musiken af Grétry — med hela operans appareille och balett. — Man superade i trädgårdens paviljonger och efter supeen var den engelska trädgården illuminerad. Det var en fullkomlig förtrollning. Drottningen hade tillåtit äfven andra damer och kavaljerer, som ej voro befalda till supeen, att promenera i trädgården. De voro prevenerade om, att alla (fruntimmer) borde vara hvitklädda. Det var verkligen ett skådespel af de Elyseiska fälten. Drottningen ville ej sitta till bords, men gjorde les honneurs, såsom den hederligaste husfru. Hon talte vid alla Svenskarne och visade dem den utmärktaste artighet. Hela kungliga familjen var der, alla hofdignitärerna med deras fruar, kaptenerna af les gardes du corps och cheferna för de öfriga konungens lif- och hustrupper, ministrarne och svenska ambassadören. Prinsessan Lamballe var den enda af prinsessorna af blodet, som var der; af prinsarne ingen. Konungen är missnöjd med dem för ett trakasseri, som de gjort. ⁵⁰ — Jag har varit ensam med konungen i tre timmar i går» . . .

De politiska följderna af konungens besök vid franska hofvet

Besöket blef ej helt och hållet utan politiska följder. Genom en konvention, som tecknades i Versailles den 1 Juli, afstod Frankrike till konungen och kronan Sverige ön S:t Barthelemy i Vestindien emot erhållande af vissa handelsförmåner, hvarigenom den nederlagsfrihet i Wismar, som 1741 hade blifvit Frankrike af Sverige beviljad, öfverflyttades till Göteborg. Men franska hofvets beredvillighet att bibehålla och stärka den gamla förbindelsen med Sverige stannade ej dervid. Ett nytt vänskapsförbund (pacte d'amitié) blef af Gustaf III föreslaget och af Ludvig XVI, efter åtskilliga jämkningar och förändringar, samtyckt. Denna nya allians- och subsidietraktat tecknades i Versailles den 19 Juli. Villkoren voro följande: Frankrike förband sig att, utom de ordinarie subsidier, som genom den förnyade konventionen af 1783 blifvit betingade, dessutom årligen under sex års tid, ifrån den 1 Juli 1784, erlægga derutöfver en summa af 1,200,000 livres, — att, i händelse Sverige blefve anfallet, bistå detsamma, trenne månader efter skedd anfordran, med en hjälpsändning af 12 linieskepp, 6 fregatter och 12,000 man trupper, — eller att i stället lemna 24,000 livres i månaden för hvarje 1000 man och äfven för hvarje krigsskepp en viss summa, hvilken för tillfället skulle bestämmas. Å Sveriges sida upplifvades de föregående traktaters förbindelser, med det tillägg att, i händelse Frankrike funne sig angripet och begärde Sveriges bistånd, då komma det till hjälp med en flotta af 12 linieskepp.

¶ tt bref från Ludvig XVI till Gustaf III

Denna traktat var hemlig. I ett bref, som Gustaf III ej långt efter sin hemkomst till Sverige emottog af konung Ludvig XVI, heter det: »Ingenting kan vara bättre än det sätt, hvarpå e. m. för senaten tillkännagifvit den afhandling, som här egt rum angående handeln emellan bägges våra nationer, och hvaraf ratifikationerna nyss blifvit utvexlade. Det är lyckligt, att e. m. aflägsnat all tanke om någon mera vidsträckt öfverenskommelse, hvaraf hemligheten ej kan nog sorgfälligt bevaras inom antalet af de få personer, som vi ej kunnat undgå att deraf gifva del.» — En viss oro öfver den svenske konungens krigslust framlyser i följande ställe af samma bref: »Jag har läst med intresse den detalj, i hvilken e. m. velat ingå, angående fortgången af de förbättringar af alla slag, som blifvit anbefalda, och jag lyckönskar e. m. till det stadgade och lysande skick, hvori dess styrka till lands och sjös sig redan befinner. Detta kan ej undgå att försäkra åt e. m. dess grannars aktning och dess folks lugn. Med kändedom af e. m:s klokhet och visdom håller jag mig försäkrad, att, nöjd med bevarandet af dess staters säkerhet, e. m. skall undvika all demonstration, som kan blifva en anledning eller äfven en förevändning till oro, för hvem det vara må» ⁵¹

Krigsrykten från ryska och danska sidan

Redan fram på våren detta år hade krigsrykten börjat sprida sig från ryska gränsen i Finland och nått konungen i Paris. Grefve Creutz skriver till honom från Stockholm den 20 Juli: »Då jag senast hade den nåden att hos e. k. m. anmäla de rykten, som i Finland åter blifvit upplifvade om ryska utrustningarna, ansåg jag dem af ringa betydenhet och såsom en följd af den deklaration, ryska hofvet till det danskas förmån hos e. k. m. afgifvit. ⁵² En sak af sådan beskaffenhet borde dock ej med för mycken kallsinnighet handteras. Vid första rapporten derom anmodade jag därför generallöjtnanten herr grefve Posse ⁵³ att genom utskickade söka utforska grunden till dessa rykten och fördubbla dess uppmärksamhet på allt hvad vid ryska gränsen sig tilldroge och att, i händelse trupper derstädes skulle sammandragas, taga nödiga mått och steg, att ej finska armeen på sina rotar blefve öfverraskad, innan den hunne samlas. Jämte det jag honom föreskref att härvid nytja all möjlig försigtighet och att ej genom förtidiga försvarsmått gifva ryska kejsarinnan ombrage och anledning att verkställa dess hotande afsigter, lät jag honom förstå, det han uti allt och i synnerhet i det, som rörde armeens flotta och Sveaborgs bevarande för surpris, borde samråda med öfverstelöjtnant Ankarsvärd ⁵⁴, en man hvars förtjenster och kunskaper nogsamnt äro bekanta, och hvilka jag under denna tid på den fördelaktigaste sida lärt känna. De oinskränkta order, e. k. m. för längre tid tillbaka gifvit, att med all möjlig höflighet och vänskap bemöta alla uti e. k. m:s hamnar inlöpande ryska krigs- och handelsskepp, kunde under förberörda rustningar ej annat än hos grefve Posse väcka villrådighet, huruledes han borde sig förhålla, i händelse flere ryska armerade skepp ville på en gång i hamnen vid Sveaborg inlöpa. Jag fann därför äfven nödigt att antyda honom, det väl ingenting borde minskas i de höflighets- och vänskapsbevis, hvarmed ryska skepp hittills blifvit emottagna, men att, så länge man ej vore säker om ändamålet af ryska rustningarna, borde ej mer än ett, högst två armerade skepp på en gång i hamnen insläppas. Dessa försigtighetsmått, som jag under e. k. m:s frånvaro ej annat kunnat än anbefalla, finnas lyckligtvis numera öfverflödiga. De underrättelser, som hr grefve Posse och öfverstelöjtnant Ankarsvärd under den 12 innevarande mig meddelat, bekräfta det omdöme, jag vid första tidningen om ryska rustningarna fält. De anstalter, man å denna sida omtalt och verkligen tagit till truppersnas församlande på gränsen, hafva helt och hållet upphört, inga galerer äro under utrustning, och hela sjöarmeringen är vorden inskränkt inom en exerciseskader af 13 skepp, som äfven redan från Kronstadt utlupit» ⁵⁵

Vid samma tid hördes krigsrykten från Danmark. »Grefve Ehrensvärd — inberättar grefve Creutz den 23 Juli — har tagit en liflig oro öfver rustningar i Danmark och de skepp, som der nyligen blifvit förda i sjön. Jag har mycket berömt hans vaksamhet och hans tagna steg, men lugnat honom på samma tid. En hastig utrustning i detta ögonblick, såsom e. m. sjelf täckts anmärka, skulle göra en elak verkan, i synnerhet då nyheterna från båda hållen blifva allt mer fredliga.» Också befunnos dessa rykten öfverdrifna. »Senare underrättelser» — säger grefve Creutz i ett strax derpå följande bref—, »hvilka så väl jag erhållit från *min*, som mr de Pons ⁵⁶ ifrån *sin* sida, instämna i, att rustningarna upphöra så väl i Ryssland som Danmark.» Grefven tillägger ⁵⁷: »Den enighet, den samdrägt, det lugn och den passiva lydriad, som visat sig under e. k. m:ts frånvaro ibland alla klasser af dess undersåtar, hafva synnerligen frapperat de främmande ministrarne». ⁵⁸

En olycklig duell

En olycklig händelse kastade ett sorgeflor öfver den sista tiden af konungens vistande i Paris. Kammarjunkaren Karl Peyron, nu i konungens svit, hade förut varit i fransk tjenst och begärt, såsom det säges, sitt afsked hellre än att gå om bord till Amerika; hvarför han af sin chef grefve de la Marck blifvit tadtad. Grefven var en son af grefvinnan de la Marck, med hvilken Gustaf III allt sedan sitt första vistande i Paris hade underhållit en brevvetling, som likväl efter konungens besök i Spa (der ett brouillerie synes egt rum) vitnar om en tilltagande köld och med Maj månad 1784 fullkomligt upphör. Grefvinnan hade sjelf afrådt Peyron att från Italien följa konungen till Paris.⁵⁹ Han kom emellertid; och grefve de la Marck yttrade sig om honom på ett sätt, som hade en utmaning å Peyrons sida till följd. Konungen skrifver till grefve Creutz ifrån Paris den 27 Juni: »Den stackars Peyron, förtviflad öfver grefve de la Marcks uttryck och förföljelser, hade bjudit ut honom sistlidne tisdag på operabalen. De duellerade i fredags uti Boulognerskogen kl. half 9 på morgonen. Peyron har blesserat grefve de la Marck under axeln så farligt, att det är ganska osäkert, om han kommer sig.⁶⁰ Grefve de la Marck har stuckit Peyron på samma gång under örat, så att han föll utan att framföra ett ord död i armarna på grefve Schwerin, som hade åtföljt honom. Vicomte de Noailles var grefve de la Marcks sekundant. Konungen har förbjudit all undersökning, och Peyron blef om aftonen offentlig begrafven i den närgränsande kyrkan. Se der slutet af den olyckliga historien i Brest och af grefve de la Marcks högmod! Se till, hur ni kan bereda hans stackars mor på denna förfärliga underrättelse.⁶¹ — Det är ännu en omständighet, som gör denna död för mig ännu mer sorglig. Han var på vägen att göra sin lycka. Den engelska damen, om hvilken ni hört honom tala, en dotter af en chevalier Barrow (?), som gifvit honom en son i Boulogne utan sina föräldrars vetskap, har slutligen fått föräldrarnes samtycke. Hon kommer för att begära mitt och skulle gifva honom en förmögenhet af 200,000 francs. Hon kommer kanhända i morgon. Döm om hennes förtviflan. Af hvad ni sett i tidningarna om Peyron, har han varit hemligen gift med henne. Således är barnet, som har min sons ålder, äkta.» — Denna händelse gjorde ett ganska djupt intryck på konungen. Han säger i nästa bref, Paris den 1 Juli: »Jag är oändligen nöjd både med hofvet och staden och i synnerhet med publiken, som emottager mig på alla spektakel med ganska smickrande acklamationer. Men efter den olycka, som händt mig, tynger mig Paris, och allt. återkallar för mig bedröfliga föreställningar, från hvilka jag ej kan skilja mig, och som plåga mig så mycket mer, ju mer jag måste bemöda mig att dölja dem för den verld, i hvilken jag lefver.⁶² Jag hoppas för öfrigt, att jag skall ha orsak att ej ångra denna resa; såsom menniska blir den mig alltid tung genom den förlust jag gjort. — Jag hoppas återse er snart. Endast mitt fädernesland skall kunna läka mig. Det är i dag jämmt ett år, sedan vi voro i Fredrikshamn.» (Härvid sätter konungen ett stort nota bene.)

Konungens hemresa

Den 20 Juli anträdde konung Gustaf III återresan till fäderneslandet och var den 29 Juli om middagen vid Warnemünde. Han steg der ombord kl. 8 om aftonen på jakten Amadis, förd af major Frese, passerade den 1 Augusti Kalmarsund och anlände den 2 Augusti till Dalarö, hvarifrån resan fortsattes landvägen till Stockholm.

Huru 1786 års riksdag fans nödvändig, — hvad som omedelbart föregick och efterföljde detta misslyckade försök å konungens sida att närma sig till ständerna — detta skall härnäst blifva ämnet för dessa blad.

Grefve Creutz i sitt förhållande till Gustaf III efter konungens hemkomst från resan till Italien

Då konungen hemkom från sin italienska resa, fann han sin premier-ministers beröm i allas mun, till den grad att det väckte hans missnöje. Schröderheim yttrar om grefve Creutz: »Denna ovanliga menniska fordrade en egen tafla och hans egen konst vid målningen. Då jag här nämner honom, sker det endast i relation till hans embeten, och jag bör anmärka, att han, kallad till premier-minister, återkom till fäderneslandet liksom till en ny verld, för honom alldeles obekant.⁶³ Han fann der två till tre gamla vänner; men en hel ny generation var uppgången. Han admirerade mer än han kände sin konung, han öfverhopades af affärer, af hvilka alla, undantagande utrikes ärendena, voro honom främmande. Många sökte att gömma sig och sina försök under skuggan af hans namn. Hans administration varade endast tvänne år och några månader, af hvilka konungen passerade hälften utom Riket. Hvad skulle han då hinna uträtta? Hans utrikes förrättningar göra honom äfven så berättigad till ett rum bland fäderneslandets förtjente män, som hans personliga egenskaper till deras vördnad och saknad, hvilka han hedrade med förtroende och vänskap. Han tjuste sjelfva afunden, han undgick allt tadel och dog sörjd äfven af dem, som icke kände honom. Konungen älskade honom; men vid sin återkomst fann konungen grefve Creutz adorerad: alla människor adresserade sig till honom, många åberopade hans löften eller hans protektion. Grefve Creutz såg deri en glädje, kände ingen vanité deraf och bredde ingen hemlighet deröfver. Första dagen konungen efter hemkomsten åt middag på Drottningholm, tog han mig med sig på den vanliga första eftermiddagspromenaden till *La Roche Galtare* och sade mig rent ut sitt missnöje att finna grefven *l'homme du jour*. Jag gjorde den explikation, som var den enda och naturliga; men grefven måste erfara förändringen på ett ganska sensibelt sätt uti åtskilliga af sina göromål. Denna köld hade dock en snar öfvergång. Glömmom likväl icke, att Toll var och förblef salig grefvens *bête noire*! — Grefve Creutz har sjelf gjort sin odödlighet, och utom det äreminne, som tjensten beredde honom, kan på honom lämpas: *Musa vetat mori.*» — I brädden tillägger Schröderheim följande citation ur Tacitus: »*Tu vero felix, Agricola, non vitæ tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis.*» — Det är en olycklig mans återblick på sitt eget öde.

Den tjustningskraft, som tillskrifves grefve Creutz, kom utan tvifvel af det egna förhållande, hvori skalden ursprungligen hos honom stod till stats- och hofmannen. De blefvo aldrig så förenade, att de ej ofta stucko fram bredvid hvarandra, till trots af både politik och etikett. De absenser och distraktioner, som gjorde honom så originelt älskvärd i umgänget, voro, så snart affärerna släppte honom, ovilkorliga omflyttningar af hans personlighet inom fantasiens område. Denna hade hos honom förblifvit sin första kärlek trogen. Creutz var en poetisk, idylliskt ljuf natur och hade tillbragt sin lefnad i den största verld, utan att upphöra att vara det.. Så förhöll det sig äfven med hans yngre själsfrände grefve Johan Gabriel Oxenstjerna, hos hvilken hela den förklädning af höga värdigheter, som Gustaf III på honom hopade, ej kunde gömma den borne skalden. Creutz hade lefvat hela sin tid vid hof och förblef en vän af naturen. Ännu det sista året af sin lefnad helsade han våren med förtjusning, steg upp med solen och tillbragte de tidiga morgonstunderna på ensliga promenader i Stockholms vackra omgifningar. Man kallade det hans pittoreska resor.⁶⁴ I den sista tidens brevexling emellan konungen och grefve Creutz synes det nämnda temporära missförståndet dem emellan föga till. Dock har det der lämnat spår. Hos konungen kan man läsa det mellan raderna. Han liksom affekterar att vara af olika tanke med sin minister, under det denne fördubblar sin uppmärksamhet. Utan tvifvel funnos ögonblick, då han kände beroendets börda tung. I enlighet med sin höga plats och sin konungs vilja förde grefve Creutz ett lysande lefnadssätt. Konungen hade tvänne gånger betalt hans skulder; och de måste åter betalas efter ministerns död.⁶⁵

Politiska ställningen i Europa vid denna tid

I Europa korsade sig de politiska vindkasten före utbrottet af den förestående verldsstormen. Josef II:s och Katarinas förstöringsplaner; inre oroligheter i Belgien, i Förenta Nederland; Frankrike, i förkänslan af sina egna, oförmöget att upprätthålla sitt forna politiska system; nya politiska kombinationer öfver allt i sigte efter Fredrik den stores snart förväntade bortgång: se der det skådespel, som Gustaf III hade för ögonen, — med all den retlighet, som en ärelystnad af första rangen känner vid att se sig dömd till en underordnad rol. Också kan ingenting vara ombytligare än hans förslag och planer på denna tid. Än talar han om att förbinda sig med Danmark, under det han strax derpå förehar ett nytt hemligt anslag mot detta rike; än att föredraga Rysslands allians (om man ej får anse detta såsom ett utbrott af motsägelseanda mot hans minister), under det han i sjelfva verket tänker på den nära möjligheten af ett krig med sin östra granne; än nedstiger han från dessa stora planer till underhandling om att lemna 6,000 man svenska trupper i holländsk tjenst — emot subsidier. Grefve Creutz vågar yttra, att det vore honom föga värdigt att sälja sina. trupper, såsom de tyska furstarne gjort under det amerikanska kriget. ⁶⁶

Om detta förslag heter det i hr Norings Sveriges önskan i detta mål, ty ministären i Versailles, som i detta ögonblick fruktade att upptända ett nytt krig i Europa och på allt sätt sökte bilägga skiljaktigheten emellan Holland och kejsaren, afrådde helt och hållet ingåendet af några dylika förbindelser för det närvarande; hvarför äfven underhandlingarna härom emellan Sverige och Holland för någon tid afstannade.» — — »För öfrigt upptogos de väl å nyo följande året medelst särskilda negotiationer emellan baron Staël, rhengrefven af Salm och holländska ambassadören von Brantzen i Paris; men som franska ministären förblef vid sin förra ovillighet att å sin sida något dertill bidraga, och oroligheterna dessutom dag ifrån dag inom republiken blottade det regerande partiets svaghet, så förföll småningom denna underhandlingen af sig sjelf.»⁶⁷, ur svenska missionsarkiven hemtade handskriftliga underrättelser på Upsala bibliotek vid året 1785: »Sedan vänskapen och förtroendet med franska hofvet (nämligen efter det obehagliga intryck, som mötet emellan Gustaf III och Katarina II i Fredrikshamn hade gjort i Versailles) blifvit på sätt, som nämndt är, fullkomligen återställda, gaf sakernas oroliga tillstånd i Holland och det missförstånd, som emellan republiken och kejsaren uppkommit ⁶⁸, anledning till följande underhandlingar. Rhengrefven af Salm, som af generalstaterna blifvit afsänd till Berlin, hade under sitt vistande derstädes vid slutet af år 1784 gjort framställning till kongl. maj:ts dervarande minister, grefve Löwenhjelm, om antagandet af 5- till 6,000 man trupper i republikens tjenst emot subsidier på 15 till 20 år, beräknade till 100,000 floriner för hvarje 1,000:de man. Vid denna proposition mötte väl genast tvänne svårigheter, först att rhengrefven endast var försedd med ståthållarens, prinsens af Oranien fullmakt, ej med generalstaternas, sedermera att rikets anseende och heder ej kunde tillåta att efter smärre tyska furstars exempel för penningar aflåta några trupper. Men som denna framställning likväl ansågs kunna leda till en närmare förening emellan Sverige och Holland samt vara af fördel i flera hänseenden, blef detta ämne med franska hofvet kommunicerad på den grund, att en defensiv allians med Holland kunde ingås under förbindelse å Sveriges sida att emot subsidier hålla republiken till handa 6,000 man hjälptrupper och emot vilkor att, om casus så fordrade, Holland likaledes å sin sida, vid påkallande, skulle bistå Sverige med ett motsvarande antal krigsskepp. Franska hofvets tänkesätt instämde likväl ej med Sveriges önskan i detta mål, ty ministären i Versailles, som i detta ögonblick fruktade att upptända ett nytt krig i Europa och på allt sätt sökte bilägga skiljaktigheten emellan Holland och kejsaren, afrådde helt och hållet ingåendet af några dylika förbindelser för det närvarande; hvarför äfven underhandlingarna härom emellan Sverige och Holland för någon tid afstannade.» — — »För öfrigt upptogos de väl å nyo följande året medelst särskilda negotiationer emellan baron Staël, rhengrefven af Salm och

holländska ambassadören von Brantzen i Paris; men som franska ministèren förblef vid sin förra ovillighet att å sin sida något dertill bidraga, och oroligheterna dessutom dag ifrån dag inom republiken blottade det regerande partiets svaghet, så förföll småningom denna underhandlingen af sig sjelf.»

Ett bref från konung Ludvig XVI till Gustaf III

Ett bref från Ludvig XVI till Gustaf III, hvilket vi meddela i öfversättning, är betecknande för franska kabinettets politik på denna tid. Det lyder: »Min herr bror! Jag har emottagit genom grefve Fersen e. m:s bref af den 11 och 17 april. Det deltagande, som e. m. uttrycker öfver min andre sons ⁶⁹ födelse, ökar den tillfredsställelse, som jag deröfver känner. Jag ber e. m. vara fullkomligt öfvertygad om mitt tänkesätt och om den uppriktiga del, som jag alltid skall taga i allt hvad som rörer e. m. och dess kungliga hus. Jag kan ej bättre svara emot det förtroende, som e. m. visar mig i fråga om vissa mått och steg, hvilka generalstaterna proponerat e. m., än derigenom, att jag ådagalägger det uppförande, som jag trott mig böra föreskrifva mig sjelf i afseende på denna republik, som sökt med mig en defensiv-allians, då kejsaren yrkade emot densamma sina besvärande anspråk. Jag har trott mig böra undantaga dessa anspråk från den garanti, som man begärde, anseende mig ej med rättvisa annorlunda än genom *bona officia* kunna blanda mig i denna tvist. Om jag ett ögonblick har synts afvika från denna plan, så är det därför, att kejsaren, frångående sina första anspråk, har företagit sig och tyckts vilja våldsamt genomdrifva hvad han endast kunde erhålla på vägen af vänskaplig underhandling. Men då denne furste snart återkom till sina första tankar och uppdrog åt mig mediationen i sina tvister med Holland, har jag äfven återgått till den plan, som jag mig från början föreskrifvit. Jag har därför uppskjutit afslutandet af min allians med republiken ⁷⁰, ehuru artiklarne redan voro öfverenskomna, och jag har helt och hållet egnat mig åt de omsorger, som tillhöra en medlare. Jag hoppas, att de ej skola blifva fruktlösa, ehuru dermed ej går så fort, som önskligt vore för det allmänna bästa. Jag gör denna framställning, på det e. m. genom uppskattandet af mitt uppförande må så mycket bättre kunna döma om hvad för e. m. sjelf vore passande att göra under omständigheter, som verkligen äro granlaga och lätt kunna blifva kritiska. Jag har i tid blifvit underrättad om de steg, som Holländarne tagit för att af e. m. erhålla en korps trupper emot subsidier. E. m:s vishet lemnade mig ej i tvekan om det beslut, som e. m. skulle taga. Ingenting kunde i sjelfva verket vara mindre enligt med dess värdighet och ställning. Men jag ser under en annan synpunkt den defensivallians, som e. m. anser möjligt att avsluta med Förenta Nederland. Den kunde erbjuda fördelar af mer än ett slag, som förtjena afseende. Men är e. m. fullt försäkrad om Generalstaternas böjelse att sluta ett sådant förbund? De hafva så viktiga förbindelser med Ryssland och äfven med Danmark att upprätthålla, att man bör betvifla deras villighet i fråga om ett steg, som säkerligen skulle misshaga dessa hof. Man måste för öfrigt ihågkomma, att republikers herskande politik är att bibehålla fred, och att allt, som kunde inleda dem i krig, hvilka ej vore motiverade af det mest direkta intresse, bjuder dem oändligt emot. Ändamålet af dessa reflexioner är att stärka e. m. mot de förledelser, som, förestafvade af ögonblickets behof, kunde föra längre, än vid första påseendet synes. ⁷¹ E. m:s värdighet skulle lida, om ej dessa skäl så vägdes, som de borde, och ehuru jag är öfvertygad, att e. m. vid ingåendet af alliansen med Generalstaterna undantoge de nu förevarande stridigheterna, så skulle dock försöket, om det blefve fruktlöst, blifva ett ämne till triumf för dess grannar och ett nytt skäl till misstroende. Europa är i allmänhet i en så stor jäsning, att man ej nog omsorgsfullt kan öfverväga äfven de enklaste steg. En liten gnista skulle kunna tända en allmän brand. E. m:s menliga tänkesätt och dess kronas intressen skola, jag är säker derom, föranlåta e. m. att dela mitt förutseende och mitt bekymmer att förekomma ett så förfärligt resultat. Det är alltid med nöje, som jag för e. m. förnyar försäkran om den uppriktiga och ståndaktiga vänskap, hvarmed jag är

min herr bror,

e. m:s

gode broder

Louis.»

Versailles den 1 Juni 1785.

Konungens svar

Ett svar på detta bref finnes i koncept bland konungens papper. Innehållet är tydligen konungens eget, men konceptet är uppsatt af grefve Creutz. Att blifva tolk af öfverste Tolls beröm torde för honom ha känts tungt; och kanske har antipatien mot Toll ingått i de varma loford, hvarmed ministern vid samma tid i ett bref till konungen upphöjer baron Armfelt och äfven rekommenderar honom, ehuru föga påkalladt detta kunde synas. I alla fall var grefve Creutz ej den man, som kunde eller ville ställa sig i vägen för de nya inflytelser, som hos hans herre hade börjat att göra sig gällande. ⁷² — Vi meddela det nämnda svaret till k. Ludvig XVI i öfversättning:

»Jag har emottagit genom en kurir från min ambassadör e. m:s bref af den 1 Juni. Det är ett nytt prof af e. m:s vänskap och förtroende för mig: tänkesätt, som blifva mig med hvarje dag kärare och nyttigare, och som jag hädanefter anser för en dyrbar egendom, hvilken aldrig skall blifva mig frånöfvad. Baron van der Bork ⁷³ har å nyo yrkat att erhålla en korps af 6,000 man emot subsidier, och ehuru han låtit förstå, att en sådan konvention äfven kunde ega rum efter förlikningen med kejsaren, har jag låtit svara honom genom grefve Creutz, att jag anser all förbindelse, som ej vore reciprok, såsom mindre enlig med mina åsigter och med min värdighet. E. m. ser deraf, att mina tankar i denna punkt äro öfverensstämmande med dess egna, och jag smickrar mig e. m. skall finna, att jag sätter mig i tillfälle att blifva eftersökt, utan att behöfva frukta ett afslag. Jag har mönstrat mina trupper i Skåne och Finland; och jag har allt skäl att vara nöjd med deras sätt att utföra sina rörelser. Jag har framför allt med stort välbehag sett, att hr Toll, åt hvilken jag uppdragit omsorgen om min armé, deri har infört en ordning och en hushållning, som öfverträffat mina förhoppningar. Finska skärgårdsflottan kommer i Stockholmsskären för att der göra evolutioner och verkställa landstigningsrörelser med slupar och barkasser af en ny invention. Det är den dyrbaraste delen af mina både försvars- och anfallsmedel och den, i hvilken jag har en verklig öfverlägsenhet öfver mina grannar. De känna det, och det är en bevekelsegrund för dem att icke störa mitt lugn. Ännu ha de ingenting försökt för att uppreta mig, emedan Ryssland vänder alla sina bemödanden åt Svarta Hafvet och har dessutom brist på matrosar, och Danmarks finanser äro så förstörda, att det med möda kan underhålla sin flotta på fredsfot. Hvad som är roligt är, att mina grannar icke hafva gjort några förfrågningar detta år öfver ändamålet med mina trupper och flottans rörelse, ehuru dessa varit ansenligare än förra årets. Jag har velat vänja dem att se min styrka till lands och sjös alla år i verksamhet, utan att vara förbunden att deröfver afge förklaringar, och jag har lyckats deri. Men för att sätta detta i verket har en synnerlig ordning och hushållning varit nödvändiga för att ej skuldsätta mina finanser. Herr Marcoff ⁷⁴ är ganska modest här, men det oakadt har den reputation, med hvilken han hitkom, ruinerat honom i publikens opinion och synnerligen i fruntimrens. De äro liksom själfständiga här som i Paris, och all min makt är ej tillräcklig att göra dem artiga emot hr Marcoff. Det skall åtminstone tjena till lexa för ryska ministrar, att deras asiatiska maner ej öfver allt gör lycka. Ett tjug Kossacker och Kalmucker ha passerat gränsen vid Anjala och begynt plundra ett hemman. En smed har ensam drifvit dem på flykten, dödat tre och fört fem bundna med sig till Fredrikshamn, der dessa blifvit straffade med knut. Detta har gifvit de andra att tänka på, och de ha sedermera ej gått öfver floden. Kejsarinnans hastiga afresa till Moskwa har förorsakat en allmän surprise. Hennes helsa är ej så delabrerad, som man öfver allt hade utspridit. Hon synes mer än någonsin sysselsatt med sina planer mot Porten. Det tyckes, som hennes själ hade ett ständigt behof att affekteras af omätliga förslag och jättelika projekt för att värja sig mot ledsnadens tomhet. Men jag tycker mer om, att hennes verksamhet kastar sig åt dessa aflägsna länder än inom den sfer, som omgifver mig. E. m:s ädla och oegennyttiga bemödanden hafva tillbakahållit utbrottet af en allmän brand; men Europa är ej lugnad. Det beror hvarken af mensklig omsorg eller förutseende att bestämma framtiden. Konungens i

Preussen eller kurfurstens af Pfaltz död kan sänka allt i osäkerhet och återföra de oroligheter, som e. m. förmått undanrödja. Men dess ära är ej mindre ovansklig, ty den beror på dess rättvisa och ståndaktighet; det är derigenom, som de öfriga makternas oro skall tillbakahållas inom de gränser, som förnuft och billighet föreskrifva. Hvad mig angår, jag är beredd på allt, färdig att uppfylla mina förbindelser emot e. m. och att understödja de ändamål, som e. m:s vishet och Europas allmänna intresse skola förmå e. m. att omfatta. Jag öfverlemnar mig helt och hållet åt de känslor, som det förtroende och den vänskap, hvilka e. m. mig visar, fordra, och hvilka e. m:s dygd och rättskaffenshet ej kunna undgå att ingifva.»

Konungens sista korrespondens med grefve Creutz

Konungen hade våren och sommaren 1785 besökt Skåne och Finland, der på båda ställen läger voro sammandragna. Han korresponderade under sin frånvaro med grefve Creutz. Brefven röra — utom åtskilliga inre angelägenheter, till hvilka vi skola återkomma, — dels den allmänna ställningen i Europa — åter oroad genom kejsar Josefs förslag att tillbyta sig Bajern mot största delen af österrikiska Nederländerna, hvarvid man räknade på bifall af kurfursten af Pfaltz och på Rysslands understöd; under det den store Fredrik ännu på grafvens brädd motade verkställigheten af denna plan ⁷⁵ —, dels ett redan 1785 ifrågasatt ömsesidigt besök af danske kronprinsen till Skåne och af konung Gustaf III till Köpenhamn. Grefve Creutz tillstyrker detta på det högsta. En uppriktig förbindelse emellan Sverige och Danmark, om den vore möjlig, skulle förändra det politiska systemet i Norden; i stället att en allians med Ryssland — »en allians», säger ministern i ett bref af den 24 Maj 1785, »som jag rent ut tillstår att jag afskyr, skulle sätta e. m. i beroende af ett insolent hof, vandt att traktera sina allierade såsom vasaller och att anse konungar såsom ståthållare, gjorda till att med passiv lydriad emottaga dess suveräna order. Det är så som det handterat kungen i Preussen för en tid, det är så som det gifvit sin vilja till känna för konungarne af Polen och Danmark; och då kejsarinnan har velat gifva konungatitel åt ståthållarne i sina provinser, har hon åsyftat att blanda dem in i denna hop af furstar, som äro mindre mäktiga än hon, och lemna ett omätligt afstånd emellan sin tron och deras.» —

Konungen svarar från Herrevadskloster den 30 Maj 1785: »Jag har emottagit, min k. grefve, edert bref af den 24 Maj. Hvad m:r de Pons ⁷⁶ har sagt er om kungens i Preussen intentioner synes fullkomligt instämma med de nyheter, som jag emottagit med sista posten. Celsing ⁷⁷ berättar i sin depesch, att kurfursten i Sachsen gör lika tillrustningar som Preussen, och det vore väl möjligt, att stormen inom en vecka bröte ut. Hvad angår negotiationen med Holland (om subsidierna), så anser jag den fullkomligt felslagen; ty dessa köpmän, befriade från sin fruktan för kejsaren, vilja spara på sina kontanter, så vida ej Frankrike nödgar dem att sluta. Men ni vet, att jag ej synnerligen tror på Frankrikes uppriktighet i detta afseende. Hvad beträffar Portens affärer, så öfverensstämmer det parti, som m:r de Pons tror Frankrike komma att taga, helt och hållet med grefve Vergennes karakter, som älskar halfva mått och steg. Han menagerar på samma gång franska drottningens vänskap för sin bror (kejsaren) och denna prinsessas hat emot ryska kejsarinnan. Jag skulle önska, att Frankrike i första ögonblicket ej toge något parti, att det lät ryska flottan komma in i Medelhafvet, att det då iakttog tiden att skicka en eskader till Svarta Hafvet och med en annan attackerade den ryska flottan i Medelhafvet. Det skulle derigenom med ett slag förstöra Rysslands marin och sätta det för lång tid ur stånd att hålla sjön. Hvad jag ej kan rimma tillsammans är kejsarens planer på Bayern och de afsigter man tillskrifver de bägge kejsarhofven mot Turkarne. ⁷⁸ Kejsaren kan ej tvifla, att, med verkställigheten af de förstnämnda, han emot sig skall väpna hela Tyskland, och att Tyska riket komme att göra en märklig diversion till Turkarnes fördel. Emellertid synes såsom bägge dessa projekt skulle gå i bredd och att Bayerns ockupation anses såsom en inledning till kriget mot Ottomaniska riket. — Baron d'Albedyhll ⁷⁹ har i dag kommit öfver. Danmarks tillstånd, såsom han skildrar det, uppmuntrar ej till det minsta steg att söka en förbindelse på denna sida. Kronprinsen är obetydlig (est nul) — och den darrande ministèren är slaf af Ryssland. Man har hvarken nerv, penningar eller personer med hufvud. Högmodet är ensamt kvar, med aversionen och fruktan för detta land. Långt ifrån att tänka på solida förbindelser och utbyten, som skulle sätta dem i säkerhet på vår sida, är namnet af konung öfver två riken ⁸⁰ ett för smickrande namn för fåfängan, att de ej deråt skulle uppoffra deras välfärd och existens. Jag har ännu ej tagit ett decisivt parti angående min resa ⁸¹; men jag tillstår, att de ytterligare underrättelser, som jag inhemtat, ej uppmuntra mig att göra en demarche, så rakt stridande mot min personliga böjelse. Jag ser för öfrigt och har alltid sett

tusen skäl, hvarför Ryssland borde önska att förena sig med mig, om dess fåfänga eller, rättare, dess öfvermod ej förblindade dess ögon. Jag ser intet skäl att förena mig med Danmark. Jag kunde, det är sant, med Ryssland blifva någon gång förd längre, än jag ville; men jag skulle otvifvelaktigt vid första tillfälle blifva förrådd af Danmark. Den store kansleren (Axel Oxenstierna) kände det väl. Det har sedan den tiden ej förändrat karakter, och det har förlorat Skåne. Med ett ord, i denna punkt är jag såsom Hannibal mot Romarne. — Vi ha här ett beständigt regn, som dock ej hindrar exercisen. I öfvermorgon börja manövrerna. Grefve Sparre ⁸² kom i går. Damerna Brahe, Lewenhaupt, Rålamb äro vid lägret. Jag reser måndag eller tisdag i nästa vecka till Finland. Adjö, min k.. grefve! Jag hoppas snart återse er vid god helsa!»

Hemlig plan mot danska hofvet och bref derom till Toll

Hvad som blef en hemlighet äfven för grefve Creutz, liksom för svenska missionen i Köpenhamn, var, att konungen under sitt vistande i Skåne sände öfverste Toll till Köpenhamn, ostensibelt för att komplimentera kungliga familjen, men med hemligt uppdrag att sondera danska enkedrottningen ⁸³ angående en revolution i Danmark till återtagande af den makt, hon genom kronprinsen förlorat, att underrätta henne om faror, som ansågos hota hennes person, och, jämte öfverlemnandet af ett bref från konungen, tillbjuda henne bistånd och, i fall af misslyckande, en tillflykt i Sverige. Vid samma tid återkom baron Funck, en af Toll utskickad agent, ifrån Norge med utförlig underrättelse om sinnesstämningen derstädes, som ansågs gynnande för sjelfständighet och söndring från Danmark. — Konungen var så nöjd med Tolls sätt att utföra sitt uppdrag, att han efter sin hemkomst tillskref honom följande bref ⁸⁴: »Jag har emottagit af kornett Uggle i måndags vid min hemkomst från Finland och af major Otto Munck i fredags öfverstens bägge intressanta bref samt överstelöjtnanten baron Funcks rapport. Jag kan ej nog yttra min fulla satisfaktion öfver den habilitet, hvarmed öfversten uppfyllt sin kommission i Danmark. Jag har alltid känt er, min käre Toll, för en man, som med succès kunde utföra allt hvad eder anförtroddes, men jag bekänner uppriktigt, att jag ej väntade mig, att ni kunde med sådan dexteritet utföra ett ministerielt ärende. Jag önskar att detta kontinueras och ⁸⁵ [att man smider, medan jernet är varmt. Prins Fredriks ⁸⁶ resa till Mecklenburg kunde utmärka en följd af missnöje, som man bör observera. Jag uppdrager er därför att fullfölja edert verk. Det skall endera föra till det stora mål, som vi föresatt oss, eller bringa en så stor konfusion i det inre af detta land, att det derigenom skall sättas ur stånd att oroa oss, om vi finna oss obligerade att gripa till vapen för Turkarne.] Hvad baron Funck angår, är min vilja, att öfversten betygar honom mitt synnerliga nöje öfver dess förrättning samt försäkrar honom om öfverstelöjtnantsbeställningen vid Bohusläns dragoner, då den, som den innehar, bortgår. Med Norge synes ej stort att göra. Det blir i Köpenhamn, som denna krona skall tagas. Det har länge varit min tanke, och derom är jag nu än mera förvissad. Att uppväcka der (i Norge) en republikansk tanke kunde lätt ske; men hvem vet, om den vände sig efter vår önskan? Och sedan fruktar jag dess smitta i Sverige, som så nyss är derifrån kureradt. Jag skickar härmed tvänne kurirbrickor. Jag är ganska nöjd med Finnarne; och jag har funnit gardet så vackert och så väl exercerad, att jag aldrig sett det bättre, ej en gång strax efter pommerska kriget. Farväl, min käre Toll! Koka väl i den grytan, ni tillagade på Fredensborg; då kunna vi snart bruka de anstalter, som ni så skyndsamt satt i ordning. Stockholm den 3 Juli 1785.»

Men danska enkedrottningen, som, öfverraskad och skrämmd af Tolls första meddelanden angående faror, som skulle hota hennes person, i början hade syntts betänklig och osäker, inskränkte sig slutligen att tillskrifva konungen ett bref med allmänna försäkringar om tillgifvenhet och vänskap; och dervid stannade hela förslaget.

Grefve Creutz' död

Grefve Gustaf Filip Creutz, hvars helsa, i synnerhet det sista året, varit aftagande, dog den 30 Oktober 1785, femtiosex år gammal.

Presidentstolen i kanslikollegium lemnades sedan af konung Gustaf III obesatt; och grefve Creutz är den siste, som innehaft detta embete i bemärkelsen af svensk premierminister. Det hade fått denna betydelse under den så kallade frihetstidens rådsvalde. Gustaf III behöll det dervid, mer till rang än verklighet; ehuru grefve Ulrik Scheffer ännu egde qvar mycket af den senare. Hos grefve Creutz var embetet mera en representation, och konungen hade uppdragit denna åt den älskvärdaste man i sitt rike. Det anseende platsen medförde syntes likväl för stort, och konungen lemnade den efter grefve Creutz ouppfyld.

Denna sin afsigt förkunnade han likväl icke. Ett så viktigt embetes indragning skulle ha väckt för mycken uppmärksamhet. Ett rykte utspriddes i Februari månad 1786, att konungen ämnade det åt den unge grefve Axel Fersen.⁸⁷ Men i Mars månad sistnämnda år afgaf konungen i rådet till protokollet en förklaring, som egenhändigt finnes skrifven ibland hans papper och är så lydande: »Som för särskilda skäl jag ej nu kan förklara mitt utnämmande till det lediga presidentembetet i kansliet, så har jag endast velat meddela herrar riksens råd, att denna utnämning är skedd, och att jag vill, att detta skall vara intaget i protokollet, som redan i dag förekommer; äfvensom trenne lediga rådsembeten, hvilkas utnämmande jag af denna dag vill låta datera, fast jag af särskilda skäl dem ej nu kan förkunna. Jag utnämner blott nu hofkansleren baron Ramel, som jag kallar till rådsembetet, och som hofkanslerssysslan är blifven härigenom ledig, och jag ej ännu stannat på någon med mitt val att det uppfylla, men konferenserna med de främmande ministrarne ej kunna upphöra, så har jag anbefalt grefve Oxenstierna att dem tills vidare förrätta, såsom den förste i kansliet. Stockholm den 20 Mars.

Gustaf.»

De ministeriela konferenserna uppdragas åt grefve J. G. Oxenstierna och friherre
Emanuel De Geer

De bägge här annonserade nominationerna till rådsembetet skedde den 12 följande April, då grefve Johan Gabriel Oxenstierna och friherre Emanuel De Geer till Frötuna inkallades i rådet; hvarjämte *bägge* tillika förordnades att *i vissa delar* förestå det lediga kanslipresidentembetet. Hofkanslerssysslan efter friherre Ramel förblef sedermera under hela konungens regering obesatt. Han hade först sjelf erbjudit den åt friherre Emanuel De Geer, som, efter att flera år med heder ha varit svensk minister i Haag, nu dragit sig tillbaka i lugnet. Af hans svar ⁸⁸ meddela vi följande i öfversättning från franskan: »Jag är lycklig sedan några år, fullkomligen lycklig i allt afseende, och denna lycka är så mycket sällsyntare, som den ej kostar mig en enda förebråelse. Jag njuter af en sällhet, som e. m. sjelf ej kan uppskatta; ty medelmåttan utgör dess grund och försäkrar om dess varaktighet. Jag är färdig att åt e. m. uppoffra denna lycka, så stor än uppoffringen må synas i mina ögon, och jag skulle göra den med glädje och utan att ett ögonblick tveka, emedan jag sätter den i bredd med mina första pligter. Men sire! för att förmå mig att förstöra för alltid och utan återkomst allt hvad min närvarande belägenhet har behagligt i mina ögon, dertill fordras en ersättning. E. m., nu i begrepp att göra befordringar bland sina tjenare, har kunnat tro, det mina tjenster kunde vara e. m. nyttiga för att ersätta några af dem, som upphöjas till högre värdigheter. Hofkanslersembetet är nog eminent i sig sjelft att tillfredsställa hvarje äregirighet, som söker sig fram på befordringsbanan, och för 7 eller 8 år sedan skulle det hafva uppfyllt alla mina önsknings, emedan jag då befann mig på denna bana. Det är ej på samma sätt nu. Sedan jag renoncerade för en tid från lyckan att tjena e. m., har jag funnit mig nödsakad att antaga ett helt annat lefnadssätt, men som vanan gjort för mig oändligen angenämt. En subaltern plats lönar ej mödan att jag skulle afsäga mig det enskilda lifvets lycka; och, då e. m. aldrig kan vara embarrassed att finna personer, som bättre än jag till dess välbehag uppfylla en sådan sysslas åligganden, ser jag ingen nödvändighet vid detta tillfälle att uppoffra hela min lycka åt ett föremål af föga vigt för e. m:s tienst» Man ser ej, att konungen tagit denna stolthet illa. Tvärt om erbjöd han i stället friherre Emanuel De Geer riksrådsvärdigheten, som denne emottog; delande tillika med grefve Oxenstierna den forna kanslipresidentens göromål. Men äfven här blef hans tienstgöring ej långvarig. Begåfvad med obestridlig stor skicklighet, tyckte han sig likväl finna, det hans nya värdighet hade mer yta än innehåll, då konungen nu skötte mest de ministeriela angelägenheterna sjelf, hvarför det hände sig, att de, som fått uppdrag att hålla ministerkonferenserna, stundom funno sig blottställda i negotiationer, om hvilka de ej egde full kannedom. Riksrådet De Geer nedlade den 17 Juni 1787 sina embeten. Konungen hade för honom en utmärkt aktning, och denna aktning följde honom. Schröderheim säger om denne herre: »I karakteren hade han med konungen en stor sympati. Kanske var det just den, som gjorde deras skilsmessa. Baron De Geer tyckte sig förese rådkammarens fall.» . . .

Grefve J. G. Oxenstierna, sedermera ensam om de ministeriela ärendena, så vida konungen ej skötte dem sjelf, torde genom denna händelse ha undgått de obehagligheter, som föranledde hans medbroders utträde. Han stod äfven konungen närmare och var honom varmt tillgifven. Hur man blef så till sinnes mot Gustaf III, derom må följande anekdot vitna. Liksom grefve Creutz med alla sina frånvarelser och vakna drömmar likväl hade en stor skarpsinnighet, så förenade grefve Oxenstierna med den ömmaste känslighet en qvickhet, som i umgänget väl sällan visat sig på en gång så lysande och likväl så godsinnad. Kellgren brukade förlikna honom vid en elektrofor, som man ej kunde vidröra, utan att framlocka gnistor. Ehuru hans infall voro mer lekande än sårande, undsluppo honom dock sådana, hvilkas udd var hvass; - och skalden brukade förvara dem för sig sjelf, uppskrifvande dessa epigram i en portfölj, af hvars innehåll blott en och annan vän hade förtroende. Konungen, till hvars kunskap detta

kommit, hade länge förgäfvets önskat att få del deraf, och grefve Oxenstierna blef ej litet häpen, då han en gång fann denna portfölj hos hans maj:t, som låtit hemta den ur hans skrifrum och med den mest smickrande ihärdighet begärde dess öppnande. Olyckligtvis blef ett af de första föremålen för konungens uppmärksamhet följande verser:

Man vid en konungs syn var i förundran dragen,
Som gick af Snillet förd att fylla hjeltars lopp,
Men midt i banan trött, af nöjet blott betagen,
På första lagern söfd, tycks glömma verdens hopp:
Lik den, för trägna värf, som bittid' stiger opp
Och se'n är sömnig hela dagen.

»Dessa rader — tillägger skalden — kunde väl synas ega någon sanning i början af 80-talet, då en sådan förebråelse nog allmänt gjordes konungen. Men fullkomligt osant var det, då h. m:t, oss ovetande, som bäst sysselsatte sig med beredelserna till det ryska kriget, då han å nyo väckte Europas beundran genom den outtröttliga snillekraft och bragdrika verksamhet, hvarmed han under alla ödets stormar dock lyckligt utförde detta djerfva och blodiga vågspel. Jag skulle således ej ha förvarat detta orättvisa epigram, om det ej, såsom läst af honom sjelf, ännu ytterligare bevitnade den store mannens i förhållande till den enskilde umgängesvännen aldrig förnekade ädelmod och fördragsamhet. Utan minsta tecken till misslynne gaf han mig det tillbaka och sade blott småleende: Jag har förtjent mitt bryderi och delar rättmätigt deras öde, som lyssna vid dörren. En dag torde komma, då ni upphör att göra mig dessa förebråelser; men då, min käre Oxenstierna, äro vi sannolikt mindre lyckliga båda två.»

Svensk furstetitel åt grefve Hessenstein

Vi ha redan förmält, huruledes utnämmandet af de så kallade *rikets herrar*, i allt rikets råds jämlikar, utan att likväl ega någon annan värdighet än *rangens*, redan var egnadt att bortblanda och nedsätta rådets verkliga betydelse. Början till denna nya värdighet hade skett 1773 med grefve Fredrik Vilhelm von Hessenstein, konung Fredrik I:s naturlige son och romersk riksfurste samt 1776 verkligen inkallad i rådet, ehuru han aldrig ville kallas rådsherre. Han önskade en särskild utmärkelse. Det fans ingen tjenligare än en svensk furstetitel; och konungen tycktes ej ogerna omfatta tillfället att införa den, hvilket också skedde, fast efter vidlyftiga underhandlingar och undersökningar om titulaturen, emedan ingen af de titlar, som svenska furstar burit, fans passande, då de alla varit af kungliga huset, ett anspråk hvilket man hos Hessenstein ej ville erkänna. Det stannade slutligen dervid, att fursten af konungen skulle kallas *hög- och välborne*.⁸⁹ Då det furstliga diplommet utfärdades, blef uti protokollet och handlingarna intagen en försäkran eller reservation för grefvarne Brahe, Lewenhaupt, Oxenstierna af Korsholm och Vasa. och Stenbock om förvarandet af deras företräden, till hvilken försäkran konungen med egen hand författade ingressen, som ännu finnes bland hans papper, och som visar meningen hafva varit, att denna nu utdelade *svenska* furstevärdigheten ej skulle blifva den enda.⁹⁰

Erbjuden äfven åt riksmarskalken grefve G. Gyllenstjerna, som afslår den

Ny fråga om utdelande af denna värdighet synes ej ha uppstått förr än år 1787. Konungen upplifvade detta år det gamla riksdrotsembetet och utnämde dertill grefve Karl Axel Wachtmeister, som derigenom tog platsen af riksmarskalken grefve Göran Gyllenstjerna, förut den äldste i rådet. Grefve Gyllenstjerna ansåg upplifvandet af ett embete, som medförde företräde för riksrådsvärdigheten, svårligen förenligt med regeringsformen och begärde sitt afsked. Konungen lät göra honom enträgna föreställningar mot detta steg och upprepade dessa, då grefvens opasslighet ej tillät ett personligt samtal, i ett egenhändigt bref, utan att han kunde förmås till att mer än på några månader uppskjuta utförandet af sitt beslut. Under tiden lät konungen erbjuda grefve Gyllenstjerna ett furstediplom. Schröderheim, som nytjades i dessa underhandlingar, har förvarat den biljett, i hvilken den gamle rådsherren meddelade sitt svar till honom. Den lyder: »Det är förlåtligt, att jag ej sansade mig i allt i en så kort stund. Ber därför T. vara så god och på vederbörlig ort anmäla, att jag ej annat kan än anse såsom en onåd, om någon förändring sker i det stånd, hvori jag är född, lefvat och tänker dö. Vale et fave! G. G.»

Sedan Axel Oxenstierna nekade att emottaga den af Kristina honom erbjudna hertigtitel, är här den andre svenske ädling, som undanbedt sig furstlig värdighet.

Rådets förändrade ställning och Liljencrantz' inkallande deri

Så hade rådet allt mer förvandlats till en statsdekoration ibland andra dekorationer. Det återstod, att det skulle blifva ett slags tillflyktsort för höga embetsmän, hvilka Gustaf III ville sätta i overksamhet. Hans disgracer voro i detta fall alltid i yttre afseende hedrande. Det var hos honom princip att, om möjligt, aldrig skiljas i missnöje från gamla tjenare. Deras afsked var ett upphöjande till högre, oskadliga värdigheter, ett uppflyttande ibland statsdekorationerna. I afseende på rådet gaf han genom Liljencrantz' ärofulla förvisning dit det första eklatanta exemplet derpå. Denne hans förste finansminister och den ende, hvilken som sådan utöfvat ett verkligt inflytande, hade inkommit i ärendena under grefve Ulrik Scheffers protektion, var i öfrigt sjelfskapare af sin lycka och gjorde sig nödvändig genom en redbarhet och skicklighet, som fordrades att vara ovanliga för att öfverväga det obehag, konungen kände i hans sällskap. Ty hans solida och aktningvärda egenskaper kontrasterade på det högsta mot hans svaghet att i ton och maner spela hofman och gjorde honom blind för det smålöje, hvarmed denna misslyckade fåfänga betraktades. Han var utan takt och behag i umgänget, odrägligt vidlyftig i sitt tal och äfven i sin föredragning och satte derigenom konungens tålmod på hårda prof. — Emellertid var han nödvändig, men blott till en viss grad användbar. Konungen hade egna eller rättare inga begrepp i finanserna. Uppfödd i ett fattigt land, hade han likväl uppväxt i den falskt ridderliga föreställning, att penningebestyr var en ofrälse angelägenhet, under en konungs, ja en rätt adelsmans värdighet att sig derom synnerligen bekymra. För öfrigt var han ej slösare. Han var måttlig, han kostade föga på sin person, han var ej ens gifmild på penningar, der ej särskilda motiv dertill uppfordrade honom. Men öfver allt, hvarest sådana motiv framstodo med någon glans — och det inträffade så snart utgiften hade något slags sammanhang med hans politik eller rörde resor, teatern, konsterna, byggnader, chevaleresk representation —, frågade han hvarken efter utgifterna eller hvar de skulle tagas; och finansministern måste veta utvägar. Detta stora fel — kanske hans största såsom regent — har invecklat honom i den irrgång, der hans lycka, välfärd och lif gingo förlorade, och i hvilken endast återstår att beundra det mod, hvarmed han gick en af honom sjelf troligen anad undergång till mötes.

Det är utan allt tvifvel, att hans finansiella förlägenheter, sammanväfda med hans omogna krigiska planer och med ett falskt, men dyrkadt begrepp om sjelfregering, att, säger jag, detta förde honom från administrationens lagliga gång och inledde honom i denna *hemliga* styrelse, i hvilken han fann allt för beredvillige medhjelpare, och hvars dunkla gåta slutligen på ett så våldsamt, förstörande och blodigt sätt skulle blottas. — Liljencrantz var, såsom sagdt, i en sådan regering blott till en viss grad användbar. Tidigt stäld utom de egentliga hemligheterna, måste han dock skaffa medel och gjorde det äfven, fast med smärtsamt medvetande och upprepadt förklarande deraf, att det mål, man borde föresätta sig, regleringen af rikets finanser, allt mer aflägsnades. Han skaffade tillgångar, så långt rikets kredit, och hans egen välgrundade kredit syntes honom till det yttersta kunna medgifva. Men han var för mycket finansman för att ej känna den yttersta gränsen, hvartill han trodde sig kunna gå i afseende på bägge. Han blef omedgörlig, jämrande, lade obehaget i sak till obehaget i former. Konungen skakade honom af sig och gjorde honom till riksråd. Dermed dröjdes likväl till efter 1786 års riksdag, ty konungen ville ej möta ständerna med en ny statssekreterare för finanserna, och Liljencrantz' anseende var välgrundadt och stort. Troligen hade ock, med en annan utgång af denna riksdag, finansministern blifvit bibehållen.

Hans memorial om organisationen af styrelseverket

Förut hade konungen, såsom ett bevis af sitt förtroende, infortrat hans betänkande om en ny organisation af styrelseverket. Det finnes bland konungens papper tvänne memorial af friherre Liljencrantz i detta ämne, det första af den 24 November 1785, det andra af den 19 Augusti 1786. Då de äro väl författade, upplysande för svenska förvaltningens historia, redan häntyda på förändringar, som till en del i senaste tider blifvit införda, och äfven i afseende på föreslagna lönevilkor lemna anledning till jämförelser, meddela vi utdrag ur bägge.

Det heter i det första: »Uti alla monarkiska regeringar, jämväl dem, som af grundlagarne finnas mer och mindre limiterade, är allmänna ärendenas skötsel fördeld uti vissa grenar eller departement. Hvar och en af dem har en chef, som vanligen är statsminister. Dess föremål är att noga göra sig underrättad om allt, som hörer till dess departement, med uppmärksamhet följa de ämnen, som dervid förekomma, hos regenten anmäla allt hvad som finnes kunna bidra till hans och samhällets gemensamma bästa eller deremot vara stridande, emottaga hans befallningar samt tillse, att de blifva behörigen iakttagna och verkställda. Till sådana värfs utförande fordras ej allenast en utmärkt skicklighet samt en bepröfvad redlighet utan ock regentens utmärkta förtroende; hvarför ock honom alltid är och bör vara förbehållet att, när han så behagar, licentiera den minister, som finnes missbruka detta förtroende eller ej kan uppfylla det dermed åsyftade ändamålet. Till biträde för en sådan statsminister äro vissa honom subordinerade betjente, som ega insigt och skicklighet att utarbete och bereda de ärenden, som till hans departement höra. Och likasom ministern sjelf helt och hållet dependerar af regentens förtroende, så pläga ock dessa betjente väljas, antagas och removeras af ministern sjelf. Ibland de allmänna ärendena förekomma många af den egenskap, att de ej kunna särskildt, utan i sammanhang med andra, öfvervägas och afgöras. Deraf följer, att hufvudmännen för departementen äro bäst i tillstånd att med full kännedom och grundade upplysningar gå regenten till handa, då han vill inhemta deras gemensamma tankar; hvarför sådana departementschefer, jämte några andra statsministrar utan departement, egentligen utgöra regentens konselj uti alla betydande eller riksvårdande ärenden.»

»När härmed jämföres, huru med de allmänna ärendenas skötsel hos oss tillgår, så finnas väl ock här vissa departement; men de flesta äro af helt annan art och beskaffenhet än i andra länder, då man härvid undandrager de utrikes eller ministeriela ärendena, hvilka här, liksom på andra orter, under konungens egen tillsyn vårdas af sin chef, som härstädes bär namnet af kanslipresident. De öfriga departementens föreståndare, statssekreterarne, äro efter kansliordningen egentligen ej annat än konungens förnämste skrifvare. De föredraga inkomna ärenden, tillse att expeditionerna blifva efter protokollen behörigen författade, kontrahera desamma och hafva inseende deröfver, att de i rättan tid utfärdas. Men till deras åtgärd hörer ej, om rikssamhället uti de delar, som angå hvars och ens departement, förkofras eller vantrifves, om sunda principer och om riktig tillämpning af författningar följas, om den drift, den ordning och det sammanhang, som utgör själen af all administration, iakttages. I fall härutinnan står väl eller illa, tillflyter dem hvarken heder eller skam. Än mindre kunna de ställas till ansvar för de fel och brister, som uti dessa delar kunna förspörjas, ty deras omsorg och befattning sträcker sig icke dit. Och då konungen vill af dem, såsom chef för hvar sitt departement, veta, om riket uti de dithörande delar förkofras eller försvagas, kunna de i allmänhet ej derom lemna någon fullständig eller fullt grundad underrättelse; ty deras göromål bestå mera uti att skrifva än att tänka . . . Af lika beskaffenhet äro de subalternas sysslor, som i kansliet finnas inrättade statssekreterarne till biträde. Ingen enda af desse kanslibetjente behöfver utarbete något betänkande, hvilket alltid förutsätter en behörig kännedom, ty deras göromål, liksom chefens, äro att fatta i pennan andras, men icke egna tankar. ⁹¹ Här af, jämte flera orsaker, kommer jämväl, att de tillfällen, som i andra riken gifvas att vid dylika departement bereda skickliga ämnen till de vigtigare embeten, här saknas. Verkan deraf är nu

mera än någonsin synbar. Denna beskrifning på statssekreteraresysslorna här i riket medgifver väl något undantag i anseende till finansdepartementet, som blifvit med särskild instruktion försedt och i vissa delar är af olika beskaffenhet med de öfriga, ehuru det i många delar behöfver förbättring, men i allmänhet är förhållandet sådant som blifvit anmärkt.»

»Egentliga orsaken, hvarför statssekreteraresysslorna här i riket blifvit så obetydliga emot dem i andra länder, synes bestå deruti, att de förra ej behöft vara annorlunda. Efter förra regeringssättet ålåg det konungen och *rikets råd* ⁹² att sträcka deras omtanke till alla delar af den allmänna förvaltningen, påminna om något af kollegier och andra embetsmän funnes vara uraktlåtet, göra sig underrättade, huru tillståndet vore i riket, samt af egen drift eller utan förutgången befattning gå konungen till handa med de råd, som syntes kunna bidra till rikets bästa och afböja dess skada. Således innefattades i riksrådsembetet ej allenast alla de skyldigheter, som i andra länder åligga särskilda statsministrar, utan ock mera än dertill behöfdes.»

»Efter det antagna nya regeringssättet äro väl riksråden, nu som tillföre, konungens rätte rådgifvare, när han finner för godt att inhemta deras tanke. Men dem åligger numera icke att sträcka deras omtanke till eller befatta sig med någon enda del af sjelfva den allmänna förvaltningen, om de ej speciellt blifva af konungen dertill anbefalde. De kunna således ej heller stanna i något ansvar för de brister och oredor, som samhället af hvarjehanda tillfälligheter kan blifva underkastadt, eller tillegna sig någon synnerlig heder att det förkofras samt tillväxer i makt och anseende. Af de inkommande ärenden blifva en del remitterade till rådets afgörande på det sätt, att dess tankar hemställas till konungens bifall. En del blifva åter konungen direkte i dess konselj föredragna. De riksråd., som dertill blifva kallade, äro ej alltid de samme, som i rådkammaren deltagit i öfverläggningarna om lika beskaffade ärenden; och genom ombyte af sjelfva orten, der konseljer hållas, komma ofta andra riksråd att dervid nyttjas än de, som vanligen dertill höra. Dessutom är det ofta icke möjligt att vid blotta uppläsningen af ett betänkande, då det handlar om viktigare saker, kunna öfverväga och binda tillsammans, alla de konsiderationer, som fordras till ett grundadt omdöme, särdeles om ärendet på dess beredningsställe ej blifvit behörigen och till alla delar utredt.»

»Det kunde väl synas, att dessa brister äro till största delen ersatta derigenom, att gemenligen öfver alla betydande ärenden kongl. kollegiers och andre embetsmäns betänkande infordras, innan ärendet blifver konungen föredraget, och att kollegierna, enligt instruktion, äro skyldiga att i underdånighet anmäla hvad de finna till rikets förmån lända och dess skada afböja. Men i vissa delar kunna kollegiernas tankar och åtgärd icke alltid vara till rätta ändamålet lämpade. De hafva icke tillfälle att känna rikets behof och kunna således ej med säkerhet veta, om de utvägar, som de hafva att föreslå, äro afpassade efter bristerna. En kollegialisk öfverläggning är både nyttig och nödvändig, då det ankommer på pröfning af eganderätten och andra medborgerliga både skyldigheter och rättigheter. Flera ögon kunna i sådant fall se mera än ett, och allmänna säkerheten är dermed bäst bevarad. Men de händelser lära i alla tider vara sällsynta, att ett rikes anseende och styrka vunnit igenom en kollegialisk åtgärd. Det fordras ovanlig dygd att göra det goda och nyttiga blott af kärlek till detsamma och utan alla andra afsigter. Menniskor äro i allmänhet sådana, att de ej utan vissa motiv göra sig något extraordinärt bemödande eller sträcka deras tankegåfva utöfver en vanlig krets. Begäret att förtjena konungens nåd, vinna heder och anseende samt en verklig befordran äro gemenligen de driffjädtrar, som i sådant fall blifva mest verkande. Frukten att tilltalas för efterlåtenhet kan ock något uträtta. Men uti en kollegialisk administration blifva dessa motiv af föga verkan. Om något godt och nyttigt uträttas, så får hela kollegium njuta hedern deraf, och det kommer sällan till konungens kunskap, hvilken varit rätta upphofvet dertill. Finnes något åter eftersatt och feladt, så blifver skammen deraf mindre känbar derigenom, att den fördelas på flere.

Dessutom förefalla nu för tiden många högst viktiga sekrete ärenden, särdeles i finans- och krigsdepartementen, som hvarken komma till rådets eller kollegiernas kunskap. De fordra icke dess mindre, innan de konungen föredragas, en sådan granskning och utredning, att de såsom delar kunna passa till det hela af allmänna administrationssystemet. En politisk kropp har det gemensamt med en fysisk, att dess delar böra understödja hvarandra. Alla delar af rikskroppen fordra i ett rätt förhållande sin vård. Om den ena får för mycket och den andra för litet, så vinnes icke det ändamål, som sökes. Till att kunna vederbörligen urskilja allt detta och derefter lämpa och modifiera de förekommande riksvårdande ärenden, fordras en noga kännedom af det hela, en oafbruten. handläggning och en stadgad erfarenhet; men detta synes ej kunna vinnas igenom en af tillfälliga orsaker styckad administration, hvarmedelst den ena delen måste skötas afskildt från den andra och utan rapport till det hela.»

»Allernådigste konung! Dessa reflexioner, som jag på e. k. m:s befallning författat, vågar jag härmedelst i djupaste underdånighet frambära. De äro mycket ofullkomliga, men jag skulle räkna för en särdeles lycka, om de kunde gifva anledning till upptäckande af de många och svåra brister, hvarmed rikskroppen är besvärad. Det är af Försynen förbehållet e. k. m:s egen vishet och nådiga omvårdnad om ett kärt fosterland och ett lydigt folk att fixera tiden och sättet för deras botande. Men till att utreda bristernas beskaffenhet, utsöka hjälpmedlen, dem afmäta och till ändamålet lämpa, fordras biträde af tjenstemän, som kunna vara i tillstånd att hvar på sitt sätt och i systematisk ordning samla materialier till ett så stort verk, hvilket endast af k. m. sjelf kan fullbordas.»

»Jag behöfver icke här upprepa, att nuvarande metod till de riksvårdande ärendenas skötsel icke synes vara den lämpligaste. De flera särskilda beredningar medföra likväl den olägenhet, att ärendena än mera söndras ifrån deras vanliga ställen, publika handlingar kringspidas, och göromålen ökas för landshöfdingarne och andra embetsmän, som måste gå dessa komitéer till handa med upplysningar. Det hufvudsakligaste, som nu fattas, är, att ärendena vid deras beredning och afgörande ej kunna koncentreras och lämpas efter sjelfva styrelseplanen, som e. k. m. sjelf eger att föreskrifva ⁹³ och ganska få personer kunna hafva tillfälle att känna, men hvilken nödvändigt måste vara afpassad efter rikets verkliga tillstånd, dess behof och resurser. — Till sammanbindningen af allt detta synes biträde fordras af en sådan departementsinrättning, som förut är omförmäld, men nu här saknas.»

»Härtill synes kunna gifvas tvänne utvägar: nämligen 1:o att när statssekreteraresysslorna, särdeles i krigs- och finansdepartementen, blifva lediga, e. k. m. på behaglig tid uppdrager generela vårderna öfver hvardera åt en af e. k. m:s och rikets råd, som dertill eger erforderliga egenskaper, och hvilken sålunda, på lika sätt som kanslipresidenten, blifver verklig statsminister. Desse statsministrar synas böra konstitueras på det sätt, att de ifrån den särskilda befattningen med departementen kunna licentieras, när e. k. m. helst så behagar. Hvardera af dem synes böra blifva referent i e. k. m:s konselj i alla saker, som höra till departementet. De borde vara frikallade från deltagande i justitieärendena i rådet; och af dessa statsministrar synes e. k. m:ts konselj i alla riksvårdande och angelägna ärenden kunna formeras. Sjelfva digniteten gör väl egentligen ej något till hufvudsaken. Men nationen är ifrån de äldsta tider van, att riksens råd äro konungens rätte och laglige rådgifvare. Allmänna förtroendet för sjelfva personen och rådslagen dependerar ganska mycket af denna opinion. — Men i händelse ej e. k. m. skulle vilja antaga denna utväg, så synes blifva nödigt: 2:o att statssekreteraresysslorna sattes på en sådan fot, att förenämnda ändamål dermed kunde hufvudsakligen vinnas. Om nu saknas nog skickliga och erfarna ämnen dertill, så kunna de med tiden erhållas; ty det är sättet att frambringa goda ämnen och dem sysselsätta, som deciderar, om sådana kunna fås eller ej. Att arbeta under en stor konung samt blifva brukad

som ett verktyg till befrämjande af ett rikes sällhet och trefnad är en sådan ära, som hos ett ädelt hjerta ej tillåter någon maklighet, men bringar ofta ett medelmåttigt snille att liksom öfverträffa sig sjelf. Stockholm den 24 November 1785.»

Det senare af de nämnda memorialen, dateradt den 19 Augusti 1786, innehåller en ytterligare utveckling af det i det förstnämnda antydda andra alternativet, i fall det första skulle synas återgifva rådet allt för stor betydenhet eller inskränka konungamakten. — Författaren återkommer till förslaget, att de föredragande i de särskilda departementen, således statssekreterarne, borde vara statsministrar och tillsammans utgöra konungens konselj. Han föreslår medlemmarne deraf till fem eller högst sex, nämligen kanslipresidenten, en ledamot för landtförsvaret, en för amiralitetet, en för kamerala och ekonomiska ärenden, en för handel och finanser och, om så nödigt pröfvas, en för bergs- och skogshushållning.⁹⁴ Ingen af dessa konseljens ledamöter, särskildt eller tillsammans, kunde tillegna sig någon otillbörlig myndighet, då dem endast tillhörde att bereda och tillstyrka, men sjelfva beslutet vore konungens. Det dependerade ock helt och hållet af konungen att dem ombyta, och på det konungen deri måtte ega så mycket friare händer, föreslås, att de endast må konstitueras för ett år i sänder. Derefter fortfar Liljencrantz: »Jag tilltror mig ej kunna utreda den frågan, huruvida det kan förenas med regeringsformen att i denna konselj vore någon ledamot, som ej tillika är riksråd. Men en af allmänna opinionen och långvarig tid stadgad vana är ej gerna rådligt att ändra. Det är af högsta angelägenhet för e. k. m. att hafva kände och erkände rådgifvare. Utom det egentliga ändamålet deraf, vinnes dermed ett annat, att, när någon författning eller anstalt gjordes, som ej så alldeles behagade menigheten eller någon viss del deraf, oviljan vändes på ministären och ej på konungen. — Rådgifvare, som äro hemlige och ej *en place*, pläga deremot ej blott vara misstänkte och förhatlige, änskönt de hyste dygdiga och patriotiska tänkesätt; oviljan stannar ej heller endast på dessa, utan vänder sig tillika på konungen sjelf, just därför att han valt sådana hemlige och i folkets tanke obehörige rådgifvare. För att så mycket mer bibehålla ett nödigt sammanhang i ärendena kunde ledamöterna af konseljen lämpligast, efter hand, då ledigheter existera, tillika brukas till presidenter i de kollegier, som tillhöra en hvars ämne; — och det dependerade alltid af e. k. m. att i något visst ärende, som fordrade någon särdeles granlagenhet eller hemlighet, nytja så många eller få, som e. k. m. för godt funne . . . Om denna plan vunne e. k. m:s nådiga bifall, så fordrades, att kansliordningen och inrättningen af statsexpeditionerna i vissa delar ändrades. Statssekreteraresysslorna bestå nu i sådant, som ej svarar mot namnet, hvilket i andra stater betecknar mycket vigtigare embeten, med mera anseende och bättre lön, än dem här tillhöra. Således vore bäst, att dessa sysslor, så fort de blifva lediga, ej vidare besättas under det namnet, utan bestridas af en, som i hvarje departement bure namn af förste expeditionssekreterare, hvilken, lika med kanslipresidentessekreteraren, synes böra få lika värdighet med kansliråd och 1000 specie-riksdaler i årlig lön. Dertill kunde nuvarande statssekreterare-lönerna, utgörande 800 riksdaler för hvardera, anslås, och dertill läggas en tillökning af 200 riksdaler specie⁹⁵ för hvardera af förste expeditionssekreterarne, hvilka ock under lika ansvar, som statssekreterarne äro underkastade, borde kontrasignera expeditionerna och bestrida de öfriga efter regeringsformen och kansliordningen statssekreterarne nu åliggande göromål samt dertill gå statsministern till handa uti det, som till upplysning och beredning af ärendena kan fordras. I hvar statsexpedition synes dessutom böra vara två andre expeditionssekreterare — en som biträder förste expeditionssekreteraren vid expeditioners författande, njuter 600 rdrs lön och lika värdighet som assessorer i hofrätterna; samt en som, med lika namn, lön och värdighet, egentligen är statsministerns handsekreterare —, två protokollssekreterare med lika värdighet, som de nu hafva, och 500 rdrs lön, två kanslister med 300 rdr, hvaraf den ene tillika gör registratorstjenst, samt två kopister med 200 rdr årligen. Till hela denna inrättning och löneförbättring behöfver ej staten graveras med någon

ny utgift, sedan allt efter hand kommit i sin ordning. Kansliggebühren böra, emot behörig redovisning, uppbäras af kanslibokhållaren eller någon annan uppbördsman och af honom, lika med andra kronoräntor, till räntekammaren inlemnas. Dessutom kunde den så kallade utrikes expeditionen efter hand indragas, och de obetydliga göromål, som der förefalla, indelas på någondera af de andra statsexpeditionerna . . .»

1786 års riksdag var en riksdag af *tillämnade* reformer; och hade dess hufvudtanke — regleringen af finanserna med ständernas biträde — kunnat genomdrivas, i stället att den nu måste undertryckas, troligen hade en reglering af styrelsen derpå följt, som gjort slut på det provisionela och oeffterättliga hemlighetstillstånd, hvari den under några år hade kommit. Men all reform är ett framtidsverk. Den kan ej ens försökas utan förtroende. Och kunde väl konungen räkna derpå? Kunde han uppslå ett nytt blad af sin regering och vara säker derpå, att de, på hvilkas goda vilja förändringen så mycket berodde, ej hellre skulle vilja bläddra tillbaka och först uppgöra gamla efterräkningar, innan ett nytt konto begyntes? — Det var hvad han skulle få erfaras.

Innan vi taga i närmare betraktande denna vändningspunkt i konung Gustaf III:s regering, återstår likväl att upphemta åtskilligt föregående, hvarpå vi ej ännu hunnit fästa uppmärksamheten.

Konungens sista korrespondens med grefve Karl Fredrik Scheffer

Vi begynna med några utdrag ur konungens aldrig fullkomligt afbrutna brefvexling med sin forne guvernör, gamla riksrådet grefve Karl Fredrik Scheffer, hvilken 1785 för sin helsa hade företagit en resa till Frankrike.

»Det är i ovisshet, hvar mina bref kunna träffa er, min k. grefve, som jag iakttagit så lång tystnad. Jag har emellertid följt er öfver allt, och den tillgifvenhet, som jag egnat er, och som ej kan slockna förr än med lifvet, har gjort, att jag med mycken smärta erfarit, det edert tillstånd icke förbättrats. Sedan jag vet er i Frankrike, smickrar jag mig likväl med det hopp att se edert tillstånd förändras ibland en nation och i ett land, som ni älskar; och då ni der omgifves af så många personer, som äro edra vänner, föreställer jag mig, att ni der skall återfinna ett annat fädernesland. Denna föreställning lugnar mig. Jag är bekant med eder känslighet, jag känner allt det inflytande, som eder själ öfvar på eder kropp, och jag hoppas, att det ljuftva intrycket af att återse och vara omgifven af så många gamla vänner skall influera på er helsa. Ingen kan önska det högre än jag, och jag väntar med den lifuigaste otålighet goda underrättelser ifrån eder. Efter att ha haft vinter i Augusti månad hafva vi fått sommar i September. Vi ha superat i fria luften den 12:e; men denna vackra väderlek är förbi sedan den 16:e, och en Novemberhöst har kommit i stället. Det tyckes, som jordklotet undergått någon rubbning; ty af sådan oordning med årstiderna har man ej exempel. Man hoppas likväl på ett godt år, då sådden skett under gynnande väderlek. ⁹⁶ Lef väl, min k. grefve! Jag väntar med otålighet på underrättelser från er och hoppas på allt godt. Drottningholm den 20 September 1785.»

Det följande brevet omtalar grefve Creutz' död: »Den, som efterträdde i eder brors ⁹⁷ plats, och hvars ålder borde lofva mig en längre bana, är ej mer. Två dagars sjukdom har borttryckt honom från oss. Jag tviflar ej på det sorgliga intryck, som denna nyhet skall på eder göra, och ni kan ej föreställa eder det, som den gjort på mig. Ni har sedan hans första ungdom vårdat hans lycka, och han har därför alltid bibehållit en ganska öm erkänsla. Hvad mig angår, jag kunde ej vänta mig den sorg att se denna plats åter ledig, sedan jag förgäfves använt allt mitt bemödande att der qvarhålla eder bror. Grefve Creutz reste härifrån söndagsaftonen i god helsa. Han tillbragte aftonen hos Carlsson ⁹⁸ ganska munter och lade sig vid midnatten. Klockan 3 på morgonen kände han sig qväfd af en oppression på bröstet, som man tog för uppslagen gikt. Läkarne blefvo kallade, men misströstade genast om hans tillstånd. Emellertid drog han sig fram öfver fredag och lördag, bibehöll hela sin sinnesstyrka och talade med den största redighet och det största lugn. Lördagsaftonen tycktes han bättre, och en ljusning af hopp inträffade. Men klockan 5 på natten hade han ett nytt, ännu svårare anfall och dog klockan 9 söndags morgon. Man har öppnat honom i går och funnit hjertspetsen förruttnad och ådrorna på venstra sidan fullkomligt tilltäppta. Ni kan ej tro, huru mycket han är saknad af hela sitt kollegium. Han begrafves stilla i morgon i Jakobs kyrka, och endast hans vänner skola bära honom. — Jag hoppas, min k. grefve, att ni fått mitt bref af September månad. Det är en stor tröst för mig att höra eder helsa återkomma och emottaga från er så goda nyheter. Er bror, fältmarskalken ⁹⁹, som enkom kommit för att besöka mig och ännu är qvar, har bekräftat dem. Han synes lika rask och munter som förlidet år och tyckes blifva det ännu mera här. Ni tror, att furst Hessenstein är i sitt gouvernement. ¹⁰⁰ Alldeles icke! Han är ännu i Stockholm; ehuru han sedan Augusti månads slut rest alla veckor och slutligen äfven bortskickat sina möbler, hvarefter han återkom om två dar, alltid sägande, att han reser. Jag är öfver-tygad, att han blir qvar öfver vintern. Jag är er oändligen förbunden för edra nyheter angående kardinalen Rohan. ¹⁰¹ De äro förvånande både i hufvudsaken och detaljerna. Jag hade rådt (det följande skrifver konungen på svenska), om jag hade blifvit rådfrågad, att ej gifva en så stor eclat åt en sak, som ej kunde röra drottningen, men som i processvägen kunde medföra många obehagliga uttydningar. *Vi andre* (fast underkastade verldens tadel mer än det öfriga

menniskoslägtet) hafva den förmån att ej kunna beskyllas eller misstänkas för sådana nedriga fel, som angå penningar. Men då vi sjelfve söka oss undskylla, synas vi medgifva möjligheten af ett sådant brott, hvilket (eljest) ej hade fallit i allmänhetens tanke; och det är hvad man kallar att mankera mot sig sjelf. Parlamentet (här vidtager åter franskan) skall döma, och jag väntar med otålighet dess dom för att se, om kardinalen varit narrad; ty sådan är hans bedröfliga belägenhet, så ambassadör som han varit ¹⁰², och så academicien som han är, att han ej kan bevisa, det han ej är skälm, utan att bevisa, att han är ett dumhufvud och en narr. Farväl, min k. grefve! Jag omfamnar er af allt mitt hjerta. Drottningholm den 1 November 1785.»

»Jag har emottagit, min k. grefve, för några dagar sedan edert bref af den 28 sistlidne December, hvarför jag oändligt tackar er. Ni kan omöjligt tvifla på de önskingar, jag gör för eder välgång, i hvilken jag tager ett så lifligt intresse, och huru mycket jag önskar, att detta år må med mera stadgad helsa återföra eder till edert fädernesland — som ej, utan att vara otacksamt, kan upphöra att taga en lifiig del i en medborgares öde, hvilken är det så tillgifven — och till edra vänner, hvilka så mycket mer känna värdet af eder vänskap, som de så länge varit beröfvade eder närvaro. Det fagnar mig, att promotionerna i ordenskapitlen gillas af min kansler. ¹⁰³ Det intresse, som jag vet, att han känner för grefve Bonde, har påskyndat mitt val. ¹⁰⁴ Det berättas, att vi hålla på att förlora en af våra medbröder, och att baron Sprengtporten nalkas slutet af sin oroliga bana. ¹⁰⁵ Man säger, att mildheten och gudsfruktan sedan några dagar hos honom intaga vredens och misstankarnes plats, och att han hvarje ögonblick blir svagare. Han har emellertid, sedan eder bortresa, uppträdt med några nya tragikomiska scener, som lagt rågan på det bråk, han gör sedan tolf år, och skulle, utan hans brors klokhed, ha fullbordat brouilleriet med alla hans vänner. Han har haft explikationer med furst Hessenstein.»

Om processen med furst Hessenstein angående Ekolsund

— »A propos af furst Hessenstein! Ni vet utan tvifvel redan, att jag är i process eller, såsom man säger på svenska, i *uppenbar delo* med honom, och att jag är stämd lagligen för tingsrätten att försvara min egendom Ekolsund ¹⁰⁶, som jag efter 38 års oqvald possession trott mig kunna sälja åt en köpman Seton för en summa af 120,000 rdr specie, hvartill kontraktet blifvit underskrifvet af furst Hessenstein och grefve Wachtmeister såsom vitnen. Furst Hessenstein pretenderar, att konung Fredrik I gifvit honom denna gård såsom fideikommiss, och att alltså denne konung ej kunnat det sälja, och som man uraktlåtit att taga för mig derpå laga fasta, så blir det nu en process, fast fideikommissbrevet blifvit förklaradt för ett chartequé af kompromissarierna, som det skärskådat. Nu, som jag af slarfaktighet bortslurfvat konung Fredriks köpbrief och transport af pantebrevet, så tror justitiekansleren nödigt att få herr riksrådets ¹⁰⁷ deklaration, att detta verkligen existerat, och som hr grefven och riksrådet ej kan för sin sjuklighets skull skrifva, fordras det vissa formaliteter att kunna det lagligen vid domstolen uppvisa, hvilka grefve Wachtmeister gifvit mig (vid handen). Saken börjas vid Mars månads vinterting. För öfrigt kan ni ej imaginera er alla de elaka procedéer, det krängel och den chican, som den nådige fursten brukar. Han går att draga mig genom alla underrätterna; ehuru han kunnat börja med hofrätten. Emellertid är köpet af egendomen instäldt, och Seton, som är mycket gammal, kan dö ¹⁰⁸, och af hela köpet blir ingenting. — Vi ha här haft en ganska mild vinter hela Januari månad. Sedan tvänne dagar börjar det att bli något kallare. ¹⁰⁹ Operan Gustaf Vasa, som man har gifvit den 19 (Januari) och dermed öppnat teatern, har haft en så ofantlig succès, att man i går har varit nödsakad att fördubbla vakten för portarne. Den gafs då för sjetten gången, och vakten hade nära blifvit öfverväldigad. Allt är för öfrigt här lugnt. Jag omfamnar er af allt mitt hjerta. Stockholm den 3 Februari 1786.»

»Det har fagnat mig att se genom de underrättelser, som Silfverhjelms medfört, att er matlust är god, att er helsa fortfar att vara i samma stånd som vid er afresa från Bourbonne, och att ni icke känner någon elak verkan af vintern. Jag smickrar mig, min k. grefve, att vattnet denna sommar skall återställa er helsa, och att jag skall få det nöjet att återse er bättre vid er återkomst. Vi ha här ännu vinter, efter att ha haft vår i Januari. Mars månad har börjat med en köld af 27 till 28 grader. Ingen kan bättre intyga det än jag, som hade företagit mig att göra en resa till Upsala, der jag haft en förskräcklig köld. Jag har låtit alla professorerna passera mönstring för att sätta mig *au courant* i afseende på deras ockupationer, som jag förlorat ur sigte sedan 15 år. ¹¹⁰ Jag har låtit professorerna hålla föreläsningar, hvar för sig. Jag har dermed varit temmeligen nöjd. De ha en vida mindre pedantisk ton nu, än då jag lemnade dem. Melanderhjelms ¹¹¹, som var och ännu är rektor, har kanhända meddelat er detaljerna af min sejour. Min resa har för öfrigt ej varit utan sin frukt. Jag har återfunnit i min byrå på Ekolsund originalet af kammarkollegii förpantningsbref, transporteradt på mig af konung Fredrik I och påskrifvet med riksrådet grefve Höpkens hand. Min process borde förekomma vid häradstinget måndagen derpå. Man kunde ej mer à propos återfinna denna handling. Också har jag vunnit min process i första instansen. ¹¹² Men furst Hessenstein har redan vädjat till lagmanstinget och är resolverad att gå vägen fram till slut. Se der hvar vi nu äro med den saken! Ni har utan tvifvel redan hört grefve Karl De la Gardies död ¹¹³, och jag har redan berättat er, att general Sprengtporten ligger på sitt yttersta. Han har sedan den tiden haft flera slaganfall. Sedan åtta dagar talar han ej mer, och det är öfver fjorton sedan vattensoten har visat sig i den yttersta grad. Emellertid förstår man sig ej på hans sjukdom, och läkarne tro, att det ännu kan draga ut lång tid.»

Om upplifvandet af Vitterhets-akademien och stiftelsen af Svenska akademien

»Se nu äro vi i veckan af den 22 Mars! Ni förstår hvad jag vill säga, om ni påminner er den vaka, som man lät oss hålla i Riddarholmskyrkan för åtta år sedan, och ni vet, att man anklagade [malteserkors] att uppväcka de döda. Jag har gjort det till en sanning i går, då jag ur grafven uppkallade *Vitterhets-akademien* ¹¹⁴ som, om den ej var helt och hållet död, åtminstone var fallen i en dvala, som hotade den med en dödlig sömnsjuka, hvilken ingenting syntes kunna bota. Jag har gjort en så stark besvärjelse, att den snåla Acheron ändtligen lemnat ifrån sig sitt rof. Det är sant, hon har undergått en temmeligen stor förändring, men *enfin* hon är återuppväckt. Såsom hon likväl ännu blott är convalescente, och fria luften kunde göra henne ondt, har hon blott enskildt visat sig i går för att celebrera årsdagen af sin stiftelse, då det nu är 33 år, sedan salig kungen gaf henne sina första stadgar. För att hindra henne att återfalla i sömnsjukan har jag administrerat henne så stärkande medel, att hon bör kunna emotstå väderlekens skiften för århundraden. För att tala tydligare, jag har gifvit henne nya stadgar, och jag har doterat henne rikt nog, för att hon må kunna arbeta att uppehålla sig. Jag har försäkrat henne om en fond för prisers utdelning, för aflöning af hennes sekreterare och för en amanuens till renskrifning. Jag har anvisat henne den gamla Rundeln ¹¹⁵ för hennes sammankomster, och jag har bestämt antalet af hennes ledamöter. Jag hade ämnat skicka er statuterna, som hafva blifvit fästade vid originalet af de gamla genom stora rikssigillet. Men man har ej haft tid att afskrifva dem. Det skall sändas om fredag. Jag har skilt från akademiens gamla inrättning språket och svenska skaldekonsten, men jag har tillagt antiqviteterna och medaljerna samt föreskrifvit akademien att författa en historia om mynt och medaljer ifrån monarkiens början till min faders död. För öfrigt är ingen ting borttaget i den gamla inrättningen, och akademien bör odla vitterheten på främmande och lärda språk, nämligen franska, italienska, latin och grekiska. Den skall utdela fyra belöningar hvarje år den 20 Mars: en medalj på 26 dukater för en historisk undersökning; en medalj af samma värde för ett skaldestycke eller en filosofisk afhandling på något af de nämnda språken (de tvänne andra medaljerna skola vara de gamla med min mors devis och bröstbild ¹¹⁶); (dertill) en mindre medalj på 15 dukater för en afhandling i antiqviteterna, med min bröstbild och en inskrift, som Adlerbeth har föreslagit, och som jag skall sända er om fredag; samt slutligen en mindre medalj på 12 dukater för deviser och inskriptioner, med bägges våra (Lovisa Ulrikas och Gustaf III:s) bröstbilder och en passande devis. Se der i öfversigt denna stiftelse! Efter att sålunda hafva skilt svenska språket ifrån salig akademiens encyklopediska omfattning har jag stiftat en ny, endast ämnad åt vårt språk och inrättad i likhet med *Académie Française*. Den bär namn af *Svenska akademien* och skall bestå af 18 ledamöter. Den skall installeras den 5 April, årsdagen af mitt inträde i senaten för 24 år tillbaka. ¹¹⁷ Vid denna högtidlighet skall endast saknas närvaron af en af dess mest upplysta medlemmar och, utan att förörätta någon, den, som lifvas af den största patriotism och nit för sitt fäderneslands ära. Akademien väntar med otålighet den dag, då hon kan i sitt sköte emottaga denne frånvarande ledamot och i en offentlig sammankomst uttrycka de känslor, som sånggudinnorna äro honom skyldiga. Ni ser af listan, att endast 14 äro nämde. ¹¹⁸ Dessa 14 skola välja de två öfriga, endera strax eller denna höst. Det är den store Gustaf Adolfs födelsedag, som är bestämd för utdelningen af belöningarna. För öfrigt äro båda dessa akademier doterade på fonder, som statskontoret icke kan vidröra: "Vitterhetsakademien på Torneå laxfiske, upphöjdt af kammarkollegium till dubbelt arrende emot förr, hvilket öfverskott är åt den försäkradt genom ett på pergament författadt (dokument), bekräftadt med rikssigillet och kontrasigneradt. Svenska akademien har fått revénuerna af de svenska och tyska gazetterna, hvilket lär göra en anseelig summa, då Benzeltjerna ¹¹⁹ dör; till dess tages det af ensaksböterna. Utom alla dessa instiftelser har jag kreerat af samma fond 4 pensioner för främmande lärde, som stå i korrespondens med Vitterhetsakademien, till 150 rdr specie hvar pension — det är hvad konung Ludvig XIV gaf och blifver visst i Italien och Tyskland med erkänsla emottaget —, 2 dylika pensioner för

svenske i bokvett namnkunnige män och 6 pensioner à 100 rdr för lärde svenske män. Utom allt detta har Svenska akademien en beständig sekreterare med lön samt en renskrifvare, som har arfvode, och en vaktmästare. Den i Vitterhetsakademien bär enkedrottningens namn och livré, i åminnelse af hennes instiftelse. Svenska akademiens har mitt livré. Se der en bra lång detalj! Men jag har föreställt mig, att den skulle intressera er. [120](#) Så snart installationen är försiggången, skall jag skicka er talen. Jag omfamnar er på det ömmaste och önskar er all möjlig sällhet. Stockholm den 21 Mars 1786.» [121](#)

Grefve Creutz' råd om resan till Paris

Konungen befann sig i ett svårt läge; i synnerhet innan kejsarinnans verkliga tänkesätt hade blifvit honom bekant. Att Frankrikes intresse i Norden var Rysslands emotsatt, var den afgjordaste af den svenska politikens traditioner och hade grundat det franskt-svenska allianssystemet. Men Gustaf III hade redan länge trott sig förmärka, att Frankrike under Ludvig XVI ej vore något stöd att påräkna för djerfvare politiska planer. Han hade närmat sig till Ryssland i hopp att kunna vända det turkiska kriget sig till nytta för ett anfall mot Danmark. Det turkiska kriget uteblef; och han sjelf stod der blottställd med sina krigsrustningar, som ej hade förblifvit någon hemlighet. Ett besök i Paris var ett offentligt förnekande af den förmenta ryska alliansen, och Gustaf III var ännu ej beredd att inför sig sjelf och verlden tillstå illusionerna af mötet i Fredrikshamn och sätta sig i ett ovänligt förhållande till Ryssland. Också visade han i början inför sina förtrogna föga förnöjelse öfver den franska inbjudningen. »Gud gifve, att denna kalken ej blir för sur att dricka; gerna hade jag sluppit, om jag kunnat», skrifver han till grefve Creutz från Rom den 3 April. Och ifrån Venedig den 5 Maj: »Ju mera tiden nalkas till denna resa, desto mera ser jag de svårigheter, den medför, och k. (kejsarinnans?) oro deröfver är ej den minsta, men det som är gjordt, är gjordt. Jag kan ej derifrån komma; men jag ärnar göra sejouren så kort som möjligt; 14 dagar är den tid jag der ämnar vara, så att i slutet af Juli eller den första Augusti är jag hemma.» — Dessa ord skrefvos endast några dagar före kejsarinnans af oss redan anförda bref, hvilket konungen i Venedig emottog, och som i alla afseenden var egnadt att förstöra bländverket af den ryska vänskapen. Grefve Creutz önskade ifrigt resan till Paris och hade ifrån första stund, då derom blef fråga, deröfver betygat sin fägnad samt meddelat sina råd. ⁵

Konungen om sin öfverhofpredikant baron Taube i Rom

Den 19 April hade konungen lemnat Rom, efter att der ha öfvervarit den heliga veckan. Han ökade dess högtidlighet med en egen, då han i det för honom inrättade Lutherska kapellet, påskdagen, emottog nattvarden af sin öfverhofpredikant, ordensbiskopen baron Taube, hvilken han i detta ändamål ifrån Sverige till sig kallat. ⁶ Konungen synes ha njutit af det uppseende, han äfven härigenom gjorde i den katolska verdens hufvudstad. »Min öfverhofpredikant — skrifver han till grefve Creutz från Rom den 14 April — har i dag uppvaktat påfven ⁷, som bemött honom fullkomligt väl. Alla de kardinaler, hos hvilka han varit, nämligen statssekreteraren, bibliotekarien för Vaticanen och protektören för propagandan hafva återgifvit honom sin visit. Jag talar ej om kardinalerna Bernis och Herzan ⁸; ty såsom ministrar ha de redan haft denna artighet. Man betraktar honom här såsom ett besynnerligt djur, och en af dagarne hos kardinal Salviati, der hela Rom var församladt för att se fyrverkeriet på slottet S:t Angelo, omgaf man honom och betraktade honom mera, än man hade betraktat mig första dagen jag kom till Rom. Jag ämnade resa om söndag. Men påfven låter illuminera S:t Peters dôme, hvilket har uppskjutit min resa till måndagen.» — Gustaf III skildes från Rom med saknad. »Det är det enda ställe, sedan jag lemnade Sverige, som förorsakar mig en verklig saknad», skrifver han till grefve Creutz.

Konungen om generalamiral Trolles begrafning

Konungen tog vägen från Rom till Parma och skrifver derifrån den 27 April till grefve Creutz ett bref, hvaraf vi meddela några utdrag: »Ni begär veta min vilja angående Trollens begrafning. Jag ber er i detta afseende rådfråga dem, som kunna döma om allmänna meningen i detta ögonblick. Jag känner hela den förlust, vi hafva gjort i honom. Men han har aldrig stridt för staten, och jag tror, att lysande utmärkelser böra förbehållas åt krigiska förtjenster. [Förläggarens anmärkning: Vid konungens uttryck om aflidne general-amiralen Trolle, att »han aldrig stridt för staten», är att anmärka, det han verksamt deltagit i pommerska kriget.] Emellertid, om man tror, att jag gör väl i att här bevilja en distinktion, så bör man begrafva honom på statens bekostnad, enligt det ceremoniel, som brukas för kommendörer af svärdsorden med stora korset. Det skulle då bli i Riddarholmskyrkan. Ridderstolpe ⁹ är ett lefvande lexikon för sådana tillfällen. Kanonskotten bli enligt reglementet. Om han icke hade en familjegraf, är det min tanke, att han borde begrafvas såsom Ehrensvärds lärjunge och efterträdare, midt i tackelkammaren i Karlskrona, med utsigt åt den flotta, hvars återställare han varit. ¹⁰ Det är ledsamt, att m:r de Vergennes så länge tergiverserar med att gifva ett afgörande svar på det protokoll, som konungens af Frankrike bröder inlemnad. Ingenting är naturligare än den fullkomliga jämlikheten mellan konungar. Men det är ej billigt, att den sträcker sig till konungasöner; i synnerhet då tronen är ärftlig. Detta sammanhänger ock med franska konungahusets insolenta pretentioner att öfver allt vara det främsta; hvilka väl Gustaf Adolf bragte till tystnad i afseende på chefen för detta hus, men som dess medlemmar ännu påstå. Den historia, som hände mig sjelf i Frankrike, och äfven ärkehertig Maximilian ¹¹, äro bevis derpå. Det är väl tid, att man får ett slut derpå. Jag har erhållit ett bref från grefve Wrangel ¹², ganska ädelsinnadt och vördnadsfullt. Jag tänker gifva honom ett otvetydigt bevis af min nåd, men väger ännu emellan tvänne saker. Så snart jag deciderat mig, skall jag svara honom. Baron Sinclairs ¹³ pretentioner äro obilliga. Fälttygmästaretjensten var den första näst fältmarskalken. Han skulle derigenom bli placerad öfver baron Wrede och grefve Fredrik Horn. Detta behöfver ingen vidare utläggning. För öfrigt är denna sak afgjord genom det svar, som ni redan gifvit. Han har skrifvit mig till utan att nämna derom och emottagit den plats jag gifvit honom. Jag har svarat honom i dag.....»

Konungen om Liljencrantz, Axelson, Låstbom m. fl. - Konungen om riksrådet Fredrik
Sparres giftermål

»Jag känner väl igen Liljencrantz och Axelson i hvad ni säger mig. ¹⁴ Det fögnar mig, att ni finner mig ha skildrat dem väl under våra samtal i Tavastehus. Hvad grefve Höpken angår, han är sig alltid lik. Sandels död är den största lycka för baron Liljencrantz. Det är denne äregirige och högmodige man, åt hvilken baronen hade gifvit hela sitt förtroende, som jag tillskrifver alla de snedsprång han gjort, och hvilka, utan mitt tålmod, skulle ha störtat honom. ¹⁵ Axelson ¹⁶ är mycket olika. Har han ej den andres talanger, så har han likväl mycket mer douceur och en verklig attachement.... Ännu går det väl med mina utgifter; men för franska resan fruktar jag. Den var ej på uträkningen och göres ej för mitt nöje. Jag köpte mig gerna derifrån, om jag kunde. . . . Det tyckes vara en *mal de famille*, som träffat båda Sparrarne på en gång i fråga om giftermål. Jag väntade mig det ej af riksrådet Fredrik. Hvad riksrådet Karl angår, väntar jag allt sedan vistelsen i Rom. Ingen Celadon kan ha varit ömmare i att göra sin cour, och de romerska damerna böra anlägga sorg efter hans bortresa. Jag gör riksrådet Fredrik min kompliment öfver hans tillkommande. ¹⁷ Hon är behaglig, och jag är säker, att hennes vett, odladt i edert sällskap, ej kan vara annat än angenämt. Jag vet ej, hvilken förmögenhet m:r de Wrede kan fordra för sin dotter eller hvad riksrådet Sparre åt henne är i stånd att försäkra. Bruket är att gifta sig utan så mycket preliminärer. Att man ger en pension åt enkan af kronprinsens guvernör ¹⁸ är naturligt. Men pensionerna i mitt land äro ej synnerligen konsiderabla. Då m:r de Sparre skrifver mig till, skall jag med nöje gifva mitt samtycke. Hon är af hög börd och med er förbunden. Det är stora titlar inför mig. Hennes hus är dessutom lysande genom utmärkta prof af tillgifvenhet för mina förfäder. ¹⁹ Det fögnar mig, att ni gör rättvisa åt Låstbom. ²⁰ Jag tror som ni, att baron Hermelins ²¹ återkomst är nödvändig för hans egna affärer. Rosenstein har sagt mig, att han ej tror, det man från Amerika skulle skicka någon minister; och då behöfves ej heller der någon ifrån Sverige. Asp ²² vore verkligen eljest ett godt val.»

Konungen om Liljencrantz, Axelson, Låstbom m. fl. - Konungen om riksrådet Fredrik
Sparres giftermål

»Jag känner väl igen Liljencrantz och Axelson i hvad ni säger mig. ¹⁴ Det fögnar mig, att ni finner mig ha skildrat dem väl under våra samtal i Tavastehus. Hvad grefve Höpken angår, han är sig alltid lik. Sandels död är den största lycka för baron Liljencrantz. Det är denne äregirige och högmodige man, åt hvilken baronen hade gifvit hela sitt förtroende, som jag tillskrifver alla de snedsprång han gjort, och hvilka, utan mitt tålmod, skulle ha störtat honom. ¹⁵ Axelson ¹⁶ är mycket olika. Har han ej den andres talanger, så har han likväl mycket mer douceur och en verklig attachement.... Ännu går det väl med mina utgifter; men för franska resan fruktar jag. Den var ej på uträkningen och göres ej för mitt nöje. Jag köpte mig gerna derifrån, om jag kunde. . . . Det tyckes vara en *mal de famille*, som träffat båda Sparrarne på en gång i fråga om giftermål. Jag väntade mig det ej af riksrådet Fredrik. Hvad riksrådet Karl angår, väntar jag allt sedan vistelsen i Rom. Ingen Celadon kan ha varit ömmare i att göra sin cour, och de romerska damerna böra anlägga sorg efter hans bortresa. Jag gör riksrådet Fredrik min kompliment öfver hans tillkommande. ¹⁷ Hon är behaglig, och jag är säker, att hennes vett, odladt i edert sällskap, ej kan vara annat än angenämt. Jag vet ej, hvilken förmögenhet m:r de Wrede kan fordra för sin dotter eller hvad riksrådet Sparre åt henne är i stånd att försäkra. Bruket är att gifta sig utan så mycket preliminärer. Att man ger en pension åt enkan af kronprinsens guvernör ¹⁸ är naturligt. Men pensionerna i mitt land äro ej synnerligen konsiderabla. Då m:r de Sparre skrifver mig till, skall jag med nöje gifva mitt samtycke. Hon är af hög börd och med er förbunden. Det är stora titlar inför mig. Hennes hus är dessutom lysande genom utmärkta prof af tillgifvenhet för mina förfäder. ¹⁹ Det fögnar mig, att ni gör rättvisa åt Låstbom. ²⁰ Jag tror som ni, att baron Hermelins ²¹ återkomst är nödvändig för hans egna affärer. Rosenstein har sagt mig, att han ej tror, det man från Amerika skulle skicka någon minister; och då behöfves ej heller der någon ifrån Sverige. Asp ²² vore verkligen eljest ett godt val.»

Konungen om kronprinsens i Danmark antagande af regeringen

»Parma den 30 April 1784. Man kan ej visa mera uppmärksamhet och höflighet än infanten och infantinnan ha för mig. Infanten är verkligen artig och älskvärd. Han är mycket instruerad. ²³ Han förer sig an såsom en prins af hans börd och har mycken likhet med Ludvig XV.

Ifrån Parma gick resan till Venedig. Derifrån skrifver konungen: »Se här, min käre grefve, den sista listan för justitieärendena. Jag har gjort mitt bord rent, och härmed äro alla listor expedierade, som intill denna dag blifvit mig tillskickade. Jag hade ämnat göra er en utförlig berättelse om alla de fêter republiken gifver, men jag får i detta ögonblick svenska posten, och denna skall genast afgå. Jag vill endast säga, att man ej kan visa mer artighet, uppmärksamhet och prakt än Venetianerna, och detta allt med ett behag och en smak af den högsta, förnämaste verld. Hertigen af Parma kom hit inkognito i förgår under namn af Markis de Morna. Han dröjer här ej längre än jag. Ni har af v. Schewens depescher sett kronprinsens i Danmark debut. ²⁴ Är han hufvudmannen häri, så bådär detta en prins af annan karakter än hans företrädare. ²⁵ Visst är, att han ej bort erfara mycket motstånd, då han hade för sig alla menckliga och gudomliga rättigheter. Man får nu se, huru han brukar den makt, som han så rättvisligen förvärfvat. Han har tvänne klippor att lika undvika, för mycken stränghet och för mycken mildhet. Ty om någonsin en menniska haft oförrätter att hämnas, så är det han, oförrätter mot sin far, mot sin mor, mot statens grundlagar, som blifvit våldförda, mot den kungliga värdigheten, som blifvit trampad under fötterna, usurperad och förnedrad af personer, som trängt sig in utan kallelse, utan rätt och utan grundade klagomål. Han kunde ej låta sådant passera under tystnad. Han är skyldig sin far, sitt folk och efterverlden ett exempel. Men såsom hämden endast föder hat och hatet föder ny hämd, så bör han stanna och se sig omkring efter en medelväg, låtande straffet drabba blott de störste brottslige och förlåta de öfriga. Men denna så granlaga moderation, skall den väl framställa sig för en ung, sextonårig furstes blick? Det är här, som jag väntar honom. Om, å andra sidan, han glömmet allt, om han ej straffar de våldsamer, som begingos mot hans fars person den 17 Januari 1772 ²⁶, då midt i natten, i sitt eget palats, denne konung såg sig tvungen att offentligen öfverlemna sin hustru åt vanäran och sätta sig sjelf under sin styfmors och sin brors förmynderskap, om, säger jag, han ej straffar ett sådant brott emot alla suveränens gemensamma sak, så auktoriserar han ett förskräckligt exempel och förlorar ur sigte statsmannens första pligt att värna den allmänna säkerheten. Jag tror likväl icke ²⁷, att han kommer att taga detta sista parti; emedan m:r Schack Rathlou är hans rådgifvare, och m:r Schack var en ibland de kommissarier, som dömde hans mor. Men det skall ej bli första exemplet af denna art. Cecil ²⁸ och Jakob I visa oss ett dylikt, likväl skiljaktigt, att Jakob öfvergick till ett annat rike och var intresserad i att respektera sin företräderskas åtgärder. Jag har, utan att tänka derpå, utbredt mig öfver detta ämne; men nyheten om denna händelse har frapperat mig. Jag ber er vända den sorgfälligaste uppmärksamhet åt den sidan. Detta förändrar mycket; och det är ganska väsentligt att noga följa sakernas nya skick och den nye regentens karakter. Jag ²⁹ hoppas att grefven redan skickat v. Schewen en medhjelpare. ³⁰ Den blir honom nu nödigare än förr. Hans depescher och avisorna äro just detsamma. Sådana avisor kunna vi få för bättre köp än en kommissions-sekreterarelön. — Venedig den 7 Maj 1784.»

Konungen om afresan från Venedig

I det följande brevet heter det: »Jag ämnar i morgon resa härifrån till Vicenza. Jag har haft litet feber, men det betyder ingenting. Det är Venedigs elaka luft, som är skulden dertill. Jag kan ingenting skriva er om våra affärer, då posten alldeles uteblifvit. Man är här i en förskräcklig fruktan för pesten. Den skall ej vara mer än två postombyten härifrån, och det är för oss att ligga vid avantgardet. Här skall man anställa processioner, som ej lära blifva af stor verkan, och senaten är församlad alla dagar för att rådslå och förordna om nödiga försigtighetsmått. Det är detta, som kommer mig att påskynda min afresa. Jag fruktar, att man forcerar oss att hålla karantän vid venetianska gränsen. Jag ber er säga riksrådet Fredrik Sparre, att jag först här emottagit hans bref, som var inneslutet i ett paket till hans bror ³¹, hvilken reste från Rom åtta dagar efter mig och först här har kunnat lemna mig brevet. Jag väntar med otålighet posten för att få nyheter från Köpenhamn. Jag föreställer mig, att, i anseende till sakernas nya ordning, ni redan har befalt baron Sprengtporten ³² att genast begifva sig dit. Mig synes, att hans närvaro der bör vara nödvändig i detta ögonblick. Jag önskar er tusen gånger allt godt och omfamnar er af allt hjerta. Venedig den 14 Maj 1784.»

Konungens ankomst till Frankrike och bref derifrån

Ifrån Venedig tog konungen vägen öfver Milano till Turin. Från Turin gjorde han ett kort besök i Genua och ämnade sig gå derifrån sjöledes till Toulon, men måste för motvind landstiga i Antibes. Hans första bref ifrån Frankrike är dateradt Lyon den 5 Juni 1784: »Jag kom hit i går — jag reser i afton och ämnar om tisdag vara i Versailles. Jag har sett dockan i Toulon. Den är vacker; men ingen ting i jämförelse med den i Karlskrona. Jag mår förträffligt och tycker mig återkommen till mitt fädernesland, sedan jag är i Frankrike. Jag är hemmastadd öfver allt. Jag kan tala och förstå språket och vet huru jag skall uppföra mig, utan att behöfva rådfråga seder och bruk, som för mig äro främmande.»

Grefven af Haga kom den 7 Juni om aftonen till Versailles. — Den 10 skrifver han från Paris till grefve Creutz: »Rosenstein beskriver för er min ankomst och emottagelse här. — Jag har blifvit omfattad med all möjlig vänskap och hjertlighet af hela den kungliga familjen. Jag är förtjust öfver konungens öppna och vänskapliga sätt att vara, och hvad drottningens älskvärdhet angår, så säger jag derom intet. Ni känner den. Jag har med oändligt nöje återfunnit mina gamla vänner och väninnor. — Mr de S:te Croix ³³, som nyss anlände från Sverige, ger mig en oändligen lugnande berättelse om tillståndet i de provinser, som han genomrest. Han har medfört ett bref från min son. — Min bror ³⁴ har skrifvit mig till. Mig synes, att hans beslut är något förhastadt» Den 14 Juni kl. 4 på morgonen: »Jag kommer i detta ögonblick från en bal på operan. Jag har dinerat och legat i Versailles och återvänder dit i morgon för hela dagen. — Ni, som känner Paris, vet nog, huru omöjligt det är att hinna skriva. Den accueil, som publiken gifver mig, är öfver all föreställning. Jag applåderas öfver allt, hvar jag går, vid ingången och utgången af spektaklet och i korridorerna. ³⁵ Jag har äntligen sett mr de Choiseul. Jag vet ännu ej, hvilken dag jag kommer att resa. Det blir ej förr än de första dagarne af Juli, om ens så snart. Jag ber eder annonsera hufvudstaden, att jag ämnar skriva ett bref, hvarigenom jag förbjuder allt kostsamt firande af min hemkomst» »Den 20 Juni. Jag skref er ej till sistlidne fredag, min k. grefve! Jag var vid Versailles. Det var bal den dagen. Jag återvänder dit i afton för att supera med prinsessan Lamballe och skall der passera hela dagen. I morgon kommer drottningen att gifva en fête vid Trianon. Balen var superb. Det är den vackraste sal i Europa. Baron Breteuil har gifvit mig en supé med musik och proverber i går i S:t Cloud; då jag ock såg (porslins)fabriken vid Sèvres. Tisdagen skall jag vara i parlamentet ³⁶, onsdagen skall en luftballong uppstiga vid Versailles, torsdagen ges Castor och Pollux på operan. Ni ser, att mina dagar äro väl upptagna i Paris. Alla morgnar är jag omkring för att se.»

Riksrådet Karl Sparre skiljes från befattningen med krigsärendena

»Jag kan ej tillskrifva er någon ting i chiffer i dag. Ni har redan haft en depesch af mig, och Franc är sysselsatt med att dechiffra; hvilket han ej ännu hunnit sluta. Derfor får ni ej heller i dag det bref till öfverståthållaren i Stockholm, som jag lofvat er. Ni må underrätta genom en muntlig helsning staden om min vilja. Apropos af öfverståthållaren! Riksrådet Sparre ³⁷ kommer hem; och väl vore att skilja honom på godt maner ³⁸ ifrån befattningen af krigsärendena. Om grefven kunde så laga, att han sjelf ville proponera mig endera skriftligen innan min hemkomst eller muntligen efter densamma (det första vore behagligare) att låta dem förblifva på den fot, jag satt dem vid min bortresa, så vore vi af med honom på en gång. Han blefve alltid sittande i konseljen; men våra operationer blefve ej mera af honom generade. Detta lærer vara svårt att af honom ernå; men grefven har varit så länge i negotiationer, att jag är viss på, att han reusserar, om han det entreprenerar». ³⁹

Konungens tal vid den senares invigning

I sitt tal vid Svenska akademiens stiftelse säger konungen: »Att befrämja allt, som kan lända till rikets nytta, att bidra till svenska namnets ära är min största önskan. Dess namnkunnighet, utspridd öfver Europa genom dess segrande vapen, har ofta gjort dess medborgare bekymmer, då det upphöjt dess glans. En annan ära återstår oss ännu att förvärfva, den som är vitterhet och bokliga konster följaktig, den som trotsar tiden och den vanskliga lycka, som eröfringar åtfölja, men som försvinner med deras förlust. Den kan endast vinnas i lugna tider, der inhemsk sämja, utländsk säkerhet tillåta snillen att sig lemna fritt till en eld, som upptänder dem och som döljes, fast ofta den födes, i oroliga tider. Men om en lång fred, en ostörd ro bidrager till ett rikets väl, till undersåtarnes sällhet, så föder den oftast af sig en orklöshet i själen, som alstrar barbari och förkolnar de snillen, som i andra tider skulle upplysa och hedra fäderneslandet. Ty människorna äro så skapade, att endast rörelsen uppeldar dem, att de äska starka driffjädrar att upptäcka de gåfvor naturen dem gifvit. Lugnet, under hvilket de äro allena lyckliga, förbereder större hvälfningar, då ej en försigtig verksamhet bereder dem tillfälle att göra sig nyttiga och vidtfräjdade och hindrar dem, genom hoppet af ära och namnkunnighet, att falla i en lätjefull dvala, lika farlig, för dem som för det allmänna.»

»Den täflan, den liflighet, som vetenskap och vitterhet uppväcka, är det enda medlet att i lugna tider bibehålla den värma i sinnena, som kan tjena fäderneslandet och dana i fredens sköte de medborgare, hvilkas själar en gång kunna bidra att frälsa riket, då stormar uppväckas.»

»Men utan språkets namnkunnighet i främmande länder blifver deras ära, som i vitterlek det odla, ej kunnig, och utan dess stadga med säkra lagar blir dess namnkunnighet omöjlig; ty utan stora skribenter blir ett språk ej känt, och utan säkra regler kan ej ett språk väl skrivas.»

»Det är till detta stora verk jag lägger i dag den första grundvalen; och det är eder jag utsett att stifta lagar för språket, att fullborda mitt verk Derfor fordras ett samhälle, sammansatt — af dem, som, brinnande af kärlek för vitterhet, hafva fritt följt sin böjelse och endast sysselsatt sig med dess yrken; af dem, som igenom en vidsträckt lärdom stadgat sina omdömen på grunder, som tider och sekler dem förelagt; af dem, som i rikets högsta värf eller i sammanlefnaden från barndomen befastat deras smak genom den noggranhet, de stora embeten de beklädt alltid äska, eller genom det ständiga ombyte af människor, deras kall kraft af dem att umgås med, hvilka nödvändigt af dem fordra en akksamhet i tal, ett noggrant val af ord, som utgör den fina känslan, hvilken gifver hvart ord sin rätta mening och före-skrifver den gräns, öfver hvilken de ej kunna föras.»

Konungens karakteristik af dem, hvilka han sjelf kallade till akademiens ledamöter, hedrar för mycket både honom och dem att här förbigås. — »Om ett samhälle, på sådant sätt förenadt, kan bidra till det verk, jag nu påsyftar, hvad skall jag ej hoppas af det samfund, jag nu stadfäster, då vid dess första stiftelse jag ser det af sådana ledamöter sammansatt, hvilka jag till dess inrättande utnämnt? Och det är ej en ringa ära för min regering att under min spira se sådana herrar och män förenade, som lofva svenska språket så mycken heder, och som visserligen blifva en gång af det hedrade. Hvad skall ej samtiden vänta af en inrättning, som i sin början lyser af sådana ledamöter; men huru mycket viktigare blir ej efterverldens omdöme! — Då den i akademiens tideböcker igenkänner de samma namn, som rikets akter egna äfven så mycket åt historien som åt vitterheten; då en gång den får se, att den förste af rikets råd, [122](#) den förste stiftaren af ett lärdt samhälle i riket, är ock den förste ledamoten i denna akademi, och att han ej endast bekläder detta rum som en älskare af bokliga konster, men som den värdigaste och säkraste domare af smak och vitterhet.»

»Näst honom kan med skäl räknas för en värdig ledamot af ett vittert samhälle den rådsherre, som, nu frånvarande ¹²³, med den patriotiska kärlek, som framlyser i alla hans gerningar, förenar en äfven så säker smak, som behaglig skrifart, och om hvilken jag ville säga långt mera, om jag ej fruktade, att man kunde tillegna en skyldig erkänsla hvad endast sanningen af mig kräfd till min uppfostrares lof.»

»Att förena i en hög ålder det mest glädtiga sinne och prydligaste skrifsätt med styrelsen af ett rikets verk, som fordrar mer arbetsamhet, mera noggranhet än snille, och som oftast kunde förqväfva det, är ett sällsynt efterdöme, men som vitnar mer än mina ord, huru mycket den rådsherren ¹²⁴ lärer både gagna och hedra akademien, hvars snillegåfvor, förvarade i rikets handlingar, hade redan förtjent honom en namnkunnighet, som han nu går att dela med akademien.»

»Men hvilken har mera rätt att deltaga i ett samhälle, egnadt åt svenska språket, än den herren, som så ofta fört ordet i rikets allmänna sammankomster, som med så mycken ordning, med så stor klarhet, med en så segrande styrka låtit höra sin röst? ¹²⁵. . . I återkallen, gode herrar, minnet af det gamla Rom, då man såg de förnämste medborgare förena bokliga konsternas skötsel med rikets yppersta värf och med samma röst de styrkte rådslagen, med samma hand de tecknade besluten, upplysa medborgare med sina skrifter och pryda språket med sin vittighet, och kanske ännu mera gagna sitt fädernesland, då de stadgade dess språk på fasta grunder. Ty hvad är renheten af ett språk, skönheten af dess uttryck? Hvad är det annat än vetenskapen att tolka rediga tankar med korta, starka och sanna ord, till hvilka ej kunna gifvas tvänne bemärkelser, och som framföra tanken med samma klarhet, som den är alstrad? Och hvem finner ej den stora förmån, som det förorsakar det allmänna, ja i allt som är mest angeläget för samhällets nytta och lugn? Afhandlingar, öfverenskommelser, lagar, författade i ord, hvilkas rätta mening och ostörda uttryck äro stadgade och erkända, blifva ej mer underkastade det mörker, den tvekan, den ständiga uttydning, hvilken oftast, för att bättre förklara en mening, ändrar alldeles de visaste föreskrifter. Och huru många exempel hafva vi ej af de olägenheter, sådana uttydningar alstra af sig? Våra tideböcker bära derom vitne.»

»Med eder, gode herrar, förenas i dag sådane män, som redan riktat och hedrat vårt språk; och huru kunde i ett samhälle, helgadt till rikets välgörares och hjeltars lof, som skall fira sin högtid på den store Gustaf Adolfs födelsedag, huru kunde (säger jag) förbigås den, som med ett namn, i vårt minne förlifvadt med Gustaf Adolfs, har sjelf med en så rörande stämman begråtit dess död ¹²⁶, och som med en säker smak förenar all den behaglighet i sina skrifter, som dess naturliga ömhet, dess kända fromhet, dess umgängessätt gifva honom i den enskilda sammanlefnaden.

Den vittre man ¹²⁷, som med en så ädel skrifart vet att pryda de allmänna författningar, som utgå af det embetes skyldighet han i riket bekläder, och som, enligt den pligt honom i mina ordenslagar är föreskrifven, tolkat med så mycken sanning och vältalighet den ålderstegne riddarens äreminne, hvilken, sedan han börjat sitt lifstidslopp i Nordens Alexanders tjänst, grånat och slutat sina dagar i mitt hof ¹²⁸ — har visserligen rätt att räknas för en värdig medlem i ett samhälle, hvars syftemål är vältalighet.»

»Den skald, som med så hög stämman sjungit Karl Gustafs segrar ¹²⁹, hvars kända arbeten redan i mer än tjugu år prydt svenska språket, hedrar visserligen mera detta samhälle, af hvilket han nu blir ledamot, än han af det blir hedrad.»

»Akademiens angelägenheters ständiga förvaltning kunde ej anförtros i säkrare händer än i den mans vård, som skall dana mitt och fäderneslandets framtidshopp ¹³⁰, hvars behaglighet i undervisningssättet, hvars lärdom, hvars vidsträckta vitterhet har gjort honom af främmande aktad och banat honom vägen till den ypperliga förtroendebeställning, han nu innehafver.»

»Att skrifva historien med sanning, dertill fordras lärdom och frimodighet, att skrifva den med behaglighet och nytta, dertill fordras förstånd, filosofi och vitterhet. På huru mycket sätt förtjenar icke den ledamot ¹³¹ sitt säte i detta samhälle, och huru mycken nytta bör man ej vänta af dess förstånd och lärdom, af honom säger jag, som redan gjort en så vacker början till det arbete, akademien nu pålägges. ¹³² »

»Huru kunna därför de båda skalder glömmas ¹³³, som, den ene, med så mycken behaglighet låtit på svenska skådeplatsen tala Euripidis och Homeri hjeltar och med så mycken själ tolkat Coras sorg och Alonzos kärlek ¹³⁴; den andre, som med all skaldekonstens styrka upplifvat Gustaf Vasas patriotiska själ ¹³⁵, visat honom så till sägandes uppstiga ur sin graf, hyllat med den lifligaste glädje den hjelten, som för mer än två hundra år tillbaka frälst våra förfäder från verldsligt och andligt tvång.»

»Jag saknar ibland eder tvänne värdige lärare, hvilka med skäl förtjena att intaga sina rum ibland eder. Den ene Gustaf Erikssons häfdatecknare ¹³⁶ i en tid, då historien var förvandlad till krönikor, har först med ett manligt skrifsätt upptecknat Gustaf Erikssons förtjenster och rättfärdigat sonen från många orättvisa beskyllningar ¹³⁷. Den andre har på ett sällsamt sätt med all välthetens behaglighet tolkat de himmelska sanningar och tjent språket och smaken, då han med ovanliga gåfvor uppfyllt det viktiga kall han bekläder ¹³⁸.»

»Af sådana domare kan svenska språket vänta sig ett nytt och ärofullt tidevarf, och detta verk är ej ovärdigt dem, som uppoffrat sin hela tid i rikets yppersta värf; och jag behöfde ej andra skäl att rättfärdiga en inrättning, som förer en så stor nytta med sig. Ty jag vet, att det finnes de som tro, att bokliga konster och vitterhet äro onödiga, att de äro af de slags öfverflöd, som försvaga styrkan i själen, som äro endast tjenliga till ett vekligt folks tidsfördrif, som böra bannlysas från en allvarsam och tapper nation. Men för hvad belöning skall tapperheten strida, om ej för ett odödligt namn? För hvad en nyttig embetsman uppoffra all sin ro, tåla samtidens orättvisa klander, afundens motstånd, om ej för det hopp, att en upplyst efterverld rättvisar hans minne? Och huru kan man det hoppas, om ej det finnes de, som genom sina snillens yrken kunna förvara deras namn till efterverlden; och hvad behagligare skyldighet för vittra snillen, hvad ädlare tidsfördrif för statsmän än omsorgen att ständigt återkalla minnet af fäderneslandets välgörare? Och hvem kan på säkrare grunder känna värdet af deras förtjenster och dem tolka än de, som varit sysselsatte med språkets renhet, eller som, uppfödde i rikets angelägnaste embeten, känna så väl de stora regler, som utgöra regeringskonsten? Ära store mäns minne, det är att bjuda deras afkomma att dem likna; det är att säga: krigsmän, statsmän, medborgare, I som hafven ärft desse hjeltars namn eller som bekläden deras embeten, hören, sen de offer, en tacksam efterverld frambär till deras minne, förtjenen, om I det kunnen, förtjenen dessa äreminnen! Edra namn äro framställda för efterverldens domstol; vanslägtens ej! Det ankommer på eder allena att göra dem äfven så namnkunniga.»

»Sådant är det verk, som eder nu är anförtrodt, till hvilket jag nu eder kallar. Jag har uppfyllt min pligt, det är åt er att fullgöra eder; och då I ären så mycket uppmärksamme på det framfarna, lären I visst ej glömma efterverlden; och denna ständiga påminnelse gör eder säkert värde dess aktning.» Jag skulle ej hafva upprepat detta konungens förut tryckta tal, om det ej förtjente i minnet återkallas och i hög grad karakteriserade honom. Det tryckta är alldeles en

ligt med hans eget utkast, om man undantager de rättelser i ortografi och interpunktion, som skett vid renskrifningen, samt ändring af ett eller annat ord. De franska vändningarna här och der röja konungens större vana vid franska språket. Skriften har flutit med ens ur pennan, nästan utan ändringar.

Tvåne inskrifter af konungen

Konungen besökte sjelf stundom Vitterhetsakademien, men, då han var i staden, nästan alltid Svenska akademiens sammankomster. Då inskrifter voro ibland de ämnen, som blifvit åt den förra akademiens försorg uppdragna, och konungens papper förvara några försök till sådana (ehuru, såsom handskriften röjer, från en tidigare period), må här hans förslag till grafskrifter öfver konung **Erik XIV** och kejsar Peter III meddelas. De lyda som följer:

Här hvilar Erik XIV fordom S. G. V. Konung. Hans lifstid viste människors svaghet, Hans död Deras grymhet. Häftig, mer än tyrannisk, Olycklig, mer än brottslig, Ifrån sin broders herre Blef han dess träl. Större i motgången Än i medgången, Blef han för ett stort brott Genom ett mycket större straffad. Han dog, förgifven Af sin broder Och öfvergifven af sina undersåtar, Den 22 Febr. 1577 på Örbyhus. 139	Här hvilar C. P. U. 140 Kejsare af Ryssland Samt hertig af Slesvig-Holstein. Född till Nordens kronor, Förlorade han den ena Genom lyckans omskiften, 141 Den andra Genom sina fel. Mera oförsigtig än sträng, Blef han af sin gemål afsatt och Öfvergifven af sina undersåtar, sedan Han sig sjelf öfvergifvit. K. Karl IX:s af Sverige och Peter den stores af Ryssland Ättling, 142 Erför han Afsatta prinsars öde. 143 Född rätt arfving till Sveriges och Rysslands troner, Död i fängelse den 22 Juli 1762.
---	---

Äreminnet öfver Torstensson

Det är bekant, att konungen sjelf vann det första pris, som Svenska akademien utdelade — åt *Äreminnet öfver riksrådet och fältmarskalken Lennart Torstensson*. Både hans förarbeten till denna skrift och det egenhändiga konceptet dertill förvaras ibland hans papper. De förra bestå i ämnets uppdelning, anförandet af de förnämsta händelserna i hvarje afdelning och stundom i brädden af de genast deraf föranledda reflexioner, hvilka man sedermera ser inflyttade i den utarbetade skriften. Mönstret af de franska *éloges* har föresväfvat honom, och han nämner några sådana såsom *modèles d'éloquence*. Äreminnet öfver Torstensson är, såsom allt hvad konungen skrifvit, med ens på papperet kastadt, och rapiditeten och värmen i stilen, med klarheten af öfversigten, utmärka den ganska fördelaktigt bland skrifter af detta slag. Den saknar ej heller ställen af mild och djup besinning. Såsom prof må meddelas ett ställe mot slutet, alldeles sådant det (med undantag af ortografiska rättelser) förefinnes i konungens utkast. Det är fråga om de svenske stores motstånd mot Kristinas plan att efter sig upphöja Karl Gustaf på tronen. »Jag vet, att det synes oss förundransvärdt, som nu döma på två hundra års afstånd, att så store män, så nitiske medborgare, som en Oxenstjerna, en Brahe, en Torstensson, med all den makt, ypperliga tjenester och en förtjent vördnad kunde gifva dem, motstått Karl Gustafs upphöjelse. Jag vet, att det räknas dem till last, att det förebrås dem att ha förborgat en större ärelystnad, än gode medborgare böra sig tillåta. Men törhända äre vi för stränge i vårt omdöme. Jag lemnar Oxenstjernas, Brahes, andra deras medbröders uppsåt, jag talar endast om Torstensson. Att döma oväldigt böra vi förflytta oss till det tidevarf han lefde uti, påminna oss den djupa vördnad alla hyste för Gustaf Adolfs minne, för dess ätt, deras förtviflan att se Kristina ej vilja fortplanta den; och på den andra sidan den mängd af hjeltar, af store krigsmän af alla stånd, af alla åldrar, som omgaf hennes tron, som alla dels tjent, dels hämnat Gustaf Adolf, och som, vane att se furstar lyda deras befäl, ansågo Karl Gustaf endast såsom en ung stridsman, som de fört på ärans bana, knappt som deras like, ännu mindre såsom öfver dem, och som osäkre, om ej Kristina en gång kunde ångra hvad hon gjorde och vilja gifva sin hand, fruktade att genom tvänne konungahus upplifva de inbördes oenigheter, som under Sverkerska och Erikska ätternas blodiga osämja sönderslitit riket. Och då vi flytta oss till Kristinas hof, då vi frånskilja från Karl Gustafs namn tanken af segervinnare, af den store konung, som förenat med riket de enda länder, vi i våra olyckor behållit, då vi anse honom endast som en ung prins, som gaf hopp, men hvars egenskaper, gömda i en enskild lefnad, bortblandades med så många store mäns, som omgäfvade honom, så böra vi finna snart, huru naturligt det motstånd kunde synas, som Kristinas vilja erfor. Lastom därför ej desse store mäns uppsåt, men hembärom till Kristinas minne en rättmätig tacksamhet! Kristina föresåg allena rikets fara vid tronens ledighet — hon föresåg allena Karl Gustafs egenskaper. Värdigt Gustafs dotter, var hennes val värdt den tron hon gaf.»¹⁴⁴ —Konungen fortfar: »Torstensson, upphöjd till det högsta äreställe i riket, till det högsta embete bland krigsmän, till den högsta ärftliga värdighet, begåfvad af Kristinas frikostighet med egendom, som gjorde honom till en den rikaste man i sin tid, kunde ej ha någon önskan för sig enskildt öfrigt. Karl Gustafs läromästare på krigets bana, förenad med honom genom vänskapens band, kunde han, som en ärelysten man, ej annat än vänta under hans spira aktning, förtroende, makt; men, endast medborgare, lemnade han sig åt sin öfvertygelse och yttrade först utan svek, utan förbehåll sin mening. Men om något tvifvel kunde ännu om hans uppsåt uppkomma, om man kunde tveka om en mans tänkesätt, som (fast i sina bästa år redan på grafvens brädd) visar sig i hela loppet af sin lifstid nitisk för sitt fädernesland och utan all enskild afsigt, om, säger jag, alla dessa skäl ej gjorde till fyllest, så vädjar jag till Karl Gustaf sjelf: det är åt honom ¹⁴⁵ att rättfärdiga Torstenssons minne. Karl Gustaf, den mest ädelmodige af våra konungar, har i rikets handlingar förvarat det mest hedrande omdöme, som af en stor man, en stor konung kan gifvas en död hjelte: »*Om Segersjö låge på min borggård, skulle*

Torstenssons arfvingar det behålla, ty riket kan ej nog betala dess stora förtjenster; och hvad jag vet, det har jag att tacka Torstensson före.» ¹⁴⁶

Det till akademien insända renskrifna exemplaret af äreminnet finnes bland konungens papper. Det har flera ändringar af hans egen hand; men dessa äro ditsatta sedermera, i anledning af akademiens anmärkningar. För dess ledamöter var författaren okänd. ¹⁴⁷ Botins omdöme skall ha varit temligen skarpt; men i allmänhet var intrycket af skriften vid uppläsningen gynnande. Sedan priset blifvit den tillerkändt, skedde en uppmaning till författaren i tidningarna att gifva sig till känna och emottaga akademiens anmärkningar. Konungen lät derpå, med bibehållande af sitt inkognito, skrifva till akademiens sekreterare ¹⁴⁸ och anhöll om meddelandet af anmärkningarna, hvilka borde inlemnas på Svederi boklåda med påskrift: *Till herr Hindrik Hindriksson L . . . i Upsala — bor hos professor Christiernin.* I sekreterarens svar säges, att akademien rättat några ställen i talet, som voro tydligen mot språket felaktiga, och hvilka akademien ansett härröra af misskrifning. Dessutom meddelas från en af akademiens ledamöter den anmärkning, att flera meningar och talesätt äro nog franska och vikande från svenska språkets art; slutligen anhålles, att den okände författaren måtte uppgifva sitt namn samt på högtidsdagen den 20 December infinna sig i Stora börssalen för att emottaga belöningen. Högtidsdagen firades utan något offentligt tillkännagifvande i detta afseende; men konungen samtyckte, att i en af akademiens enskilda sammankomster emottaga belöningsmedaljen, hvilken af akademiens dåvarande direktör Kellgren till honom öfverlemnades med ett tal. En nu afliden, men vid tillfället närvarande akademiens ledamot har berättat mig, att konungen synts embarasserad och tummat på sin värja, men slutligen svarat med mycken enkelhet: »Jag tackar er; sådant smickrar äfven en kung — i synnerhet som jag ibland eder har så många vänner.»

Den akademiska vältaligheten

Ett pris i Svenska akademien blef nu en väg till heder och lycka. Vid 1787 års täflan öfverraskades akademien genom *Äreminnet öfver Birger Jarl*, som med ens förde detta slags retorik till sin höjd och i sjelfva verket till sin gräns, — men med så mycken genialitet och ett så stort, hittills ovanligt välde öfver språket, att denna panegyrik blifvit i sitt slag oöfverträffad, och att dermed endast det 1788 belönte äreminnet öfver riksrådet och riksamiralen Gyllenhjelm af samme författare, hvilket äfven erhöll akademiens stora pris, kunde täfla. Denne var en hittills okänd ung man, som ej heller genast gaf sig till känna. ¹⁴⁹ — Så begynte hos oss *Lehnbergs* rykte. Med honom var mästerskapet i denna akademiska vältalighet på en gång hunnet. Man kunde svårligen i den riktningen gå längre; och äreminnets retorik, ehuru ännu någon tid flitigt hos oss öfvad för akademiska pris, blef i sjelfva verket stillastående. Ett bevis derpå, att redan den punkt, der man på denna bana måste vända om, var uppnådd, är, att Lehnberg sjelf, efter dessa bägge lysande framgångar, förblef literärt ofruktsam och nöjde sig med utmärkelsen af en enkel, städad och mild predikant. Ej alla hänfördes af denna nya akademiska vältalighet. Den gamle Höpken, sjelf en mästare i en föregående tids mindre slipade, men manliga språk, ogillade den. ¹⁵⁰

K. Gustaf III i förhållande till svenska teatern

Såsom författare har konung Gustaf III mest verkat för teatern. Den hade varit hans passion ifrån hans barndom. Att kostymera sig, deklamera och agera var redan då hans käraste lek. Han tänkte på sådant äfven allt för mycket under sina lektioner; och ibland hans papper finnes ännu en till hans guvernör dedicerad liten komedi, i hvilken han sjelf är hjälten, och hvars ämne är hans teatraliska distraktioner under lektionstimmarne, guvernörens klagan, föräldrarnas missnöje, tills prinsen slutligen visar sig lydig och snäll. — Han var då på elfte året. Den lilla pjesen är på franska och bär datum af den 21 Juni 1756. ¹⁵¹ Den är ej den enda i sitt slag. Man finner en med barnlig hand tilltomtad tragedi kallad *Coriolan* — hvilken, såsom man ser af en anmärkning, blifvit visad för prinsens guvernör Karl Fredrik Scheffer — samt en renskrifven tragedi i 5 akter kallad: *La mort de Henri Quatre*, med årtalet 1757. — Såsom konung blef honom teatern ett älsklingstidsfördrif, och mera än det. Han klandrades därför, men behöfde ej klandret för att gifva detta nöje en allvarligare riktning. Han såg i teatern ett af de förnämsta medlen att bilda och förädla sin nation. — Vi ha redan berättat, ¹⁵² huru han 1772, under åhörandet af en usel representation på den tidens skådebana i det gamla Bollhuset, fattade det beslut att stifta svenska teatern och, emedan för komedi och tragedi fattades både repertoire och spelande, beslöt att börja med det, hvarmed andra nationer sluta, nämligen en stor opera. Det var sammanfattningen af alla teaterns medel, som här skulle till en början dölja ofullkomligheten af det förnämsta medlet, språket, som ännu för teatern hos oss var ouppodladt; tills det hann bildas till den grad, att det kunde lita på sina egna krafter att ifrån skådebanan intaga, roa och röra. Deraf kom, att Gustaf III kastade sina förnämsta arbeten för teatern i operaform, och ej af någon förkärlek för musiken, hvilken han i och för sig ej ens älskade. Att han sjelf ej var en korrekt kännare af sitt modersmål, torde äfven ha gjort honom benägen att för det samma inkalla hjälp från andra områden. Härmed må vara huru som helst: hans mening var hög. Han tog sina ämnen ur de ädlaste fosterländska minnen. Konsterna skulle räcka hvarandra handen att förhärliga dem.

Det första försöket skedde med skådespelet *Birger Jarl*, författadt till firande af hertig Karls förmälning med prinsessan Hedvig Elisabet Charlotta af Holstein 1774, och som till plan och utkast finnes bland konungens papper. I ett slags företal — äfven märkvärdigt såsom ett bevis på de tänkesätt och förhoppningar, som då förenade konungen med sin bror — säger han: »Man har velat framställa ett skådespel af ett nytt slag, som ej blott behagade ögat, utan intresserade hjertat och förståndet. Man har därför försökt att i samma stycke förena den höga komediens skönheter, tragediens rörelse och intresse och operans prakt, utan att söka det underbara, som med all sin glans ofta blott verkar öfverraskning eller en trötthet, som den skönaste musik har svårt att förekomma. Man har trott sig ej kunna bättre lyckas deri, än då man framstälde på scenen ett ämne, hemtadt ur en af de störste mäns historia, som Sveriges forntid oss lemna. Då skådespelet är ämnadt att utgöra en del af de fester, som konungen ger i anledning af sin brors förmälning, har man ej trott sig lämpligare kunna fira denna lyckliga och för efterverlden märkliga händelse, än genom framkallande på skådebanan af hjeltar tillhörande en nation, i alla tider utmärkt genom tillgifvenhet för sina regenters blod. Man har trott sig i *Birger Jarls* historia finna ett ämne ¹⁵³, egnadt för teatern och lika tjenligt att intressera den prinsessa, åt hvars nöje denna framställning egnas, som de öfriga åskådarne. Det är sant, man har ej kunnat behandla detta ämne i hela sin vidd. En hjelte, som under sin konungs lifstid är det trogna stödet för hans tron och efter hans död qväfver de inre faktionerna, förekommer yttre krig och slutar med att regera Sverige fritt och fredligt, kan redan i och för sig sjelf ej annat än intressera. Men man har trott att kärleken, denna passion, som förmildrar och upphöjer hjeltars själar, ehuru den ofta gör svaga furstars olycka, skulle öka det intresse, som ett stort namn redan ingifvit, och tillika lemna tillfälle att inblanda glada högtidligheter utan att skada styckets gång. Man har för öfrigt föga skilt sig från historien och

endast närmat dess spridda händelser till hvarandra. ¹⁵⁴ Allegorien i divertissementet är tydlig. Man har trott sig med större granlagenhet uttrycka nationens önsknings, då man fäst dem vid Birger och Mektild af Holstein och derigenom spara de höga makarne det obehag, som rättmätiga, men allt för rakt utsagda loford kunde dem förorsaka. Detta skådespel kominer att gifvas på rikssalen i Stockholms slott, der en särskild teater för tillfället blifver uppförd. Dekorationerna äro utförda efter ritningar af Italienaren Bibiena, som gjort sitt rykte vid flera europeiska hof. Musiken till sången och balletterna har blifvit vald ur de bästa italienska och franska mästares arbeten. ¹⁵⁵ Balletterna äro af hr Gallodier, konungens förste ballettmästare. Orden till divertissementet äro af hr Adlerbeth, hvars uppväxande talenter redan i dess första försök lofva svenska skaldekonsten de största framgångar. Pjesen har blifvit versifierad af hr grefve Gyllenberg ¹⁵⁶, hvars gåfvor för skaldekonsten redan äro kända genom mer än ett arbete, som riktat och hedrat vårt språk. Festen dirigeras af hr baron Ehrensvärd, konungens tjänstgörande kammarherre och teaterdirektör. ¹⁵⁷ Pjesen spelas af kgl. musikaliska akademiens aktörer. ¹⁵⁸ Birger Jarl bibehöll sig ej på scenen, — lika litet som *Sune Jarl*, en tragedi af Gyllenberg, hvartill konungen äfven hade gifvit ideen, och som först uppfördes inom kungliga hofvet på Drottningholm. ¹⁵⁹

Det nya operahuset

Emellertid hade Gustaf III låtit bygga det nya operahuset. ¹⁶⁰ Det skulle invigas genom en ny opera *Aeneas i Carthago*, efter konungens plan författad af Kellgren, och i musik satt af Kraus ¹⁶¹. Oförmodadt förhinder uppsköt verkställigheten ¹⁶²; och detta, enligt kännares omdöme, förträffliga arbete ¹⁶³ blef sedermera ej uppfördt under Gustaf III:s regering. ¹⁶⁴ Det nya teaterhuset invigdes den 30 September 1782 med operan *Cora och Alonzo* af Adlerbeth, musiken af sachsiske kapellmästaren *Naumann*, som redan 1778 i Stockholm hade uppfört den af honom komponerade operan *Amphion* och nu, åter inkallad ¹⁶⁵, under denna senare vistelse i Sverige äfven satte musiken till *Gustaf Vasa*.

Operan Gustaf Vasa

Denna lyriska dram blef glanspunkten af Gustaf III:s teater. Den hade en framgång, hvarom samtida tala med förtjusning, och hvars erinring ännu lifvar de gamla, som minnas dessa dagar. Den var till plan och utkast författad af konungen, utförd i de skönaste verser af Kellgren (ännu har språket ej skönare att uppvisa), komponerad af en bland Europas ypperste tonsättare, uppförd af sångare och skådespelare, sådana som Karsten, Stenberg, De Broen, fru Müller ¹⁶⁶, prydd med de praktfullaste dekorationer af den genialiske Desprès, som åtföljt konungen från Italien; den gafs i det nya tempel, som Gustaf III åt de fosterländska sånggudinnorna nyss hade helgat ¹⁶⁷; och ämnet var redan i sig sjelft egnadt att röra alla svenska hjertan. — Gustaf Vasa uppfördes första gången den 19 Januari 1786 och gafs 23 gånger denna vinter för fulla hus. ¹⁶⁸

Vi ha under ögonen konungens första utkast till detta skådespel, föregånget af ett kort företal, hvori han försvarar sig att ha skrivit en opera utan *kärlek* och hellre på teatern användt alla konstens förenade tillgångar att framställa en fosterländsk hjelte i den skönaste dag. Den ursprungliga titeln är: »*Gustaf den förste*, opera i tre akter med en prolog vid Gustaf Adolfs statues inaugurering.» Skådespelet var således ämnadt att uppföras vid detta tillfälle; men då med statyens uppresning ännu i flera år dröjde ¹⁶⁹, bragtes operan på scenen och prologen blef ouppförd. — Vid jämförelsen emellan konungens utkast och Kellgrens arbete, återfinnes i det senare fullständigt hela planen, sådan den af konungen blifvit uppfattad, med undantag af de första scenerna i fängelset, hvilka i utkastet saknas. Konungens koncept tinnes för öfrigt i dubbel gestalt ¹⁷⁰: ett kortare, ett annat fullständigare omarbetadt ända ifrån medlet af 1:sta akten till slutet, och med flera tilläggningar, som ingått i det utarbetade stycket. I utförandet är detta ett verk af Kellgren, — och gjordt af en mästars hand. Skalden har så tillegnat sig innehållet, att man kan kalla behandlingen sjelfständig; ehuru situationen och hufvudtankarne äro konungens. Det fans på denna tid knapt någon bildad svensk, som ej kunde en stor del af Gustaf Vasa utantill. Ställen sådana som följande i Kristierns mun: — »Ty egde slafven hopp att kunna dö med ära, Min vän, han lefde icke slaf.»

Eller följande i Norrbys:

»Tro, att det gifs en makt, som mera gälla plär
Än ödets lösa nåd och krigarns köpta här,
Som öfver mensklig krets den svagas dygder höjer,
Som vapenlösa barn på hjeltar segra lär,
Och som, ju mer hon qväfs, dess större utbrott röjer,
Det kärleken för frihet är.»

Eller Gustafs sång, upprepad af kören:

»Ädla skuggor, vördade fäder,
Sveriges hjeltar och riddersmän!
Om ännu dess sällhet er gläder,
Gifven friheten lif igen!
Skola edra helgade grafvar
Trampas af tyranner och slafvar?
Nej, må träldomens blotta namn
Edra vreda vålnader väcka,
Och er arm sig hämnande sträcka
Ur den eviga nattens famn.»

— Sådant genljudade öfver hela Sverige. Gustaf Vasa, sådan denna dram läses i samlingen af konungens skrifter, är icke återgifven efter något af de konungens egna utkast i hans papper, som äro mig bekanta. Man skulle snarare tro sig igenkänna Kellgrens verser, omsatta till prosa och stundom förkortade. Dock vill jag ej häri lägga någon anklagelse emot den vörnadsvärde skald, som efter konungens död utgifvit hans arbeten och nu länge sedan gått att förenas med sin konungslige vän. ¹⁷¹ Ej alla konungens handskrifter till hans dramatiska arbeten finnas ibland hans efterlemnade papper. Af *Siri Brahe och Johan Gyllenstjerna* fattas i handskriften de sista scenerna. Af *Helmfelt* finnes blott sista scenen i sista akten qvar. Af *Gustaf Adolf och Ebba Brahe* ser man blott det egenhändiga konceptet till andra akten. Detta fragment öfverensstämmer mera med Kellgrens versifierade bearbetning af detta stycke än med samma scener i det tryckta originalet. Likväl bär detta senare allt tycke af att vara ursprungligt. Det hela är i hög grad ledigt, raskt och lifligt; och Kellgrens bearbetning synes mig här vara under originalet. *Gustaf Adolf och Ebba Brahe, heroisk dram i 3 akter*, var af Gustaf III skrifven för hofvet på Drottningholm, der den första gången uppfördes den 11 September 1783. Konungen tillegnade den sin syster prinsessan Sofia Albertina, som vid denna föreställning spelte Ebba Brahes rol. Sedermera omarbetades stycket, enligt konungens uppdrag, i operaform af Kellgren och sattes i musik af den berömde abboten Vogler, men kunde oakadt poemets och kompositionens förtjenster ej bibehålla sig på scenen. ¹⁷² Att äfven framkalla inhemska kompositörer — liksom han framkallat inhemska skalder — för teatern var också en af Gustaf III:s önsknigar. Då operan *Frigga*, bearbetad efter en liten komedi af samma namn af konungen sjelf, första gången uppfördes 1788, finne vi i detta årets teateralmanack följande anmärkning: »Denna både i anseende till ämnet och personerna, som dervid lagt handen, alldeles svenska opera är den första i sitt slag, som här blifvit uppförd. Poesien är af hr Leopoldt, kongl. bibliothecarius, samt en af de 18 i Svenska akademien. Musiken af hr Olof Åhlström, kamererare i kongl. krigsscollegio; och på det allt i det närmaste skulle vara svenskt, så sammansattes balletterna af hr Didelot d. y., född i Sverige och i flera års tid uppfostrad på konungens bekostnad i Paris, hvarifrån han året förut hit återkommit.» — Åhlström hade en behaglig talent för sången, men teatern var han ej vuxen; och af Gustaf III:s önskan i detta afseende återstår än i dag allt för mycket att uppfylla. ¹⁷³

Dramen *Siri Brahe* och *Göran Gyllenstjerna*

En karakteristik af Gustaf III såsom dramatisk författare tillhör ej dessa blad. Hans skrifter ligga för allmänhetens ögon. Att meddela några upplysningar om dessas förhållande till de handskrifter, som hans papper förvara, har deremot syntts vara i sin ordning. — Den öfvertygelse kan jag likväl. ej undertrycka, att den bästa originaldram, som vår teater eger (den ses ännu alltid der med nöje), är *Siri Brahe och Göran Gyllenstjerna* af Gustaf III. Den är hans lyckligaste kast. Ty på hastigheten af hans kompositioner är denna bild fullt användbar. ¹⁷⁴ Att denna dram är ej mindre lycklig i *språk* än i *plan* torde förvåna den, som känner, huru litet konungen var mästare af att skrifva en korrekt svenska — äfven utan afseende på hans sjelfsvåldiga ortografi, som lätt är rättad. Men det språk, hvori Gustaf III ej var stark, var hvad jag ville kalla *boksvenskan*. Det förhöll sig ej så med *talsvenskan*, när han ville. Af denna brist har blifvit en egenskap i hans bästa, på svenska språket författade, dramer. Han är vårt första, ännu oupphurna, mönster i ett på en gång ädelt och ledigt talspråk, hvilket man så sällan från teatern hör. På vår nu vanligaste dramatiska repertoire af öfversättningar hafva både språk och aktion på svenska teatern, sedan hans tider, fallit; — och den, som ej har egna minnen att äfven i sista afseendet rådfråga, skulle kunna öfvertyga sig, att sådant måtte varit förhållandet, af de korta anvisningar, fulla af omdöme och smak, för de spelande, som konungen egenhändigt bifogat sitt koncept af *Siri Brahe* och *Johan Gyllenstjerna*. Man ser, att det var under sådana ögon, som konstnärer skulle bildas.

Inre ställningen före 1786 års riksdag

Gustaf III:s bana såsom dramatisk författare faller i allmänhet inom hvad han kallade *sin lyckliga tid*. Att han ansåg denna slutad med 1786 års riksdag, har han sjelf offentligen sagt.¹⁷⁵ — Vi återkomma till detta korta, gåtlika, viktiga, ännu mer genom hvad det förebådade, än i och för sig sjelft betydande riksmöte. Att mer dervid var tillämnadt, än som kom fram, att den af konungen sammankallades med planer och förhoppningar, som måste uppgifvas, är tydligt nog. Han mötte dervid, i synnerhet hos adeln, en sinnesstämning, som han hos detta stånd minst trodde sig ha förtjent, men som genom åtskilliga orsaker hade mer och mindre spridt sig äfven till de öfriga stånden. Vi låna härom följande samtida anteckning af en man, som vid denna tid uppträder i Gustaf III:s närmare omgifning, hos honom förvärfvade ett betydligt inflytande och var sin konung uppriktigt tillgifven.

Karl Gustaf Nordin och hans anteckningar

»De saker,» — säger dåvarande lektorn, sedermera biskopen Nordin ¹⁷⁶ — »som föregingo 1786 års riksdag, skola ej blifva lätta att uttyda till förmån för deras heder, som omgäfvö konungen den nyss föregående tiden och hade hans förtroende. Man vill se ett otvifvelaktigt sammanhang uti de många anledningar till missnöje, som hos ständerna insinuerades. Bonden hade fått den förhöjda skatten vid realisationen, och bränvinets regalité var i ståndets enfaldiga ögon en tung nyhet. ¹⁷⁷ Borgaren stöttes med fria spanmålshandeln och friheten för militären att gå tillsammans och hålla verkstäder. Presterna föraktades, deras sysslor mistade löner vid regementena och hofvet, pastorat såldes öppet, till biskopar sattes odugliga, Haartman ¹⁷⁸, C. J. Benzelius ¹⁷⁹. Hospitals- och lasaretsmedlen skulle insamlas under kontroll, som vanhedrade presterna. ¹⁸⁰ Vården gick ifrån konsistorierna och kleresiet. Slutligen skulle statssekreteraren Schröderheim, som förut fört pastoratshandeln, blifva ärkebiskop; och genom mig skulle exemplet att sekularisera pastores införas, hvarför jag till konungen blef uppbefald den 11 Mars 1786, då han sjelf gjorde mig denna proposition, hvilken jag afslog, just för att icke sätta konungen uti presternas hat. ¹⁸¹ Läger man här till krigsbefällets uteslutande från denna riksdag, passev-lansens införande uti vissa regementen före riksdagen, och dess allmänna proposition vid riksdagen, så ser man anledningen till militärens, possessionaternas och bondens missnöje; och till förtret för ofrälset blefvo nästan alla sysslor förklarade adeln tillhöriga. Uti kanslikollegium var sådant förut antaget, och nu blef det äfven beslutadt om kammarkollegium. Circulärbref utgick emot ofrälsemäns uppförande på förslag till officerarebeställningar vid Uplands och Södermanlands infanterier, de bägge vid hufvudstadens portar belägna regementena. I cour-sedeln, som vid konungens återkomst från Italien utgafs, fingo blott *adelsmän* tillträde till couren; men hvilket dock sedan ändrades till *embetsmän* några dagar efteråt i tidningen Allehanda. När dessa saker och mycket dylikt föregått, sammankallades ständerna utan någon sig företeende angelägenhet. Lägghär till riddareordens (olika) tillämpning på äldre och yngre familjer; de äldre familjernas företräde i hofvet och de högre embeten; hofärmar ¹⁸², rättigheten att kunna bjudas till konungens bord, hofsysslornas höga rang, militärens framdragande, förhöjda ackordssummor, Ehrenhoffs utstrykande från enkedrottningens lifregemente för ett sqvaller etc. etc. ¹⁸³ — så må man bekänna, att många bränbara ämnen vore utkastade för att sätta ständer och folk i full låga emot en god och stor konung, som ej märkte, att ett samråd förförde honom.»

Strax efteråt anmärker Nordin: "Besynnerligt, att vi ej hafva exempel på någon aristokratien gynnande konung, hvars posterité icke blifvit olycklig. Magnus Ladulås gynnade adeln: hans barn gäfvö ett ömkeligt spektakel. Margareta gjorde likaledes: hennes nepot, Erik af Pommern, måste rymma riket. Gustaf I gynnade de store så mycket han kunde: hans son Erik hade ett svagt regemente och en olycklig utgång; Johan III lika benägen: skilde sin son vid tronen. Gustaf Adolf benägen (för aristokratien): dottern måste, nolens volens, stiga ner af höjden». ¹⁸⁴ — Vi kunna ej med en mer karakteristisk anmärkning här införa denne märklige man, som i visst afseende gör epok i Gustaf III:s historia.

Konungens förhållande till presteståndet förändras

Anledningarna till presterskapets missnöje voro flera och mer och mindre grundade. Konungens förmildring år 1778 af det gamla straffet för barnamörderskor och hans toleransedikt af 1781 hade ibland en stor del af presterskapet ej funnit bifall. Hans medel att förbinda sig detta stånd hade i allmänhet ej lyckats bättre än hans försök att förbinda sig adeln, och af samma skäl, emedan han endast fäst sin uppmärksamhet vid de högre, syntes vilja bilda en hofhierarki, liksom han velat bilda en hofaristokrati, och äfven gjorde försök att förena bägge. Hans högadliga biskopar, såsom en Taube, smakade ej ståndet. De af konungen införda ordensdekorationerna i andliga ståndet bedömdes olika.¹⁸⁵ — Det misstänktes, att hans böjelse för prakt kunde föra honom ända till förändringar i gudstjensten. Då biskop Taube af honom beordrades till Rom, gick ett rykte, att denne skulle återkomma med en ny katoliserad liturgi. Konungen sjelf skref derom från Rom till Schröderheim¹⁸⁶: »Hvad presternas dekorationer angår, är jag ej förundrad, att man derom talar för och mot. Men hvar och en lärar finna, att det är nyttigt att multiplicera influencerna på det ståndet. För biskoparne är ej mer än hederstecken, som återstår; ty sedan de blifvit biskopar, är allt sagdt. Nummern är med flit ej så stor som stiften, på det man må kunna distingvera. — Omdömena om baron Taube förundra mig. Sådant kan ej falla någon förnuftig in, och kunde det, behöfver man blott komma hit för att kureras. Påfvedömet sjunger på sista versen.» — Men hvad som mest gjorde ond blod var, att fördelarne af presterliga befordringar på smygvägar leddes inom kretsen af konungens unga, ystra, adliga omgifning, som slog sig på rekommendationer emot vedergällning. Det var ingen smädedikt, att pastoraten på detta sätt såldes. Bevis derför finnas ibland konungens papper; och äfven den illa beryktade baron Henrik Sparre beropar sig på löften i fråga om sådana befordringar, för hvilka han kontant låtit betala sig. Det var detta eller den deremot sig höjande allmänna rösten, som slutligen störtade Schröderheim eller åtminstone från 1786 tog allt inflytande från denne af konungen hittills så mycket använde tjenare, sjelf ingen egennyttig man, men af en så gränslös facilitet i karakteren, att han, särdeles inom hofvets atmosfer, föga någonting kunde neka. Den från partitiderna ärfda korruptionen vid befordringar hade synnerligast bibehållit sig i de presterliga, och Schröderheims enda ursäkt är, att han gjort hvad som gjorts före honom och långt mera riktat andra än sig sjelf. — Det gick slutligen till offentlig skandal. Grefve Creutz skref till konungen den 31 Maj 1785: »Man har skickat till patriotiska sällskapet en smädeskrift, i hvilken statssekreterarne anklagas för venalitet, och anonymen bifogar till smädeskriften 700 rdr för att köpa ett pastorat åt en kyrkoherde. Jag har tagit till mig denna libell, på det ingen afskrift deraf må tagas, och sällskapet har beslutit använda penningarna *ad pios usus* och till förökande af den patriotiska fonden. Penningarna insättas emellertid i riksgäldskontoret. Det tyckes ha varit en fanaticus, som skrifvit denna libell, emedan den är späckad af bibelspråk». . . Äfven Schröderheim nämner i ett bref till konungen, med någon förlägenhet, denna skrift. — Det från flera håll framflyttande missnöjet föranlät ock konungen att utföra sitt redan i Italien fattade beslut om tryckfrihetens ytterligare inskränkning. Förordningen af den 6 Maj 1780 hade lagt ansvarigheten för tryckfrihetsbrott på boktryckarne. Tillägget dertill af den 3 Maj 1785 stadgade, att boktryckarne hädanefter ensamme skulle ega rätt att utgifva dagblad, vecko- och månadsskrifter. Derjämte underkastades teatern censur. Såsom chef för Stockholms stads år 1785 inrättade poliskammare gjorde sig lagman Liljensparre allmänt fruktad; och hans rapporter till konungen vitna, att det var honom uppdraget att lemna underrättelser om det allmänna tänkesättet.

Nordin och Wallquist

Att hafva gjort slut på det förra oeffterättlighetstillståndet i fråga om andliga befordringar, att hafva öppnat konungens ögon öfver vådan deraf, att slutligen, med hans fulla bifall, hafva lagt grunden till de ännu gällande befordringslagar inom det andliga ståndet, det är en förtjenst, som historien skall förvara åt *Karl Gustaf Nordin* — då en föga bekant gymnasiilärare, men som genom skarpsinnighet, lärdom och utmärkt klokhet förvärfvade Gustaf III:s förtroende och i allmänhet älskade mer att verka än att därför bära namnet. — Till tendens, ehuru ej till karakter, skulle han kunna jämföras med biskop Terserus i sjuttonde seklet — då den adliga aristokratien, gynnad från tronen, hotade svenska kyrkans och presteståndets rättigheter och framkallade en presterlig opposition, som tvingade drottning Kristina att träda emellan med presteståndets af henne utfärdade privilegier. — Men både omständigheter och karakterer voro nu för tiden mindre skarpa, ehuru förhållandet på det hela hade likhet. Terserus hade kunnat vara, och var till en viss grad, en andlig demagog; men ingenting var längre aflägsset från Nordins hela lynne och tänkesätt. Han hade en naturlig timiditet, ehuru mera en kroppslig än andlig, afskydde ingenting högre än folkrörelser, var fullkomligt oförmögen att imponera och verka på mängden, men blef öfver allt i tysthet betydande genom blick, förstånd, rådighet och stilla, obemärkt arbete. Hans skarpsinnighet hade gjort honom till en stor tviflare. Genom upptäckt af flera föregifna urkunders falskhet i svenska historien hade han blifvit högst misstänksam i fråga om alla minnesmärken från ålderdomen. Det var t. ex. hans, liksom Jesuiten Hardouins, tanke, att en stor del af hvad vi kalla den klassiska literaturen var hopsmidd af vida senare anonyma författare; och den stille mannen hade ej betänkande vid att förskräcka de af Gustaf III stiftade akademierna, hvilkas tidiga ledamot han blef, med uttalandet af sådana djerfva paradoxer. Han uttalade dem likväl blott i hvad han ansåg för oskyldiga ämnen. Lik många djupt skeptiska naturer, ville han, att det *positiva* i kyrka och stat skulle vara *upphöjdt öfver all fråga*. I sin politik — och han var väsentligen en politisk natur — var han helt och hållet *en man af sitt stånd*. Att svenska kyrkan, med inbegrepp af läroverket (ty han såg bägge i den oskiljaktigaste förening), skulle bibehållas och stärkas i den ställning, de i Sverige antagit med och efter reformationen (och han tyckte till och med denna ha varit nog närgången, och var ingen vän af Gustaf I), det var hans hufvudtanke, hvilken han, så vidt möjligt var, i allt ville göra gällande. För ändamålets vinnande såg han oförryckt upp till konungen och dess väl förstådda intresse, hvarom han sökte upplysa honom, men ville så litet som möjligt ha att göra med folket. Han har i mycket närmare bestämt kyrkans närvarande förhållande till staten hos oss. På den grund, som han lade, uppsteg en annan bredvid honom och snart uppöfver honom, med mera lysande egenskaper, med en yttre djerfhet, som ingalunda var Nordins, med en vidsträcktare blick, populärare egenskaper och en åtminstone skenbart större statsmannaförmåga. Det är ej ibland de minsta bevisen på Gustaf III:s mångsidighet, att hos honom från och med 1786 års riksdag tvänne personer blefvo betydande, så olika som *Wallquist* — till hvilken vi skole återkomma — och *Nordin*, bägge prester. — Också tålde de ej hvarandra, och ej ens konungen kunde förlika dem. Nordin har i sina efterlemnade anteckningar tegat i hvad han tänkte om Wallquist; denne har i sina ej varit lika återhållsam om Nordin, och den 11 Dec. 1789 skrifver han om honom till konungen sjelf dessa ord: »Det är ingen menniska på jorden, som jag så fruktar som denne man, och intet beskydd emot honom är godt nog, utom eders maj:ts eget». ¹⁸⁷

Betänkanden öfver ecklesiastika befordringar

Med hvilken omsorg konungen lät behandla de af Nordin föreslagna grunderna för ecklesiastika befordringar, hvilka stadgades genom kongl. brefvet af den 21 Aug. 1786 ¹⁸⁸, visa flera infordrade utlåtanden öfver det samma, innan det utfärdades, hvilka finnas ibland hans papper. I förre hofkansleren, nu riksrådet, friherre Malte Ramel hörde konungen en allmänt för sin fromhet och dygd aktad man, tillika en betydande godsegare. Han yttrar sig ¹⁸⁹: »I uppfyllande af e. m:s befallning att framställa mina tankar om pastoratens bortgifvande på landet och förekommandet af de dervid inritade missbruk, anhåller jag om tillåtelse att skriftligen få yttra mig för att kunna göra det med mera ordning. Det vore visserligen önskligt, att man kunde besätta alla dessa platser med personer af sann förtjenst, men denna önskan lär alltid förblifva en vacker chimère, som man får förvisa bland abbé Saint-Pierre's drömmar. Att vårda ungdomens uppfostran, att hindra, såsom e. m. i sin vishet har sökt göra, det ej allt för många tränga sig in på denna bana och ej der inlåtas utan val, se der ungefär allt hvad en regering i detta afseende kan göra. Men deraf följer icke, att nominationen till landtpastoraten ej förtjenar all uppmärksamhet, äfven i politiskt afseende. I alla monarkiska stater äro i allmänhet presterna endera rojalister eller eldbränder. Men det är endast i fanatiska oroliga tider, som de ikläda sig den senare karakteren; den förra är dem naturlig, i synnerhet i ett land, der konungen är kyrkans chef. Placerade i detta land omedelbart näst adeln, skola de alltid se denna med misstänksamhet och emot den söka en tillflykt vid tronen. Presten är konungsk af intresse, bonden af instinkt. Ingenting är därför lättare för kyrkoherden än att lifva och utveckla denna känsla hos sina åhörare, om han besitter deras förtroende. Samma intressen mot en mäktig sockenherre stärka de ömsesidiga banden emellan dem och deras lärare. Men så oinskränkt detta kyrkoherdens inflytande öfver sina sockenboar kan vara, då han eger deras förtroende, så olika är förhållandet i motsatt fall. Har en prest blifvit dem påtrugad emot deras val, kanhända med uteslutande af en annan, som de lifligt önskat, — har den utnämde kanske offrat vida mer penningar än han eger för att få pastoratet, så ser han sig tvungen att betala sin skuld och reglera sina affärer på sina sockenboars bekostnad och aflägsnar dem i samma mån ifrån sig. Då är bonden färdig att kasta sig endera i sockenherrens eller i en ståndspersons eller kronofogdens armar; och om presten då förlorar sin möda, om han talar om Gud, så mycket mer, om han talar om kungen. Det tyckes därför väsentligen nyttigare, om allmogen på landet i allmänhet får kyrkoherdar efter sitt val, än om man valde för dem lärdare personer, kanhända af verklig förtjenst, men som med allt detta ingenting godt kunna uträtta, emedan de ej ega deras förtroende. Håller man sig till denna princip, så eger man med detsamma ett medel, det enda att med roten undanröjda den köpslagan om presterliga lägenheter, som e. m. vill utrota. ¹⁹⁰ Om e. m. gör sig till en lag att i allmänhet till de landtpastorat, hvilka e. m. sjelf besätter, nämna den, som har fått första rummet på *förslaget*, så är e. m. säker att gifva sitt folk herdar efter dess sinne och att tillika tillstoppa källan till den säljbarhet, hvaröfver klagas. Men på det kronans rätt att efter behag bortgifva regala pastorat må blifva oförkränkt och tillika en väg hållas öppen för verkliga förtjenster, som e. m. vill belöna, underställer jag, om ej e. m. skulle täckas tillåta följande rekommendationer: 1:o af hofmarskalken för hofpredikanterna; 2:o af regementscheferna för regementspresterna; 3:o af en och annan betydande sockenherre i fråga om den församling, der han bor; 4:o konsistoriernas för utmärkta meriter inom stiftet eller för någon gammal skolbetjent, värd belöning för sina arbeten inom läroverket. Dessa undantag kunde ej skada regeln, att e. m. i allmänhet hörde folkets önskan i fråga om själasörjare, men voro tillräckliga att upprätthålla det kungliga prerogativet. — Sådana äro de tankar, som e. m:s befallning ingifvit mig den djerfheten att framställa. Jag kan bedraga mig, men jag är fast öfvertygad, att det antydda medlet är det enda verksamma emot pastoratshandeln. E. m. har synts mig sjelf öfvertygad, att alla andra skulle vara otillräckliga eller skadliga. Och skulle man äfven utfinna medel, som ej voro det, så har detta likväl fördelen att vara enkelt, att angripa det onda i sin rot och att lemna äran deraf åt e. m. Jag ser ej, hvarför e. m. med andra

borde dela de välsignelser, som undersåtarne säkerligen skola egna den, hvilken undanrödjer ett ondt, som har varat så många år, och hvars följder falla tillbaka på e. m:s ära, emedan de skada sederna och förderfligt verka på bondens husliga lif. Det är den klass af e. m:s undersåtar, som mest förtjenar dess uppmärksamhet, både emedan den är den talrikaste, och emedan dess kärlek för e. m. är renare, i samma mån som den är mer oegennyttig.»

Man ser, att riksrådet Ramel, då han tillstyrker, att konungen vid nämmandet af regala pastorat skulle förnämligast fästa afseende på den, som ibland de föreslagne af församlingen fått mesta rösterna — likasom sker vid de af konsistorierna tillsatta —, tillika opponerar sig emot Nordins princip, att endast *lärda förtjenster* borde gifva anspråk på de största lägenheterna. Det var den nya, den *lärda* aristokrati — i sjelfva verket kyrkans gamla —, som *han* ville införa eller upplifva i stället för den på väg varande *adliga*, som genom konungens predilektion hade börjat uppresa sig äfven inom presteståndet. Aristokrati mot aristokrati, lät konungen nöja sig med den *lärda* inom kyrkan. Det var den förändring, som hans politik i detta afseende undergick; och den har haft varaktiga följder.

Den ecklesiastika beredningen

Äfven Schröderheim — fortfarande statssekreterare för inrikes civil- eller kammar-expeditionen, ehuru med förminskadt och fallet inflytande — blef hörd öfver den nya författningen, liksom revisionssekreteraren Låstbom. — Bägge yttra betänkligheter öfver den större makt, som Nordin vill inrymma åt konsistorierna. — »Såsom mera bekant — yttrar Schröderheim — både med auktor till projektet och hans motiv, har jag ej med revisionssekreteraren Låstbom samma farhågor för dessa; men jag instämmer deremot med honom i hans öfriga betänkligheter. Biskoparne tillsättas genom stiftens kallelse, lektorerna, som med dem dela stiftsvården, åter af konsistorierna sjelfva. — Derigenom kunna de en gång sätta sig i mera independens. Prestväldet är aldrig nyttigt, minst öfver Sveriges sediga allmoge; och under nuvarande regeringssätt skulle, med den myndighet detta förslag tillägger konsistorierna, de blifva ännu mera betydande. Det innehåller dessutom flera förändringar uti kgl. maj:ts egna författningar och drager under konsistorierna hvad konungen sig förbehållit. Mycket deraf är nyttigt, allt hvad som angår tjenstårens beräknande och specimina. Ju mer prester sättas i nödvändighet att studera, desto mera vinna universiteten, och ju trängre deras befodringsväg göres, desto värdigare blifva de sina kall.»

I det följande framlyser farhågan, att ecklesiastikärendena skulle undantagas från hans föredragning: »Jag vågar taga för afgjort», säger han, »att förslagen till ecklesiastika sysslor insändas till kammar-expeditionen och föredragas i kabinettet af statssekreteraren. Någon förändring deri skulle ändra kansliordningen och blifva nog hård både för hela expeditionen, som skulle förlora en laglig inkomst, och för mig, som mera lidit under denna förvaltning än mina företrädare och mindre förstätt eller velat göra mig nytta deraf än de. Det första blir, att k. m. vid sin onåd förbjuder föredraganden att i dessa ämnen någonsin tala utom kabinettet eller föredraga annat, än hvad kabinettslistan innehåller. Om den pröfvas, efter hvad kongl. maj:t synes ämna, af dertill förordnade kommitterade, torde nyttigast blifva, att de ej äro många.»

Det sista har afseende på det beslut, som konungen nu tog. En så kallad mindre ecklesiastikberedning inrättades på Nordins förslag och med en af honom författad instruktion [191](#), enligt hvilken den skulle pröfva och utreda alla ecklesiastika ärenden, innan de för konungen föredrogos, och bestå af en lekman och tvänne prester. Nordin var sjelf ledamot i denna beredning, som fortfor till 1789, då, efter rådets upphäfvande och inrättandet af rikets ärenders allmänna beredning, den ecklesiastika beredningens göromål äfven på den senare småningom öfvergingo, och Wallquist, såsom chef för särskildt inrättad ecklesiastisk-expedition, blef föredragande för alla dit hörande mål.

Omdömen af Schröderheim och af konungen sjelf

Schröderheim var föga belåten både med Nordins person och hans sätt att behandla ärendena. Längre fram förekommer ett bref ifrån honom till konungen, der han, i anledning deraf att en lektor, af Nordin gynnad, fått första rummet till ett biskopsförslag, yttrar sig med den frispråkighet, som konungen tillät ¹⁹²: »Man har sagt mig, att prosten Nordin lär protegera och äfven i underdånighet rekommendera lektor Billgren. I hans ställe gjorde jag detsamma. Att upphöja den lägre delen af ståndet är en omsorg, hvarmed han redan utmärkt sin ministèr. Man hindrar dermed tillopp af andra stånd och vinner hopen. Sjelf lektor, roar det honom sätta en lektor på biskopsstolen ¹⁹³, hvilket ännu aldrig händt, och om det någon gång händer, vågar jag försäkra, att alla biskopsförslag hädanefter blifva inom konsistorierna sjelfva och ingen anstalt vidare möjlig att styra valen. Det är ej för att hindra Nordin. Jag älskar både mig sjelf och honom för mycket att befatta mig med de sakerna, men jag fruktar hierarkien. Af sådan princip gjorde jag mina underdåniga anmärkingar emot hans första författning. Revisionssekreteraren Låstbom fann den mindre angelägen. Redan är en § af e. k. m. inskränkt, och flere torde vinna en lika förklaring. Att jag icke bedrager mig härutinnan, nämligen om valen, skall tiden visa. Biskopar, sådana som Lindblom, Wingård, Wallquist ¹⁹⁴, tillhöra e. k. m:s tidevarf, men icke djeknar, uppfyllda af gräl och högfärd, utan uppfostran, seder och kännedom af den tid, i hvilken de lefva.»

I allmänhet var konungen biskopligt sinnad och satte derför värde på den engelska kyrkan. Om de reformerta hade han för öfrigt dåliga tankar. Han sade till Nordin ¹⁹⁵: »Jag är rädd att införa något, som smakar af de reformertas sjelfständighet, ty den religion duger icke. Man måste så ställa till, att icke de inkomma, som vilja undandraga sig alla biskopar. Jag ville snarare ha mera makt åt biskoparne.» — Om prestvigningen hade konungen egna mystiska begrepp. Då Nordin blifvit prest, sade han till honom: »att de nu bägge voro vigde», hvilket hade afseende på den kungliga smörjelsen. — Det påminner om ett uttryck af konung Ludvig XV, som — då han sade till hertigen af Richelieu att hertigen troligen blefve fördömd, och denne invände, att väl konungen sjelf vore i samma fara — svarade: »Nej, jag är smord.» Den reform i de ecklesiastika ärendenas behandling, som vi beskrifvit, tillhör året 1786 och utfördes efter riksdagen, men var redan förut till en del påtänkt och omtalad. Den behöfdes att lugna presterskapets sinnen, som voro uppskrämda af rykten om stora förändringar med ståndet, som konungen skall haft i sigte, såsom att sätta presterna på penningelön, att inskränka deras representation till prelaterna m. m. Ibland den adliga oppositionen bildade sig på 1780-talet en opinion, att presterna borde mista sitt rum i representationen. ¹⁹⁶

Rådgifvarne till 1786 års riksdag

De råd, som bestämde konung Gustaf III att sammankalla 1786 års ständer, kommo från två håll och tyckas ha blifvit understödda genom vissa yttranden af de nyss förut samlade ständernas revisorer öfver banken, — yttranden, som gånge anledning att tro, det ständerna, om sammankallade, skulle finnas medgörliga och gå konungens afsigter till mötes. De nämnda råden kommo från motsatta håll och hade kanhända därför så mycket, större vikt, som de, hvilka gånge dem, ej voro vänner. En af dessa rådgifvare tillhörde konungens gamla, en annan hans nya tjenare, men bägge voro de utmärktaste administrativa och fmansiela talanger i Gustaf III:s omgifning: den ene *Liljencrantz*, som i en ständernas sammankomst, blefve ock dess utslag för konungen mindre behagligt, såg enda medlet att sätta gräns för oredan i finanserna; den andre *Toll*, en lika skicklig och ännu skarpsinnigare affärsman än *Liljencrantz*, dertill, med allt sitt nit för maktens ändamål, utmärkt, i fråga om penningar, af en integritet, som ej ens hans hätskaste fiender kunde förneka, men djerf nog att tro sig kunna leda ständerna. ¹⁹⁷ I allmänhet ansågs *Toll* för den egentlige rådgifvaren till riksdagen och fick därför af konungens vänner sedermera äfven uppbära tadlet. *Nordin* anser *Toll* sjelf narrad af de före riksdagen sig företeende utsigterna. Visst är, att konungen sjelf sedermera ansåg sig vara det.

Omdömen om dem af Nordin och Wallquist

»Om hösten 1785 — skrifver Nordin — voro bankorevisorerna tillsammans; och då har jag full anledning att tro, det visse, t. ex. biskop Celsius af presteståndet, ingått i någon öfverläggning med vissa herrar om de mått och steg, som skulle dels vidtagas till riksdags erhållande, dels till dess förande. Åtminstone är säkert, att Celsius, förr än han vid bankorevisionens slut afreste till Lund, sade åt notarien i Stockholms konsistorium ¹⁹⁸, att de torde snart råkas vid riksdag. — Detta berättade mig denne samma dag. Huru planen var, kan ingen veta, men ofelbart är, i min öfvertygelse, att de, som minst älskade konungen, hade genom tredje och fjerde hand determinerat honom till ständernas sammankallande. Hvad konungen sjelf sagt mig om orsaken kan icke dess mindre ega grund, nämligen konungens i Preussen återvunna helsa ¹⁹⁹. . . . Efter konungens berättelse kom posten om onsdagen och medförde säker kunskap om preussiske monarkens restitution; och som sådant syntes medföra lugn i Europa, resolverade konungen samma dag att göra riksdag, skref så sjelf riksdagskallelsen om torsdagen och hade den tryckt fredagsaftonen eller den siste Mars, i all tysthet; endast justitiekansleren grefve Wachtmeister och statssekreteraren Liljencrantz, som besörjde tryckningen, voro medvetande, utom öfverste Toll, som ifrån början hade förtroende häraf. ²⁰⁰ Hvad motiv, som i synnerhet blifvit brukadt, känner jag ej ... Säkert är, att konungen sjelf (efteråt) anser och är öfvertygad, att han *par politique* blifvit narrad.» — »Den siste Mars, fredagsaftonen, och om lördagen afgingo brefven med riksdagskallelsen. Samma lördagsafton var jag uppe på lecture hos konungen, då han var mycket munter och glad. Jag uppläste då ibland andra historiska akter ett tal, som Gustaf Adolf höll till ständerna, der han säger, före sin utgång till Tyskland: *Krukan går aldrig så ofta till brunn, att hon icke en gång går sönder*, hvilket han applicerar till sig. Konungen fattade hastigt uti och sade: »Med dessa ord vill jag öppna en riksdag.» — »Den 9 April kungjordes riksdagen i Stockholm. — Konungen hade den 8 i rådet tillkännagifvit sitt beslut. Rådet var kalladt till plenum kl. 11 f. m. Jag kom till riksrådet Bunge kl. 3/4 11, då han omöjligt ville tro mig, att riksdag var på färde, utan tog det för prat.»

Ur Wallquists berättelse låna vi följande: »Vid slutet af 1786 års riksdag var konungen icke nöjd med ständernas göromål. De blefvo därför förafskedade med ett skarpt tal från tronen, deruti konungen bland annat förklarade, att han icke ämnade på längre tid dem sammankalla. Till detta missnöje hade man gifvit konungen flera anledningar. Jag vill deraf nämna några. Förr än någon kände afsigter och ändamål med denna riksdag, samlade en del tänkesätten till opposition emot allt, hvad konungen kunde vilja. Tillika med riksdagskallelsen utflögo till landsorterna flere oroande rykten. Man uppgaf, att adelns och presterskapets privilegier skulle sättas i osäkerhet. Statssekreteraren Elis Schröderheim berättades skola antaga prestebetet och derefter förordnas till koadjutor åt den gamle ärkebiskopen Mennander i Upsala samt i sådan egenskap nu blifva talman i presteståndet. ¹ Åtskilliga betydliga handelsartiklar, såsom tobak, kaffe, salt m. m., skulle regaliseras. Grufliga beskattningar skulle påläggas, och dessa i synnerhet drabba jordbruket och andra näringar. Att allt detta skulle gifva oro, var helt naturligt. Också utföllo riksdagsmannavalen nästan allmänt för personer, som voro kända i sina orter för missnöjen med allmänna styrelsen, eller på sådana, som aldrig varit brukade i dylika saker och således för den gången borde nöjas att med tysthet höra och med lydriad följa den allmänna rådande tonen. Under min uppresa till riksdagen tog jag en afton nattläger på Stora Åby gästgifvaregård i Södermanland. Der lågo samma natt väl tretio riksdagsmän; och för dem märktes visse med högsta angelägenhet besörja, att en och hvar skulle blifva rädd, missnöjd eller ond på allt, som oss under riksdagen kunde föreläggas. ² Vid ankomsten till Stockholm fans genast, att flera till landsorterna utspridda underrättelser voro ogrundade. Således t. ex. var Schröderheim icke prestvigd. Konungen emottog alla med nåd och huldhet. I allmänna samqväm hördes ingen smädelse. Man hade skolat vänta sig en stilla och lugn riksdag, om icke snart märkts, att vissa personer voro mycket angelägne att göra sig anhang.

Bland dem må nämnas riksrådet m. m. grefve Axel Fersen, kammarherren baron Karl De Geer, statssekreteraren Karl Wadenstjerna, biskoparne och doktorerna Olof Celsius och Daniel Herveghr ³; bland borgerskapet Johan Westin från Stockholm m. fl. Under samma tid syntes åter andra verka för konungens afsigter, såsom öfverste Toll bland adeln, hos presterna prosten Karl Gustaf Nordin, hos borgarena borgmästaren i Stockholm Karl Fredr. Ekerman och borgmästaren från Eksjö lagman Munthe, samt bland bönderna Nils Svensson från Skåne ⁴. Men alle desse voro ovane att styra stora samlingar, hvilka känna sig fria, och kommo snart i erfarenhet af oförmåga för sina önsknigar. Oppositionen kände ock inom få dagar sin styrka så fast, att den kunde kungöras utan våda. Man agerade sedermera helt öppet och fräckt. Derpå må tjena till exempel, att biskop Celsius en dag kallade en stor del af presteståndet till biskop Herveghr. När vi voro samlade till nära 40 personer, förmante oss Celsius uppenbarligen att bemanna oss mot konungens propositioner, som borde supponeras vådliga, efter de höllos hemliga, med mycket mera, som han talade dristeligen» . . .

Stämningen hos ständerna

Det troddes och befarades i allmänhet på den tiden, att konungens afsigt med den så hastigt sammankallade riksdagen var att öfverraska ständerna med vida viktigare propositioner, än han lät påskina. Man fruktade en förändring i regeringssättet, ett nytt utvidgande af konungamakten. Man finner denna fruktan uttryckt i fullmakter af frånvarande capita för dem, åt hvilka de uppdrogo att på Riddarhuset företräda deras plats. En sådan fullmakt förvaras bland konungens papper. Hufvudmannen ålägger deri sitt ombud: »att icke inlåta sig i något hemligt eller uppenbarligt rådslag till ändring af regeringssättet»⁵. Den karakter af *hemlighet*, som regeringen under de föregående åren i flera afseenden antagit, gaf anledning till gissningar af många slag. Man påminnes om Wallquists ord till Gustaf III: »*Hemligheterna för en konung här i landet äro att befrämja rättvisan och skaffa god hushållning*».⁶ — Missnöjet var tydligt nog märkbart i hufvudstaden. Icke dess mindre ville konungen icke öfva något inflytande på riksdagsmannavalen och gaf offentligt till känna sitt ogillande af de försök, som af hans embetsmän i detta afseende skedde. Vi finne en egenhändig uppsats, i öfverståthållarens namn, bland hans papper: »Som k. m. med mycket missnöje förnummit, att man missbrukat dess namn och velat influera på borgerskapets och magistratens röster vid det instundande riksdagsmannaval; så har h. k. m. befalt mig (öfverståthållaren riksrådet Karl Sparre) såsom dess högste embetsmän i Stockholm att förklara: att k. m., som i den mest patriotiska afsigt sammankallat riksens ständer, anser alla sina trogna undersåtar med lika förtroende och önskar endast, att Stockholms invånare följa sin egen böjelse i det val af fullmäktige, de nu förehafva; därför begär k. m. af dem, att de, utan afseende på den eller dem, som erhållit löften under falsk förevändning af k. m:s vilja, anse sådana löften alldeles ogiltiga och endast följa deras enskilda öfvertygelse» . . .

Riksdagens öppnande

Riksdagen öppnades den 1 Maj. Till landtmarskalk nämdes generalmajoren friherre Johan Didrik Duwall, en man af erfarenhet och belevnhet, som, aktad af sitt stånd, vid riksdagens slut af konungen erhöill det blå bandet. Oppositionen påstod, att konungen, för att bryta den, förut erbjudit landtmarskalksstafven åt grefve Axel Fersen och äfven åt kammarherren baron Karl De Geer, som bägge skola undanbedt sig förtroendet. — Såsom talman för preteståndet fungerade, i ärkebiskopens ställe, en ung prelat, biskop Troil i Linköping. Till talman för borgarståndet utsåg konungen borgmästaren i Stockholm Ekerman, som redan vid förra riksdagen innehaft denna plats; — till talman för bondeståndet den förr nämde Nils Svensson från Skåne.⁷

I sitt tal till ständerna synes konungen på förhand velat möta väckta farhågor. »Det vore ej för att äska nya pålagor, som han kallat dem, utan för att med dem öfverlägga om deras eget väl till frälsning från hunger och nöd, då riket med svåra år betungas. Om hans regering varit välsignad med en ständig fred, som tillåtit befrämjandet af nyttiga inrättningar, om de olyckor, som hotade riket vid hans faders död, voro skingrade, och han nu för andra gången kunde tilltala ett fritt, sjelfständigt och enigt folk, har han dock ej blifvit utan erfarenhet af den vansklighet, som åtföljer menskliga öden: jordens gröda hade varit förnekad i snart trenne år, och saknaden deraf hade ej litet ökat tyngden af hans krona; af de utvägar, han ville låta ständernas utskott meddela, kunde de döma, att, fast menniskor ej kunna råda öfver naturens skiften, kan dock menskelig försigtighet förekomma deras tryckande följder; de skulle deraf finna, att det endast vore för deras eget bästa, som han dem sammankallat, och att hvarken ärelystnad, penningeåtrå eller någon med rikets väl mindre sammanstämmande orsak stadgat detta beslut.»

Medel att förekomma följderna af de föregående årens missväxter

Början af 1780-talet var utmärkt af hårda år. Redan 1781 var skörden så klen, att flere landsorter måste bispringas med allmänt understöd. 1782 års ymnigare växt hade icke hunnit ersätta det föregående årets brist, då det hårda missväxtåret 1783 inträffade. Den följande vintern var ovanligt sträng, och det dröjde långt in i Maj månad, innan den utifrån införskrifna spanmålen hann inkomma. Konungen, i sin berättelse till ständerna, erinrar, huru de så mycket tادلade kronobränneriernas magasin då öppnades till de nödlidandes undsättning, och att, ehuru en så allmän sädesbrist knappt under århundradet i Svea rike hade inträffat, spanmålen dock bibehölls vid ett skäligt pris.⁸ Af införskrifven spanmål skaffades det på flere orter bristande utsädet, och konungen inhemtade af landshöfdingarne, att de åkrar voro få, som 1784 blefvo osådda. Skörden blef i allmänhet bättre, än man af den stränga föregående vintern och vårens torka kunde vänta. Men hela Norrland fick ny missväxt, och det allmänneligen svåra året 1785 följde. Huru nöden för det närvarande skulle botas och i en framtid förekommas hade, säger konungen, länge varit ämne för öfverläggning. Ett stadgadt spanmålspris, lämpadt efter jordbrukarens möda och utgifter, vore rätta medlet till åkerbrukets uppmuntran; och till detta behof voro *allmänna förrådshus* lika angelägna som till rikets försvar vid främmande anfall. Sockenmagasinen uppfylla illa deras ändamål. Konungen hade därför, genom cirkulär till landshöfdingarne af den 7 Mars 1784, utstakat planen till sådana allmänna förrådshus och tillbudit landthushållare att om spanmålsleveranser ingå kontrakt med kronan, men endast ett mindre antal hade antagit detta anbud. Konungen föreslog nu, att sådana förrådshus på allmän bekostnad skulle inrättas. I propositionen till banko-utskottet — i hvilken konungen erinrar derom, att det kreditiv på banken af 50 tunnor guld, som 1778 års ständer honom lemnat, *icke af honom blifvit begagnadt* — begär han, att banken, till spanmålsmagasins inrättande, måtte lemna kronan ett räntefritt lån af 1 million riksdaler att utgå med 200,000 riksdaler årligen i fem år; och skulle hvarje år sex procent af kapitalet afbetalas med inkommande tullmedel. — Så grundlades *allmänna magasinsinrättningen*, efter hvars uppkomst de olyckliga följderna af missväxtår så märkbart blefvo lindrade — en inrättning, visserligen umbärligare, sedan riket numera, äfven i vanliga år, producerar sitt eget behof af spanmål (hvilket i denna tid ännu var långt ifrån att vara fallet), men hvars ändamålsenlighet i ett land, der en frostnatt kan förstöra en stor del af skörden, man svårligen kan bestrida.⁹

Det var *den enda* af konungens propositioner vid denna riksdag, som blef beviljad; och detta ej ens till fullo. Bankoutskottet svarade, att banken icke, utan äfventyr för sin säkerhet och realisationens bestånd, kunde ingå i större förskott än till beloppet af den summa, hvartill det redan lemnade kreditivet uppgick, nämligen 833,333 $\frac{1}{3}$ rdr; hvilka bankofullmäktige af ständerna (nämligen af de tre stånd, som garanterat banken, i hvars styrelse ännu bönderna ej hade någon del) auktoriserades att på konungens reqvosition låta utbetala sålunda, att under åtta år skulle utgå årligen 100,000 rdr och det nionde året 33,333 $\frac{1}{3}$ rdr. Banken skulle för hvarje utgående summa erhålla tullstyrelsens förskrifning, hvaruti denna pantförskrifver alla kronans tullinkomster, förbinder sig att i ränta erlægga tre procent årligen, samt att årligen afbetala 3 procent af det utgående kapitalets primitiva belopp; och förbehöll sig banken, att den härigenom skulle anses fullkomligt ha uppfyllt all sin förbindelse att biträda riket vid all påträngande nöd och för dess välfärd vådliga händelser. — Också blef ett af konungen äskadt lånebiträde för Falu bergslag afslaget.

Bankens tillstånd

Bankens tillstånd var florerande. Ständerna säga sjelfva derom i riksdagsbeslutet: »Vare medbröder i banko-utskottet hafva lemnat oss tre stånd, hvilka styrelsen af bankoverket tillkommer, en fägnasam underrättelse om dess tillstånd och förvaltning. Vi hafva rönt nyttan af de vid senaste riksmöte hvar tredje år stadgade bankorevisioner, verkställda med den noggranhet och sorgfällighet, som ett så angeläget verk fordrar. En jämn och redig bankoförvaltning har varit beledsagad med all önskelig framgång i verkställigheten; så att banken under de sedan sista riksdag förflutna något öfver sju år ej allenast kunnat underhålla en full och oafbruten silfvervexling i specie-riksdalar emot bankens sedlar, oaktadt den starka påkänning, som trenne nästan på hvarandra följande svåra missväxt-år gjort, utan ock i en ganska märklig mån förbättra den proportion emellan bankens redbara fond och sedelstocken, hvarunder en realisation kan anses fast och beständig. — Vi tillskrifva med underdånig tacksamhet k. m:s vishet i dess styrelse, att rikets frakthandel under sistförflutna sjökrig emellan flere europeiska makter blifvit ett hufvudsakligt medel att *öka bankens silfverfond till en äfven så oförväntad, som förut okänd storlek.*»

Handelns och sjöfartens tillstånd

Borgarståndet aflade också hos konungen under riksdagen genom en särskild deputation sin underdåniga tacksägelse, för det han »under ett svårt i flere verldsdelar utbrustet krig behållit freden för sitt rike och derunder, så väl genom verkande biträde till den armerade neutraliteten, som ock genom starka konvojer, stadfästat svenska flaggans anseende och *bragt Sveriges handel och sjöfart till en oförmodad höjd*».

Försvarsverkets tillstånd

Denna sida af konungens regering var ej den enda ljusa. — Med skäl kunde han berömma sig af att sedan sista riksdagen hafva satt *försvarsverket* i ett skick, långt öfver hvad man kunnat hoppas och förmoda. — Vi meddela följande utdrag ur konungens berättelse till 1786 års ständer angående krigsmakten till sjös och lands. [Förläggarens anmärkning: Konungens berättelse till 1786 års ständer angående flottan blef ej så utförlig som det här intagna utkastet. Jfr Riksdagstidningen.] Resultaten voro i synnerhet i afseende på *flottan* lysande: »De brydsamma öfverläggningar — heter det —, som detta ämne i förra tider hos riksens ständer och deras sekreta utskott förorsakat, de odrägliga summor, flottan kostat, hade ej verkat en mera förmånlig utsigt, än att, då år 1780 en noga besigtning anställdes, flottan befans ega *tre* lineskepp i fullt tjenstbart stånd jämte *åtta* fregatter samt några andra obrukbara fartyg; hvilka fartyg och fregatter sedermera blifvit dels reparerade, dels kasserade. Konungen har varit angelägen att upprätta rikets örlogsflotta utur en vanmakt, som tillskyndade riket den största osäkerhet och likväl medtog en stor del af rikets inkomster. Han hade för detta ändamål ej funnit bättre utväg än att anförtro styrelsen af detta verk åt *en enda person* ¹⁰, som varit konungen ansvarig för flottans bestånd, så i anseende till sjelfva fartygen med deras tillhörigheter, som befäl, besättning, bygnad och hushållning. — Intill dess rikets eller dess grannars belägenhet annorlunda fordrar, har konungen utsatt örlogsflottans styrka till *tjuget* lineskepp om 60 kanoner, *femton* svåra och *sex* lätta fregatter, utom flera mindre fartyg, att beständigt vara i tjenstbart stånd. Till detta antal hafva icke flera än sex lineskepp och fyra fregatter af den gamla flottan funnits förtjena reparation och blifvit dugliga att i den nya flottan tills vidare bibehållas. Alla de öfriga blifva nybygda, så att fem år efter detta den fastställda planen bör vara fullkomnad. — Under de senast förflutna fem åren har konungen, understödd af kunnige och nitiske embetsmän, förökad flottan med *elfva* nya lineskepp, *tio* fregatter, två kuttrar och etthundratretioåtta jakter, barkasser och slupar, utom de *tre* nya lineskepp och *tre* fregatter, som äro under fullbordning till nästa år. — Under de senaste fem åren hade till flottans skepps- och husbyggnader 2,330,000 riksdaler åtgått, och erfordras ännu 2,400,000 riksdaler till slutlig fullbordning af den fastställda planen. Vid denna stora kostnad har konungen haft den tillfredsställelsen, att den blifvit med *bästa hushållning* använd samt arbetet med *ovanlig drift* fortsatt. Öfvertygelsen härom är lätt funnen, då man härmed jämför hvad kostnad förr varit använd och hvad tillväxt flottan derunder vunnit. Ifrån och med 1763 till och med 1780, som är 18 år, har flottan till ofvannämnda behof kostat en lika summa, men under hvilken tid likväl allenast blifvit bygda sju lineskepp, en fregatt samt femtiotvå mindre barkasser, prämar och slupar, en början blifvit gjord till några flottans husbyggnader, och det öfriga åtgått till flottans så kallade underhåll i det skick, hvari den 1780 befans. Genom den förkofran, som flottan ernått på de sista fem åren i nybygda skepp, fregatter och andra fartyg, samt den ansenliga nybyggnaden af flottans nu egande ansenliga arsenaler, förrådshus, verkstäder och flera ett varf tillhörande inrättningar, företer sig alltså en skilnad i förhållandet hvad skeppsbyggnaden angår såsom ett till två och ett halft, och i husbyggnaden såsom ett till fem, på dessa senare *fem* åren *mera* tillgjordt än på de föregående *aderton* med en *lika* stor penningesumma. — Nya dockbyggnadsarbetet i Karlskrona har blifvit fortsatt med all den drift, som penningetillgångarne medgifvit. En årlig summa är numera utsatt till detta stora verks fullbordande inom vissa år, och har genom en förändrad arbetsplan utväg blifvit funnen att draga en väsentlig fördel af den redan färdiga dockan, under det den öfriga fullkomnas.»

»Armeens flotta (skärgårdsflottan) i Finland har fått en total reparation, så att nu hela denna flotta, bestående af *sexton* större och *sextiofem* armerade mindre fartyg, vid första påfordran kan göra tjenst. Dess docka och inventarii-kammare äro färdiga, dess verkstäder blifva det i år, och flottans varf är inneslutet. Armeens flotta har förlidit år, för första gången sedan dess inrättning, varit i sjön till exercis, med *tjugunio* större och mindre fartyg, med hvilka blifvit

verkställda alla det slags rörelser, som med denna flotta i ett krig kunna förekomma, så att derunder säkra grunder kunnat läggas till denna flottas taktik. — Men då en tid af minst sex veckor fordras för att sätta armeens flottas större fartyg i sjön, har konungen varit omtänkt, huru olägenheterna af ett slikt dröjsmål måtte förekommas, och som dertill ingen bättre utväg gifves än att låta de större fartygen ständigt hållas i sjön, och att nya sådana byggas, som blifva i dockan qvarstående, så har konungen anbefalt en ny byggnad af tolf sådana stora fartyg, hvartill en summa af 400,000 riksdaler åtgår, af hvilka fartyg tre redan äro färdiga och de öfriga påräknas att inom fyra år det blifva.»

»Lika oundgängligt har konungen ansett att förse armeens flotta med proviant, hvaraf den nu också eger ett förråd på stället för 5000 man i sex veckor; äfvensom flottan fördes med ett magasin for segelduk, tågvirke och ammunition, som efter hand formeras och blifver färdigt vid samma tid som de nya fartygen. Härtill åtgår väl en summa af 90,000 riksdaler, så att statsverket med ansefliga utgifter derigenom betungas; men då konungen eftersinnar, att armeens flotta i Finland, som utgör ett hufvudsakligt försvar mot en mäktig granne, på intet annat sätt kan svara mot ändamålet, och oförmodade händelser icke alltid medgifva en så lång tid, som dertill hade åtgått i den belägenhet, hvori den förut var; så har konungen ej tvekat att vidtaga dessa, ehuru kostsamma, inrättningar, men hvarigenom, sedan proviantmagasinet nu verkligen är försedt och flottan ligger i sjön, den samma kan, enär besättningarna äro på stället, på 14 dagar vara armerad och afsegla. Vid armeens flottas svenska eskader äro *tretioett* galerer och nödiga småfartyg alla så tjenstfärdiga, att de vid första påfordran kunna utgå.»

»Konungen har låtit förbättra instruktionen för krigskollegium. En ordning är utstakad, hvarefter hela försvarsverket till lands och sjös må kunna *sammanstämma* till ett ändamål, nämligen ett kraftigt värn: ett ämne som i framfarna tider icke varit stadgadt, fast rikets vidsträckta gräns förestafvat nödvändigheten. Åt *fästningsverken*, såsom appui för armé och flotta, har konungen lemnat nödig tillsyn, men med inskränkning af den gamla defensionsplanen, emedan många och vidsträckta fästningar, hvartill i samma mån besättningar erfordras, i stället för att gifva styrka, snarare försvaga armeen, helst i ett land med vidsträckta gränser. — I fält- och attack-*artilleriet* har konungen fastställt behöriga planer för dess sammansättning, fördelning och utredning. — *Fem hundra* större och mindre fältstycken äro i ordning; men trosshästar fela vid de svenska infanteriregementena. Vida öfver armeens styrka är antalet af nya *gevär* i arsenalerna. Quantiteten för det närvarande är 37,500 och ökas alla år med 2500, till dess man hinner till 50 tusen. — Till armeens förseende med sina behof af beklädning, vapen och ammunition har sedan sista riksdag åtgått något öfver 2 millioner riksdaler. Till tropparnes öfning har all omsorg blifvit lemnad. Tre läger af flera sammandragna regementen äro hållna sedan ständernas sista sammankomst, och det fjerde uti innevarande år. Nöd och brist hafva ofta verkat inställandet af årliga möten, och då detta äfven måst tillåtas vid de regementen, som äro under passevolans, så hafva de därför insamlade förråd varit en betydlig undsättning, hvarmed man till en början kunnat hjälpa de olycklige. Öfvertygelsen om den nytta, *passevolans*-inrättningen medför, har verkat hos rust- och rotehållare vid de bägge skånska, tvänne småländska och ett vestgöta regemente den beredvillighet, att de nästlidna år antagit de dem gjorda föreställningar om en ständig passevolans, som konungen dem låtit erbjuda.»

Man ser, huru konungen användt de franska subsidierna. — Det skulle synas, som sådana bemödanden hade bort framkalla någon erkänsla; i synnerhet då de till så betydlig del skett utan rikets betungande. —

Passevolansen

Regementenas underhåll under möten och marscher var ej bestämdt genom konung Karl XI:s indelningsverk. Fri skjuts till mötesplatsen och bidrag till soldatens underhåll genom matsäck eller i penningar voro skyldigheter, ej inbegripna i de ursprungliga knektekontrakten med de särskilda provinserna, men hvilka en långvarig häfd hade infört. Kronan hade vid flera regementen tagit detta underhåll på entreprenad emot en viss årlig fritt öfverenskommen afgift. Det var den så kallade *passevolansen*, i sig sjelf lika fördelaktig för kronan som för truppen och rust- eller rotehållaren. Konungen hade börjat införa den i finska armeen och gjorde vid 1786 års riksdag proposition hos ständerna om dess *allmänna* införande. ¹¹ Den vigt, konungen lade derpå, sågs äfven deraf att, då saken den 20 Maj förekom på Riddarhuset, fyra rikets råd, klädde ; i sina talarer, sig der infunno för att, enligt Gustaf Adolfs af konungen upplifvade riddarhusordning, bevista öfverläggningen och meddela nödiga upplysningar. ¹² — Af denna öfverläggning meddela vi endast hvad som kan vara tillräckligt att karakterisera den.

Fältmarskalken grefve Axel Fersen yttrade: »K. m:s proposition, som utgör vårt deliberationsämne, innefattar tvänne delar, om kavalleriet och infanteriet. Hvad kavallerierna angår, så hafva de inga kontrakt; de hafva endast boställsordningen och konung Karl XI:s reglemente; hvilket, sedan det inrättades, undergått många förändringar och förbättringar. De finska infanteriregementena äro jämväl till sin beskaffenhet skilda från de svenska; de hafva ej sådana kontrakt; de med dem träffade ackord om passevolansen äro dessutom äldre än senaste riksdag. Finland, såsom en gränsort samt af ett helt annat läge och i olika omständigheter än Sverige, kan jämväl i denna delen tariffva och tåla att hafva sin armé på en annan fot; jag kan, såsom Finne och intresserad i saken, tala derom, ty den egendom, jag der eger, torde vara så stor som åtskillige andre närvarande possessionaters derifrån. Jag undantager således kavallerierna och finska infanterierna för att nu endast yttra mig öfver den projekterade passevolans-inrättningen vid de svenska infanteriregementena, hvilket jag blott och allenast anser böra blifva vårt närvarande öfverläggningsämne. Dessa regementen ega sina lagliga kontrakt, igenom regeringsformens 18 § än ytterligare stadfästade ¹³; de frikalla roten alldeles från den nu föreslagna penningeafgiften; somliga af dessa kontrakt förbinda roten att förse knekten med matsäck och till drickspenningar, hvilket allt dock roten eger rättighet att sig på knektelönen godtgöra; andra befria roten derifrån; de föreslagna 3 rdr 32 skill., som dessutom synes vara nog högt, blifver således en ny bevillning. — På dessa grunder vore hans excellens' önskan, att rotarne vid de svenska regementena, som genom sina med konung Karl XI ingångna kontrakt äro befriade från att föda sin soldat vid möten, må vid de samma oförändradt blifva bibehållna» . . . Den förtjente öfversten för Södermanlands regemente friherre Siegroth anförde: »Genom k. m:s nådigste proposition ernås likhet i subsistensen för soldater och ryttare, som vänjer dem vid fältlefvernet; armeen blifver mera rörlig och torde längre tid hvart år kunna exerceras, emedan den nuvarande terminen af 17 dygn, kompanimötena inberäknade, är alldeles otillräcklig. Hittills har händt, att den ene roten gett sin soldat, utom mötesmatsäcken, 3, 5 till 6 plåtar i drickspenningar, en annan åter intet; af denna olikhet har missnöje uppkommit bland manskapet, och har jag varit föranlåten att låta från möten hemgå sådana soldater, som erhållit knapp matsäck eller ingen och inga drickspenningar, för att ej svälta; detta orsakar missnöje i landet soldater och rotebönder emellan. — Rotarne slippa den landsförderfliga mötesskjutsen fram och åter, som nu är både till oändlig tunga och oordning. Undslippandet deraf utgör i värde så mycket som passevolansafgiften och mera, då matsäckens värde och resekosten beräknas; häri är således vinst för rotebönderna, utom den de ega genom sina angelägna sysslor hemma. Passevolans-inrättningen hindrar ock alla prejerier och oenigheter emellan soldaten och bonden. — Kalkylen om förmånen af passevolans-inrättningen är äfven så lätt som sannfärdig. Derför

kan passevolans-inrättning ej kallas en ny pålaga utan en minskning emot den nu vanliga. — Så har jag förr tänkt, tänker så nu och skall det alltid göra. — Mig undfaller icke, att det torde falla sig svårt för de fattigaste rotebönder att betala dessa passevolanspenningar. Men då de få, enligt k. m:s nådigste tillåtelse, betala efter hand och förmånsrätt att försälja sina varor till magasinerna jämte de förmåner de för öfrigt vinna, synas de belåtna; och, vare huru det vill, så är vår krigsmakt i ingen jämförelse med våra grannars och enligt bruket att strida med stora krigshärar. Derfor bör vår armé åtminstone vara rörlig och brukbar. — Det är den, som skall, då det omtränges, försvara, landet och undersåtarne; så är det ock deras skyldighet att dertill bidraga, eljest blifva följderna en gång vådliga.»

Diskussionen var vidlyftig, såsom vanligast händer, då ett och detsamma upprepas af dem, som mindre opponera sig af uppenbara än af hemliga skäl och därför kringgå sjelfva saken. Konungens proposition afslogs på Riddarhuset med en stor pluralitet i alla klasser. ¹⁴ Om meningen med detta adelns afslag — som drog böndernas med sig, och som därför ej var mindre fullständigt, att prester och borgare, föga intresserade i frågan, biföllo konungens proposition — kunde man ej misstaga sig. — Det var ett *misstroendevotum* mot regeringen. — Vi gå att anföra konungens öfriga propositioner.

Mildring i straff för barnamord

Vid 1778 års riksdag hade ständerna bifallit konungens förslag om mildring af dödsstraffet i vissa fall för häfdat qvinna, som begår barnamord, »emedan — heter det i hofrättens cirkulär derom ¹⁵ — k. m. med särdeles bekymmer funnit, att fruktan för det i lagen stadgade dödsstraffet icke förmått att afhålla från brottet, i det flere exempel visat, att ofta lägrad qvinna, först af blygsel för sitt tillstånd eller den skymf, som dermed följde, och dernäst af bekymmer öfver förlägenhet med barnets skötsel och underhållande, blifvit bragt att begå sådan menskligheten vanhedrande gerning, för hvilken sjelfva naturen hade afsky, då dödsstraffet ofta blifvit ansedt såsom en önskad utväg för henne att på en gång varda både skam och bekymmer qvitt.» — Konungen återkom till detta ämne vid innevarande riksdag och förordade det på rikssalen till ständerna med följande ord: »Den nödiga ändring, som jag tror fordras i allmänna lagen att förekomma mängden af de olyckliga brott, för hvilka naturen ryser, är innehållet af den proposition, som nu skall eder föreläggas.» — Den lydde på afskaffandet af dödsstraffet för så beskaffade brott. Lagutskottet afstyrkte den; och ständerna afslog den ej blott, utan presteståndet fordrade upphäfvandet af den i detta afseende år 1778 införda mildringen och gjorde detta till ämne för ett ståndets enskilda besvär. I sitt svar derpå efter riksdagens slut utvecklar konungen sina skäl mot en sådan återgång och slutar med följande ord: »En författning, på sådana grunder bygd, tål ingen ändring, äfven så litet som dessa kunna motsägas. De till riksens ständer öfverlemnade handlingar innehålla ännu flera skäl, som hos k. m. förekommit vid detta ömma ärende, och har k. m. dermed gjort hos sin och alla konungars domare redo för sitt uppsåt. Hvad sagdt är gör till fyllest presteståndet till åttlydnad och efterrättelse.»¹⁶

Konungens förslag till förekommande af bondeståndets försvagande

Ett bevis på konungens blick — om han också i afhjelpande af olägenheten ej föreslog ett i vår tanke tjenligt botemedel — var hans proposition vid denna riksdag i ett ämne, som efter honom, och senast i våra dagar, föranledt mångfaldiga undersökningar och förslag, till förekommande af svenska bondeståndets försvagande genom den vidt sträckta hemmansklyfningen. Andamålet af konungens proposition — hvaröfver äfven, på hans befallning, rikets råd meddelade sitt betänkande — var »förekommande af skatteböndernas försvagande vid arfskiften». Konungen öfverlemnade åt ständerna att öfverlägga om fastställandet af någon säker och oombytlig men lindrig grund till hemmanens värdering vid arfskiften, så att, der hemmanets klyfning ej vidare kunde ega rum, den äldste sonen eller, då söner ej voro, den äldsta dottern eller, om inga barn finnas, närmaste laglige arfvingen, som vid arfskiften ville och kunde hemmansdelen tillträda, måtte framför dess syskon och anhöriga alltid dertill vara berättigad, emot en, efter berörde värderingsgrund lämpad, lösen.» — Propositionen afstyrktes af lagutskottet, vann ingen anklang hos bondeståndet och afslogs af ständerna.

Bondeståndets försvagande genom de föregående missväxtåren torde ha varit en ibland anledningarna till denna proposition af konungen, hvilken för öfrigt i sin framställning till ständerna lemnar det hans tid ännu hedrande intyg: »att brott och missgerningar under nöden icke ökat sitt antal». ¹⁷ Den nämnda propositionens afsigt har varit att, i likhet med den norska odalrätten, göra svenska bondehemman till ett slags fideikommiss inom släkten. Konungen var i allmänhet böjd för sådana inrättningar. Den sista upphöjelse i grefligt stånd, som han efter 1792 års riksdag meddelade åt dåvarande landtmarskalken friherre Ruuth, var inskränkt till äldste sonen och endast utsträckt till den andre med det vilkor, att fadern äfven för denne stiftade ett fideikommiss. ¹⁸

Konungens idéer om en representationsförändring

På riddarhuset ville Gustaf III ha en *besuten adel*. Ja, i hans första utkast till den år 1789 införda säkerhets-akten ville han inskränka adelns representation till *en bofast frälseman ifrån hvardera af de tjugufyra län i Sverige och Finland, hvaruti frälse finnes, utvald efter flesta rösterna af de i länet boende frälse jordegare*. Det sammanhänger med den allmänna representationsförändring, som konungen vid samma tid hade i sinnet, men från hvars utförande han afstod, och som gick ut på ett återinförande af de under Gustaf Adolfs tidevarf någon gång brukliga så kallade *utskotts-riksdagar*, men med en annan sammansättning. Detta utskott af ständerna skulle bestå af *tjugufyra bosatte frälsemän*, valde på sätt nyss nämnt är, samt dertill *fyra ofrälse bruksegare*, valde af bruksegare i riket, och pluraliteten uträknad efter årliga hammarskatten; dernäst af *tjuguåtta prester*, nämligen af hvarje stift en biskop eller, då han är hindrad, en consistorialis samt tillika en kyrkoherde som väljes af stiftets presterskap; sedermera *tjuguåtta män af alla rikets städer*, nämligen fyra ifrån Stockholm, en från hvardera af städerna Norrköping, Göteborg, Åbo, Karlskrona, Gefle, samt nitton ifrån alla öfriga städer, efter bevillningsklassifikation; slutligen *tjuguåtta bofaste skattebönder*, en från hvarje län, hvilka af alla skatte- och kronohemmans innehafvare och åboar i länet väljas, och till hvilkas biträde på riksdagen konungen förordnar en edsvuren skrifvare. — Frälsemän, bruksegare och bönder i detta utskott borde hafva fyllt *fyrtyo* års ålder. — Utskottets göromål skulle vara att med konungen och den eller dem, han i sin stad förordnar, rådslå *endast om de ämnen, konungen proponerar*, samt att *samtycka och fördela, eller afslå och jämka de bevillningar, konungen äskar*. — Alla voteringar i detta utskott borde ske, *icke efter stånd*, utan *per capita*, och utskottets sammankomst ej räcka längre än sex veckor.

Sådant är det förslag till en representationsförändring i Sverige, som utgör en del af k. Gustaf III:s egenhändigt författade utkast till *säkerhets-akten* och finnes upprepadt i en bifogad afskrift af densamma, med konungens rättelser, men i hvilken afskrift de paragrafer, som angå representationsförändringen, äro *öfverstrukna*. — Vi ha anført innehållet här, emedan redan före 1786 års riksdag berättelser voro gängse om en af konungen tillämnad förändring i regeringssättet, och emedan allt skäl är för handen att tro, det denna riksdags erfarenhet fört honom närmare på tanken af en förändring i ständernas egen sammansättning. Den ömtåligaste frågan vid 1786 års riksdag förekom slutligen. Också måste konungen, för att få den efter sitt sinne besvarad, gå utom representationen och vända sig direkt till menigheterna. I afseende på detta ämne gå vi något tillbaka. Det var för tio år tillbaka, den 3 December 1776, som kanslipresidenten grefve Ulrik Scheffer skref till konungen ¹⁹: »Eders maj:t har besörjt om den så länge efterlängtade realisationen. — Ed. maj:ts statsverk är nu skildt från all gemenskap med banken. Om ej utgifterna afpassas efter inkomsterna, kommer e. m. i yttersta förlägenhet och e. m:s kredit i största våda.» — Två år derefter ²⁰, och nyss före 1778 års riksdag, var det som konungen skref till grefve Creutz: »Jag har allt skäl att tro, det realisationen, som är dagens och framtidens stora angelägenhet, skall lyckas. Det är blott *min egen drätsel*, som behöfver sättas i ordning, för att jag ej skall behöfva frukta en riksdag. Men denna sista artikeln om drätseln är ett haf att vada, och jag ser ännu der ej någon dag. Emellertid ha vi kommit till slut med svårare saker. Således måste man hoppas.» Utsigterna hade sedan den tiden mycket mörknat. Den makt, som konungen efter revolutionen 1772 hade låtit sig uppdragas öfver finanserna och myntet, hade det varit hans ambition att så mycket som möjligt sköta *ensam* och utan ständernas biträde. Han hade från början försvagat sina egna finanser för att synas ädelmodig, — ville i det yttersta upprätthålla detta sken och kastade därför hemlighetens slöja öfver sina finanser. Dessas oordning hade redan förderfligt återverkat på statsverket. Den skulle innan kort äfven återverka på myntet, sedan konungen, i förtvivflan öfver inhemsk oreda, slutligen kastade sig i det krig, med hvars tanke han länge hade umgåtts.

»Det hade» — ha vi sagt — »varit honom en hederssak att från sig skilja det enda verk, som ännu stod och enligt sin inrättning (hvilken äfven Sveriges envåldskonungar hade respekterat) borde stå under *ständernas* egen förvaltning, nämligen rikets ständers bank. Han hade vid stadgandet af grunderna för realisationen visat mycken oegennyttia, hvilken man endast önskade bättre hade beräknat sina tillgångar och mindre litat på framtiden. Han hade skilt banken från sitt statsverk. Han hade åtagit sig rikets gäld. Huruvida hans egna finanser kunde hållas i det skick, att *de* ej menligt skulle återverka på bankens ställning och på myntväsendet, var framtidens uppgift. Redan 1778 skref konungen, såsom vi nyss sett, att han i sin egen drätsel hade ett haf framför sig, der han ej såg dag. Orden skrefvos ännu i hans så kallade lyckliga tid, men troligen ej utan känsla deraf, att hans nya förnämsta finansiela hjälpmedel redan var ett misstag. — Vi mena bränvinsbränningens förvandlande till ett *regal* år 1775 och de i följd deraf inrättade *kronobrännerierna*». ²¹

Bränvinsregalet

Konungen insåg tidigt nog sitt misstag. »Det enda fel, jag begått — skref han då till grefve Creutz ²² — eller rättare, som man kommit mig att begå, är affären med bränvinet; men den skall ock hjälpas med tålmod, med blandning af mildhet och stränghet, i synnerhet med ihärdighet.» — Det var grundsats hos konungen att icke ändra beslut. »Den första af mina principer — skref han till generalamiralen Trolle ²³—är aldrig ändra marschen af en sak, som en gång blifvit resolverad.» — Han var ej mot att erkänna och äfven godtgöra fel, men endast då han var *öfverlägsen*. För denna öfverlägsenhet har han på en falsk bana kämpat under hela sin regering förgäfvets.

Planen med bränvinsregalet var kanske mindre felaktig i sig sjelf, än den blef genom utförandet. Att detta skolat svara mot ändamålet, dertill hade fordrats en ordning i förvaltningen, som allt för mycket saknades; och en i sig sjelf opopulär åtgärd blef ytterligt förhatlig genom alla de vexationer, som subalternerna egennyttor i den inlade. Vi ha redan anmärkt de årliga oroligheter, som derigenom uppstodo i provinserna, och hvilka genom våld måste qväfvas. Många blefvo olycklige och måste gå från hus och hem. Missväxtåren ökade förbittringen, då det kungliga bränvinsflödet öfversvämmade landet, som saknade bröd, och utprånglare af varan, till förment kronans profit, inrättade — såsom presterskapet klagat — krogar vid alla kyrkor. Den regala bränvinsbränningen måste slutligen för längre tider på året inställas och var för 1785 års missväxt inställd, då ständerna år 1786 sammankallades. ²⁴

Redan vid 1778 års riksdag hade bondeståndet förgäfvets anhållit om fri husbehofsbränning. Vid 1786 års riksdag inkommo bönderna hos konungen med anhållan om tillstånd att få erbjuda en emot inkomsten af de regala brännerierna någorlunda svarande bevillning, till erhållande af fri bränvinstillverkning; och de öfriga ständerna förenade sig i denna framställning. — En deputation androg ärendet för konungen den 13 Juni, sedan spänningen emellan honom och ständerna redan var uppenbar, i synnerhet hos ridderskapet och adeln. Det vid detta tillfälle förda protokoll finnes bland konungens papper och är hufvudsakligen af följande innehåll: K. m. behagade lemna landtmarskalken och talmännen företräde, då de till k. m. öfverlemnade riksens ständers underdåniga skrifvelse af den 10 Juni och utbådo sig att öfver den önskan, de nu framburo inför k. m:s tron, få dess yttrande emottaga. Kongl. maj:t gaf landtmarskalken och talmännen derpå följande svar: — »Jag fogar mig gerna efter mitt folks önskan, då den med rikets bestånd kan förenas; och då de tro sig finna en annan utväg, som kunde uppfylla kronans behof, så vill jag gifva riksens ständer ett nytt bevis af den foglighet, hvarmed jag har mött dem i all min tid och i synnerhet under loppet af denna riksdag.» — Häruppå uppläste k. m. sjelf svaret, förbehållande sig ständernas utlåtande deröfver endast genom *Ja* eller *Nej*, inom fyra dagar. Konungens svar innehöll: att ehuru kronobrännerierna i vanliga år gifva en behållen inkomst af 500,000 rdr specie eller 30 tunnor guld om året, ville likväl k. m. samtycka till deras indragning och bränvinsbränningens frigifvande ifrån nästkommande års början emot det, att riksens ständer utse och fastställa en ständigvarande särskild inkomst för kronan af 300,000 rdr eller 18 tunnor guld med det vilkor att, i händelse k. m. för svår missväxt skulle finna sig föranlåten att inställa bränvinsbränningen för ett helt år, hälften af denna bevillning med detsamma eftergifves. Hvarjämte, för att uppfylla bristen i kronans inkomster och sätta konungen i tillfälle att hålla de bränneriarrendatorer skadeslösa, hvilkas kontrakt ännu ej tilländalupit, konungen föreslog en konsumtionsavgift af 24 skillingar på hvarje person, som brukade kaffe. Konungen fortfor derefter: »Riksens ständer böra anmärka de vilkor, mitt svar innehåller, och då de deraf intaga, att den afgift, jag till ersättning för riket fordrar, är 200,000 rdr specie mindre än regala bränneriernas afkastning, kunna de deraf tillika döma om min böjelse att möta deras åstundan och öfverväga deras förmåga. Det är ej första gången jag föregår riksens ständermed foglighet. Jag väntar, att de följa detta mitt faderliga exempel. Dertill har jag rätt både såsom

konung och deras frihets stiftare. Det är för dem sjelfva angeläget, för riket nyttigt, då det bibehåller det förtroende emellan konung och folk, som endast gifver riken och imponerar på afundsmän. Det är angeläget för frihetens bevarande; ty den trifves endast af ordning och vörndad. Jag säger icke mera. Jag väntar om fyra dagar svar. Sex veckor äro förflutna sedan riksdagens början. Jag väntar svar på mina propositioner. Ty rikets angelägenheter fordra min närvaro annorstädes.» Alla saker hade under den korta tiden sedan riksdagens begynnelse antagit ett mer och mer inveckladt utseende; och konungens eget uppförande var ej egnadt att reda förhållandet.

Banko- och stats-utskotten

I sin proposition till banko-utskottet (hvilket utskott, likasom stats-utskottet, enligt den tidens regeringsform och riksdagsbruk, var hemligt) hade konungen yttrat: »att under det han sedan sista riksdag af hvarjehanda tillstötta händelser fått vidkännas en ansenlig förminskning i kronans vanliga och påräknade inkomster, hade flera äfven så oundvikliga som till en del oförsedda tillökningar förefallit uti dess utgifter, särdeles till landets understöd med spanmål, svenska sjöfartens beskyddande under sista sjökrig, samt en nödvändig förbättring af rikets försvarsverk till lands och sjös. Dessa omständigheter tillika med den fond, som kronan innan sista riksdag ihopbringade till understöd för realisationen, hafva icke kunnat medgifva, att resurser dertill skolat hemtas endast af statsverkets vanliga och inskränkta tillgångar. Konungen hade därför varit föranlåten att till dessa stora föremål nytja understöd af *utrikes upptagna lån*. Denna upplåning hade skett på ett sätt, att rikets kredit ej i någon måtto blifvit skadad, utan befinner sig nu tvärt om i fördelaktigare belägenhet, än den någonsin till förene varit; hvarpå intressenas nedsättning på kronolånen både in- och utrikes är ett otvifvelaktigt bevis. En särskild fond har blifvit inrättad, hvilken af en dertill anställd direktion med god framgång användes till årlig betalning så väl af intressena, som till någon del af kapitalet. Men k. m. vill för rikens ständers banko-utskott ej hafva dolt dess bekymmer deröfver, att under den nog långa tid, som erfordras till denna utländska gälds totala afbetalning, de årliga intressena, som därför remitteras, jämte afbetalningar på kapitalet, blifva en verklig minskning af rikets allmänna förmögenhet, och kan vid sådana tillfällen hafva den verkan på kursen, att rikets redbara myntstock derigenom kunde till någon del förminsкас och försvinna. Jämte det k. m. därför anser af högsta vikt att vidtaga sådana mått och steg, att handelsvägen må visa sig till rikets fördel, har k. m. varit betänkt på medel och utvägar att efter hand kunna flytta en betydande del af denna utländska gäld inom riket. Till detta ändamål har inrättningen af vissa årliga räntor på lifstid eller någon viss bestämd tid funnits vara en lämplig utväg, hvarigenom tillika för rikets inbyggare, hvilkas belägenhet kunde fordra, att de hellre försäkra sig om en viss och derjämte något förbättrad inkomst för deras lifstid, än att lemna en betydligare qvarlåtenskap, härtill öppnades ett tjenligt tillfälle. — Kongl. maj:t är därför sinnad att till en början låta inrätta en lifstids ränteinrättning till en fond af en million rdr specie. Framgången af en sådan inrättning beror helt och hållet af det begrepp, som de häruti deltagande göra sig om säkerheten af de årliga räntornas riktiga betalning, hvilken därför i alla länder med skäl hålles i största helgd och för sådan orsak på de flesta ställen bestrides på ett från statens öfriga utgifter afskildt sätt. Ehuru k. m:s oryggeliga föresats att låta den del af kronans inkomster, som härtill blifver anslagen, orubbad användas till detta ändamål, kunde vara en tillräcklig borgen och säkerhet för dessa lifstidsräntor, har likväl k. m. än vidare velat befästa denna föresats genom en verklig abalienation af vissa kronans intrader till nämnda ändamåls så mycket säkrare uppfyllande. I sådan afsigt vill k. m. härmedelst lemna till banko-utskottets öfvervägande, om banken kunde åtaga sig att igenom någon viss af dess kommissarier med nödig underbetjening besörja om dessa lifstids-räntors årliga betalning, hvilken kan i det högsta komma att bestiga sig till hundra tusen rdr specie om året, mot det att banken härtill får uppbära eller emottaga någon af kronans säkraste inkomster, som lämpligast finnes, till det belopp, som den årliga utbetalningen af lifstidsräntorna fordrar. Härmed komme banken ej att vidkännas någon utgift af egna medel, utan besörjde blott utbetalningen af kronans härtill anslagna fonder, för hvilket besvär k. m. ville låta bankens betjening, som härmed finge att syssla, tillgodokomma ett deremot svarande arvode.

Så lyder detta förslag, åtminstone sådant det bland konungens papper af Liljencrantz finnes uppsatt. Man ser, att det innehåller både *erkännandet af en ökad utländsk skuld* och ett uppslag till *ett slags inländskt fondsystem*. — Man finner ej, att det af banko-utskottet hos ständerna blifvit anmaldt. Till och med stats-utskottet, hvars protokoll förvaras bland

konungens papper, agerar, såsom hade det ej minsta kännedom af denna konungens proposition till banko-utskottet och hvad deri säges om den utländska skulden. Stats-utskottet förklarar blott sin missbelåtenhet deröfver, att det hvarken erhållit någon uppgift ifrån riksgälds-kontoret angående användningen af den till riksgäldens afbetalning anvisade fonden, som likväl genom bidrag af ständernas bevilning vore tillkommen, ej heller i statskontoret derom kunnat få någon upplysning, hvarför, då ordföranden påminte, att regeringsformen på intet ställe ålägger utskottet någon granskning af riksgälds-kontorets förvaltning, utskottet stannade i det beslut att endast hos ständerna anmäla: »det utskottet af de handlingar och underrättelser, som blifvit det meddelade, inhemtat, att rikets ingälder blifvit till rikets behof anslagna: att ovanligt stora och betydande utgifter blifvit gjorda, i synnerhet till flottans och försvarsverkets upprätthållande; men att, det oaktadt, ej någon statsbrist förmärkts; hvaruti de ansågo sig hafva en fägningsanledning att i underdånighet beprisa k. m:s visa omtanke.» Om de franska subsidierna hade konungen ingenting nämt, och de blefvo äfven hos ständerna onämnda. Flere stats-utskottets ledamöter yrkade, att i anseende till ett löpande nog allmänt *rykte* om rikets gäld äfven borde omförmälas, att utskottet icke funnit spår dertill, att någon ny gäld blifvit riket åsamkad; och detta blef äfven för ständerna tillkännagifvet. ²⁵ — Ett sådant, under ironiska loford förklädt, missnöje var ej det enda, som inom stats-utskottet yttrade sig. Konungen hade endast låtit meddela en öfversigt af statsverkets tillstånd för det löpande året, och det återropades, att 1778 ej annorlunda skett. Flere ledamöter protesterade med skäl emot detta förfarande, såsom stridigt mot 50 § i regeringsformen, hvilken föreskref, att statsverkets tillstånd för rikets ständers utskott borde uppvisas. Ordföranden förklarade i anledning deraf, att på konungens befallning tillgång skulle lemnas till flera af de föregående årens stater. Men utskottet, som ansåg sina göromål nära nog slutade, fann då, att detta blott skulle förorsaka uppehåll, och lät dervid bero.

Afslag på bränvinsbevillningen

Man var stött å ömse sidor och lät förstå det, ehuru konungen i det längsta försökte att visa sig foglig. Äfven propositionen om åtagandet af en bevillning i stället för den införda regala bränvinsbränningen blef utan resultat, då konungen fordrade denna bevillning *beständig*, men ständerna endast ville åtaga sig den *för vissa år*, — och Friezky's memorial på Riddarhuset satte konungens rätt till någon sådan bevillning i allmänhet i fråga, emedan bränvinsregalet blifvit infördt utan ständernas hörande. ²⁶

Ständernas besvär

Flere propositioner af ständerna skedde, alla innefattande påminnelser och rättelser. Riddarhuset begynte med att fordra en bestämd förklaring af den redan vid 1778 års riksdag väckta frågan, huru ständernas röster borde beräknas. Adeln yttrade den enhälliga tanken: att uti alla mål, utom i bevillnings- och privilegiisaker (i hvilka ständernas enstämmighet fordrades) pluraliteten af *tre ständs röster* utgjorde ett *ståndernas beslut*; hvaremot, om två stånd stannade mot två, saken förfölle.²⁷ Konungen svarade: »Att sådant alldeles vore h. m:s egen tanke, att den vore både enligt med regeringsformen af den 21 Aug. och med senaste riksdagspraktik samt att det mycket fögnade honom, det han i alla delar instämmer med ridderskapets och adelns tankar.» — Det var denna förklaring (adeln ursäktade sig att hafva begärt den *ensam* hos de öfriga stånden, med hvilka Riddarhuset kommunicerade konungens svar, och som deröfver förklarade sin tillfredsställelse), det var, säger jag, denna förklaring, som faststälde den princip, genom hvilken vid 1789 års riksdag *säkerhets-akten* — och med den enväldet — gick igenom, med de tre ofrälse ståndens bifall, emot adelns protest.

Riddarhuset besvarade sig, att icke, enligt vanligheten, *krigsbefälet* denna gången blifvit kalladt till riksdagen, och hemställde, att vid framdeles skeende ständernas sammankomst rättelse deri måtte ske.²⁸ Ständerna anhöllo om upphäfvandet af de inskränkningar, som konungens tryckfrihetslag af 1774 blifvit underkastad genom tilläggen af 1780 och 1785. De yrkade säkerhet för embetsmän mot godtycklig afsättning i alla de embeten, hvilka genom regeringsformen icke blifvit förklarade för förtroendesysslor. Trenne stånd sammanstämde i anhållan om förbud mot monopolier och förpaktningar af borgerliga näringar. Samtliga stånden förenade sig väl om fortfarandet af den år 1778 åtagna bevillning, dock med inskränkning till både tid och belopp.

En ständernas deputation anmälde allt detta hos konungen. Han svarade: »Då landtmarskalken och talmannen vid detta tillfälle och ej på rikssalen öfverlemna mig riksens ständers svar på mina propositioner, finner jag, enligt regeringsformen, att riksens ständer lära insett svårigheten att dem antaga. Jag är dessutom genom edra medbröder i banko-utskottet redan under rättad, att Falu bergslag icke vunnit det understöd, jag föreslagit; men min omvårdnad för detta nyttiga verk skall icke dervid stanna. Jag har redan förordnat en beredning att undersöka och uppgifva, hvilka utvägar kunna tagas till detta verks räddning.» Vid skrifvelsen angående bevillningen anmärktes af konungen: »Det är för att vinna en dyrbar tid, som jag nu emottager riksens ständers utlåtande angående bevillningen; men om jag rätteligen erinrar mig, hafva deras yttranden i detta ämne alltid blifvit öfverlemnade på rikssalen. Jag skall låta derom efterse och anmärker emellertid, att dermed bör förhållas hädanefter på lika sätt som hittills.»

Mot ständernas tacksägelse, för det konungen gillat deras tillämpning af 2 § regeringsformen på embetsmäns säkerhet, invände han: »Om något bevis af riksens ständers förtroende för mig kunde anses öfverflödigt, så vore det denna underdåniga tacksägelse. Jag har trott mig förekomma all tvetydighet, då jag låtit säga dem min tanke; och då jag tillåtit att införa densamma i riksdagsbeslutet, har med verkställigheten deraf detta ämne vunnit all nödig åtgärd.»

På ständernas skrifvelse angående tryckfriheten och monopolier svarades: »Mitt folks angelägenheter äro mig alltid ömma, och riksens ständer böra ej tvifla, att jag befordrar dem i sammanhang med min omvårdnad af deras, rikets och regeringssättets gemensamma väl. Ju viktigare dessa ämnen äro, desto mindre möjligt är det mig tillika att genast och utan behörig pröfning derå meddela mitt svar. Det skall likväl icke dröja.» — Bägge dessa framställningar blefvo efter riksdagens slut afslagna.

Då landtmarskalken öfverlemnade ridderskapets och adelns enskilda besvär och deribland dess hemställan om krigsbefälet, svarade konungen: »Jag omfattar alltid mitt trogna krigsbefäl med synnerlig nåd och bevågenhet och skall ej underlåta att hafva ett nådigt afseende på de rättigheter, det samma tillkommer och förbehållna äro. Jag skall ock härpå, i sammanhang med de öfriga ridderskapets och adelns besvär, meddela mitt utslag.» — Detta utslag gafs aldrig; men krigsbefälet upphörde från denna tid att särskildt kallas till riksdagarne.

Missnöjet på riksdagen

Obelåtenheten gaf sig allt friare luft. Den bevillning, som ständerna åtagit sig år 1778 till *nästa riksdag*, d. v. s. på obestämd tid, förklarade de sig väl vilja fortsätta, men endast på *fyra* år och med minskning af en procent i bevillningssumman. I adelns beslut om afslag af passevolansen, hvarmed bönderna förenat sig, sattes giltigheten af kronans nyss för flere regementen ingångna passevolanskontrakt i fråga, då passevolansen ogillades för *alla* egentligen *svenska* regementen såsom olaglig. I ett memorial på Riddarhuset gjordes skarpa anmärkningar mot missbruk af passevolansen i Finland. ²⁹ I ett annat ³⁰ klagades, att folket derstädes skulle svultit i hjäl och landet varit tomt och öde, utan Rysslands hjälp och biträde, och att all säkerhet i egendom der försvunnit genom de år 1778 af kammarkollegium fastställda grunderna för det der pågående storskiftet ³¹ - hvilket likväl gjorde epok i Finlands kultur.

Kewenters memorial

Mesta uppmärksamheten väckte ett i borgareståndet ingifvet memorial, tryckt innan det i ståndet upplästes, hvare ej otydligt protesterades mot riksdagens så snara afslutande, såsom varande i strid mot konungens i riksdagskallelsen yttrade uppsåt att *gemensamt med riksens ständer* på fasta, säkra och nyttiga grunder stadga och till fullbordan bringa afhjelpandet af den allmänna nöden. Rätta källan till alla riket tryckande olägenheter, heter det, låge i *samfundslagarne* och oriktiga begrepp derom, så väl om grundlagarne och den allmänna lagen, som om alla de lagar, hvilka i afseende på närings- och försvarsinrättningar samt bruk och seder kunna för samhället vara nyttiga eller skadliga. Lagstiftnings- och den dermed förenade lagtolknings-makten voro, enligt regeringsformen, k. m. och riksens ständer *gemensamt* förbehållne och kunde ej lemnas åt någon af de höga kontrahenterna ensamt. Derfor hade k. m., i sitt nådiga yttrande öfver 1617 års riksdagsordning, förklarat, att han med sitt *bifall accederar till riksens ständers pluralitet*. Verkställigheten af lagarne vore i regeringsformen k. m., med råd, kollegier och embetsmän, förbehållen; men ständernas underdåniga besvär hörde ej till lagskipningen utan till lagstiftningen och den autentiska lagtolkningen; öfver dem böra ej *kollegierna* utan *medständer* höras, och dessa besvär vid sjelfva riksdagen afgöras, hvilket ock kunde ske inom den i 46 § regeringsformen ³² bestämda tiden. Den underrättelse, att kgl. maj:t ville för någon sin angelägna resa neder åt landet före denna tid sluta riksdagen, kunde ej annat än bedröfva hvarje tänkande undersåte. Memorialet slutade med den proposition, att borgareståndet borde inbjuda sina medständer att i en gemensam stor deputation hos konungen i underdånighet anhålla, att riksmötet icke förr aflyses, än allmänna besvären och andra riksvårdande ärenden blifvit till nådigt slut förhulpa.

Det var en röst ur de gamla *mössornas* läger, af hvilka flere åter började visa sig vid denna riksdag; der äfven den från partitiderna så fruktade Pechlin sig infunnit, men höll sig stilla. — Memorialet med sin syftning, att konungen skulle bindas vid ständernas pluralitet, till och med i den ekonomiska lagstiftningen, smakade helt och hållet af det gamla regeringssättet, hvars traditioner vid denna tid började återgå och verka mer, än på ytan syntes. Författaren var riksdagsmannen för Upsala stad, filosofie magistern och källarmästaren Kewenter. ³³ Han hade förut stött sig med en stor del af sitt stånd genom sitt yrkande vid valet af bankofullmäktige, att, såsom en del af borgerskapets till riksdagen sände ombud (nämligen borgmästarne) voro mer att anse för *civile embetsmän* än *skattdragande borgare*, alle sådane borde uteslutas från valet, eller derom medståndernas tanke inhemtas. — Hvad hans ofvannämnda politiska memorial angår, så förklarade ståndet, att det ingen del deri toge, utan ville genom underdånig skrifvelse till kongl. maj:t öfver detsamma förklara sitt högsta ogillande och misshag. Hvilket ock skedde; ehuru ålderman Westin, som tillhörde oppositionen berättade sig redan hafva fått underrättelse, att memorialet vore till justitiekanslerens beifrande öfverlemnadt, hvarför någon ståndets åtgärd icke syntes vara af nöden.

Kewenter blef inför Svea hofrätt för yttrade förgrifliga meningar om regeringssättet aktionerad, och ehuru han påstod sig endast inför konung och ständer gemensamt kunna ställas till ansvar, dömd till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd samt förbjuden att föra allmän talan.

Riksdagens upplösning

Den 23 Juni upplöste konungen, efter ej fullt två månader, riksdagen med följande tal: »Om endast rikets nytta, eder egen bergning varit orsaken till detta riksmöte, jag nu i dag slutar, har mitt uppförande under loppet af denna riksdag bort vara eder ett öfvertygande vedermäle om min kärlek för fäderneslandet. Om farhågor, ogrundade till sin natur, oförtjente för den, som gifvit eder friheten, som eder nu samlat endast for eder bergning, om dessa farhågor, dessa irrbloss uppkommit och hotat att störa den enighet, som jag i fjorton år med så mycken möda, en så stor försakelse af allt eget missnöje sökt bibehålla, har jag ansett dem som de moln, hvilka uppkomma efter ett långt lugn, men ett ståndaktigt tålmod endast kan skingra; ty sanningens kraft verkar i längden och upplyser slutligen, då man mest sökt att den fördunkla. Våra tideböcker bära derom vitne, och en af mina störste företrädare, den konung hvars namn jag har den äran att bära, Gustaf Eriksson, fäderneslandets förlossare, erfor under sin ärorika regering mer än en gång detta öde; men sanningen har segrat till slut, och dess ärofulla namn har förts lika segrande till efterverldens förundran, fast afunden, enskilda afsigter, ärelystnad, lättsinnighet och regeringssjuka sökte att i dess tid oroa hans regering och trötta honom vid den spira, som rycktes ur tyrannens hand. Det är ock till efterverldens domstol konungar böra vädja, ty den är ensam oväldig; samtidens tadel och lof äro gemenligen lika orättvisa: den dömer med fördomar, efterverlden på säkra grunder; samtiden anser ofta en god konung för svag, en rättvis för hård, foglighet för eftergifvenhet, ståndaktighet för ärelystnad; efterverlden dömer säkert, ty den är utan afund, utan hat. Det är den, som kommer att döma om detta riksmötes åtskilliga skiften, om deras uppsåt, som der mest visat sig, om mitt, som föregått eder med efterdömen af foglighet, saktmodighet, förtroende, som sökt visa eder beredvillighet i allt, som kunde röra eder frihet, eder säkerhet, som skingrat allt, som kunde uppväcka hetta och oro bland edra öfverläggningar; ty jag uppoffrar allt, som mig enskildt rör, af kärlek för riket, vårt gemensamma fädernesland, och denna känsla fäster mig vid den stig, jag vid min regerings början valt. En stig, ofta strödd med törne, men på hvilken omvårdnaden om edert väl och mine store företrädares efterdöme mig uppehålla; och jag anser ej för en ringa belöning för min möda hoppet, att de medel, I på min anmodan mig lemnat, kunna frälsa eder från följderna af hårda år, om den Högste ännu oss med denna plåga hemsöker; ty jag bär en faders hjerta för eder, det har jag redan mer än en gång visat, och derifrån kan jag ej afvika. Det är åt eder att svara deremot, genom eder lydnad, eder vörndnad för lagarne och mina bud och det förtroende, jag af eder har rätt att både äska och vänta. Gören dessa tänkesätt till edra hemorter; de äro för eder, för mig och för fäderneslandets lugn nyttiga. I återtagen i dag edra vanliga kall; men jag vill, innan I skiljens från detta rum, lemna eder ett nytt vedermäle af min omvårdnad för eder. Jag återlemnar eder det fjerde året af den bevillning, I mig gifvit. Mine undersåtar, tryckte af hårda år, behöfva att i de goda återtaga krafter, och det är mig kärt att dertill på så märkligt sätt bidra. Rikets nuvarande skick lofvar mig fred och lugn, samt att inga sådana omständigheter på lång tid sig förete, som kunna äska edra sammankomster; men då vi nu på lång tid skiljas åt, önskar jag eder den Högstes välsignelse att med glädje återse edra hemorter; förblifvandes eder alla samteligen och hvar och en i synnerhet med all kongl. nåd och ynnest välbevågen.»

Polismästarens rapport

Polismästaren lagman Liljensparre i en rapport till konungen af den 25 Juni inberättar: »Om k. m:s afskedstal till ständerna äro i sällskap och bland förtrogne olika omdömen. De, som deri känna igen sig, förklara att, enär Riddarhusets protokoll hinna utkomma på trycket, skola de utvisa, att ej något passerat, som kan bestyrka det missnöje, som k. m. yttrat, emedan i de öfver regeringsformens förstånd väckta frågor k. m. sjelf varit med Riddarhuset af samma tanke; hvarför de frukta, att k. m. gifvit sig dementi, i synnerhet vid utländska hof, der ofelbart anskaffas och läsas öfversättningar af både k. m:s tal och riddarhusprotokollen, hvilka senare icke skola gifva minsta anledning till sådant, som kunnat offendera konungen. Andre åter hålla före att, sedan nedriga rykten om k. m. i landsorterna blifvit utspridda ³⁴ dels af resande, dels af riksdagsmännen sjelfve, som sina vänner i slik ton tillskrifvit, men folket i orterna af k. m:s nådiga tal förnimmer, att ständerna sjelfva varit regeringssjuka och partiska, och k. m. det oakadt eftergifvit fjerde årets bevillning, så skall hatet, som vederbörande velat väcka emot monarken, snarast falla på dem sjelfva. Sådana idéer hafva i synnerhet kommit i hufvudet på bönderna, hvilka säga, att när de hemkomma med konungens tal, skall allmogen icke annat kunna tro, än att deras uppstudsighet vållat, att de icke fått frihet att sjelfve bränna . . . Somlige hafva gjort den anmärkning, att k. m. skall mildt och nådigt helsat på de tre stånden, men icke sett åt adeln, mycket mindre helsat, hvaremot hertig Karl blott skall helsat på de stora. Hvaraf de gjort sig den slutsats, att konungen nogsamnt vet, hvilka de varit, som narrat de andra stånden, och att k. m. icke så mycket tillräknat bönderna hvad herrarne gjort och tillstält; hvilket äfven skall visa sig i eftergiften af bevillningen, som är obetydlig för herrarne, men kommer allmogen mest till måtta. Jon Bengtsson ³⁵ svär på riddarhusherrarne, som icke hållit ord med hvad de lofvat ³⁶, emedan han med sina medbröder annars visserligen ingått i en perpetuel afgift for bränvinet efter k. m:s proposition, och han medger också, att den afgiften varit mindre känbar för bonden än att köpa 7 à 8 kannor bränvin för en tunna råg. — Han och flere med honom hoppas att åter få snart riksdag, då det skall gå med adeln såsom i konung Karl den elftes tid.»

Man ser början till en sinnesstämning, som skulle sprida sig och framdeles begagnas.

Utländskt omdöme om ställningen i Sverige

Ett omdöme om ställningen i Sverige på denna tid af en utlänning, som haft goda underrättelser, må ur konungens papper anföras. — Grefve Podewils var från preussiska hofvet sänd till det svenska för att tillkännagifva konungens morbrors, den store Fredriks död. Han aflemnade till den nye preussiske monarken en berättelse, hvilken man här vetat att förskaffa sig. ³⁷ Vi meddela den i utdrag och öfversättning: »Jag har vid min ankomst till Sverige funnit sinnena ännu uppeldade af den sista riksdagens oro, som varit ganska stormig. Hofvet, som sedan 1772 ej trodde sig ha något att frukta från ständerna, har träffat på en formidabel opposition. — Om konungen hade anat denna sinnenas stämning, hade han säkerligen ej sammankallat ständerna. Han har fria händer i detta afseende, och de propositioner, han gjort, voro ej af nog betydighet att därför riskera en sådan fara. — Kanhända var det hoppet att få sina egna och sina bröders skulder betalda, som deciderade honom dertill. Oppositionen har haft skickligt folk i spetsen för sig, ibland andra fältmarskalken grefve Fersen och baron Karl De Geer. De ha begynt med att begära, såsom en complaisance af kungen, att han ville renoncera från sin decisiva röst, när de fyra stånden ej voro af lika mening ³⁸; då de erhållit detta, ha de ej mera satt några gränser för sina anspråk och afslag. Alla hofvets propositioner ha blifvit afslagna, undantagande den som angick magasinsinrättningen. — Hvad som mest stött hofvet har varit att se nationen i allmänhet och hufvudstaden i synnerhet yttra sin fägnad öfver oppositionens framgång. Man fruktade oroligheter. Det återstod ej annat än att avsluta riksdagen; hvilket lyckades genom grefve Fersens bemedling, som man förstått att blidka. — Se här, hvarpå nationens missnöje synes grunda sig! Man förebrår konungen i allmänhet en allt för stor böjelse för depenser, mest egnade åt frivola föremål, såsom hofspektakler, karuseller, onödiga bygnader, men i synnerhet hans täta resor, genom hvilka stora summor gå ur landet, och som skola föranledt honom att lägga hand på fonder, destinerade för andra ändamål. Man önskar, att konungen måtte förändra sin omgifning. Man klagar, att nästan alla de gamle rådsherrarne och de personer, som njuta nationens förtroende, hafva aflägsnat sig, och att man ser omkring konungen blott sådana, som missbruka hans ynnest. Visst är, att stora missbruk hafva inrotat sig, i synnerhet i afseende på de ecklesiastika befordingarna. Man har vid riksdagen öppet talat om, att man borde draga deras upphofsmän till ansvar, och i synnerhet anses baron Armfelt för farligast. Men, om å ena sidan ständerna tro sig hafva skäl till missnöje, så synas de å andra sidan vara orättvisa och gå för långt. Man medgifver temmeligen allmänt, att Sverige har oändligen vunnit på denna regering och sedan 1772 års revolution. Det ok, hvarunder de utländska makterna höllo nationen, är afskakadt. Hvad finanserna angår, så har konungen, med tillhjälp af utländska lån, fullkomligt återställt bankens kredit, genom realisation af den allt för stora sedelmassa, som banken hade utgifvit; så att nu bankosedlarna stå al pari med silfver, endast klingande mynt är i rörelsen, och nu Sverige förlorar nästan intet på kursen, då förut differensen var otrolig. Denna stora fördel faller i synnerhet i ögonen, då man kommer hit ifrån Danmark; der de missbruk i detta afseende, som man reformerat i Sverige, ännu herska till den grad, att från Hamburgs portar till Helsingör man ej ser något silfvermynt, utan endast papperspenningar, som oupphörligt falla i värde. Det har fordrats mycken klokhet att komma till ett sådant resultat i ett land, som ofta är utsatt för missväxt, och hvars utgifter äfven i vanliga år ej fullt svara mot inkomsterna. — Armeen är, enligt alla deras omdöme, som sett, hurudan den var fordom, i oändligt bättre skick än förr. Inalles stiger den till 50,353 man; konungen har sagt mig, att han ofördröjligen ämnar öka den till 54,000. I sjelfva verket lär den blott utgöra 40,000 man; men det är landtregementena, underhållna af provinserna, som äro inkompleta, hvilket konungen ej rår för. Flottan, som var fullkomligt delabrerad, är på en respektabel fot, hvarom jag sjelf haft tillfälle att kunna öfvertyga mig. Konungens regering kan berömma sig af flera nyttiga inrättningar, som under den förra anarkien aldrig varit att tänka på. — Jernsmidet, kanongjuterierna, stålmanufakturerna hafva gått framåt. De sköna

konsterna blomstra, och Sverige har nu artister af alla slag. Men i synnerhet ha de mekaniska konsterna gjort oändligt stora framsteg, såsom arbetena i Karlskrona och det förbättrade maskineriet i grufvorna bevisa. Allt detta länder ostridigt konungen till heder, ty han sysselsätter sig med allt och tar kännedom af allt, utan att sky för arbete och mödor. För att återvinna hvad han vid sista riksdag förlorat är nödigt, att han befliktar sig om en sträng hushållning, omgifver sig med män, som hafva nationens förtroende, afskaffar de missbruk, hvarom jag talat, och i synnerhet icke kallar ny riksdag. Men dertill fordras, att han skulle kunna umbära bevillningen af ständerna, då de fyra år, som de utsatt för varaktigheten af den nu åtagna, gått till ända. Man tviflar på, att han vill och kan detta. ³⁹ I politiken synes Sverige för det närvarande ej ha något system. Konungens böjelse fäster honom vid Frankrike, och det anses afgjort, att han derifrån drager subsidier; men det sker så hemligt, att medlen ej ens gå genom franska ambassadörens hand. Ryssland har senast närmat sig till Sverige, och man har proponerat ett familjeförbund emellan Nordens tre kronor, under namn af det *Holsteinska* (Pacte de Holstein), i imitation af det *Bourbonska*; men såsom kejsarinnan icke beledsagat denna proposition med något anbud om subsidier, synes konungen hvarken härigenom vilja binda sig händerna eller misshaga Frankrike. Konungen har sagt mig flere gånger, att han mycket önskar alliera sig med Preussen. Han har gjort mig den äran att invitera mig till Karlskrona för att visa mig, såsom han sjelf sade, *att vid tillfälle han ej skulle blifva en onyttig bundsförvandt*, och att hans flotta vore i stånd att beskydda preussiska handeln i fall af oroligheter i nordnen. Om det tillåtes mig döma i detta ämne, tror jag, att hans svenska majestät härvid glömmet sina bägge rivaler i Östersjön. Svenska flottan har för öfrigt synts mig anseelig och i godt stånd. Jag har sett i Karlskronas hamn 24 linieskepp från 60 till 72 kanoner, hvaraf 10 helt nya, och 13 fregatter från 36 till 44 kanoner. — Man arbetar nu på 3 linieskepp och 8 fregatter och ämnar inom kort föra linieskeppens antal till 30 och fregatternas till 36. ⁴⁰ Finska flottan är oberoende af denna och består, säges det, af mer än 80 fartyg af ett slag, som är midt emellan galerer och platta fartyg, af en egen konstruktion, egnad för detta lands skärgårdar och till att understödja armeens rörelser. Landet besoldar 13,000 matrosar, utom besättningarna på hvad man kallar armeens flotta, och då Sveriges handelsflotta är ganska anseelig, saknas icke sjöfolk. — I allmänhet äro inrättningarna i Karlskrona mycket vackra, i synnerhet dockorna af en storlek och en soliditet i byggnadssätt, som, tror jag, öfverträffar de gamles så berömda arbeten. — Man hade utspriddt vid riksdagen, att de summor, som hofvet uppgaf såsom använda för dessa föremål, hade blifvit dragna till andra. En kommission, sammansatt af chefen för finanserna baron Liljencrantz, statssekreteraren Carlsson och öfverste Toll, har fullkomligt rättfärdigat dem, som haft direktion öfver dessa arbeten, nämligen öfveramiralen grefve Ehrensvärd, kontreamiralen Chapman och en viss Thunberg. ⁴¹ Konungen, innan han lemnade Karlskrona, har betygat dem sin fullkomliga tillfredsställelse och på allt sätt distinguerat dem.»

Konungens besök i Upsala

Genast efter riksdagens slut företog konungen en resa först till Karlskrona, sedan till det i Skåne sammandragna lägret. Han emottog der danske kronprinsen och öfverreste sjelf inkognito till Seland, der ett danskt läger besågs. Kronprinsen gjorde äfven en resa till Skåne och Göteborg. Han skulle denna höst åtfölja sin far till Upsala, hvars nominele kansler den åttaårige prinsen var.

Konungen hade redan om våren detta år åter kastat sina blickar på universitetet, hvars styrelse han, såsom kronprins förut, och nu åter, i sin sons namn, förde. Vi ha omtalat det besök, som han der redan gjorde vintern 1786. Han återvände om hösten för ett längre vistande. Anledningen till dessa besök i Upsala, berättade kanslirådet Rosenstein för Nordin, var att gifva akademien mera förtroende i det allmänna; emedan konungen icke gillade den nya sed, som grefve Axel Fersen ibland de förnämna hade infört och förordat, att man borde låta uppfostra sina barn i Frankrike. Konungen besökte derfor sjelf Upsala akademi och rådde föräldrarna att dit sända sina söner. Konungen vistades i Upsala ifrån den 22 Okt. till den 9 Dec. 1786. Dagligen såg man honom inkognito i professorernas föreläsningar eller närvarande vid disputationakter eller vid den unga adelns öfningar i det så kallade Skytteanska kollegium. ⁴² Han upprepade sitt besök på kortare tider, i Mars, Maj och Augusti månader 1787 och om våren följande året. Det var under detta sistnämnda besök, som konungen den 30 Mars 1788 hörde Thorild offentligen försvara sin Kritik öfver Montesquieu — en den celebraste disputationakt som vid universitetet blifvit hållen. ⁴³

Knappast någonstädes har konungen efter sig lemnat lifligare personliga minnen än vid Upsala akademi — minnen, här omfattade med så mycket mer kärlek, som den akademiska världen, främmande för politiska partier och passioner, i honom kunde fritt vörda en vetenskapernas vän och beskyddare, och som var bäggedera ännu mer af böjelse än af regentpligt. De, som här mindes hans tider och ej tröttades att derom tala, äro numera en förgången generation, med hvilken jag likväl ännu till en del lefvat. Men sådana personliga minnen äro ej de enda Gustaf III i Upsala lemnat. De papper angående sin regering, som han åt universitetet anförtrodde, skola, under en skickligare hand än min, kanhända blifva ett oförgängligare; och den dyrbara byggnad, på en gång åt Linnés vetenskap och minne egnad, som är Gustaf III:s gåfva till Upsala akademi, skall för många släkten vitna om hans hjertelag på en gång för vetenskaperna och sitt fäderneslands ära. ⁴⁴

Friherre Ruuth statssekreterare för finanserna

Dessa konungliga hvilostunder rycktes undan tunga, allt närmare skridande bekymmer. Liljencrantz, sedan han sista året, med mycken motsträfvighet, på konungens befallning, måst upptaga tvenne nya lån ⁴⁵, hade med 1786 lemnat förvaltningen af finanserna, der utsigterna efter riksdagen voro ännu mörkare än förut. Att någon med full kännedom af tillståndet skulle vilja åtaga sig denna förvaltning var svårt om ej omöjligt. Konungen, redan länge sin egen minister för utrikes ärendena, var tvungen att i hufvudsaken äfven bli sin egen finansminister, och hans stora obekantskap med detta slags förvaltning skulle bidra att brådstörta sakerna till ett våldsamt slut. Det återstod att för denna befattning välja en man, mera utmärkt af raskhet och nit i verkställighetsåtgärder och medgörlighet, än bepröfvad speciel skicklighet. Så nödgades finansportföljen på friherre Erik Ruuth ⁴⁶ — som fåfängt förebar sin mindre kännedom af dithörande angelägenheter ⁴⁷ — i sjelfva verket i egenskap af konungens enskilda ombud; hvarför ock konungen slutligen uttryckligt förklarade: »Att statssekreteraren aldrig för framtiden skulle vara skyldig att redogöra och ansvara för annat än emottagna penningars redovisande i anseende till siffran, men ingalunda för sättet huru de blifvit upptagna och använda». ⁴⁸ Liljencrantz' afgang beklagades af många, men säges ej ogerna ha blifvit sedd af Pluraliteten på Stockholms börs, som förebrådde honom att hysa ett allt för uteslutande förtroende för vissa af de större husen. ⁴⁹

Bref från riksrådet Emanuel De Geer till konungen

De kungliga brännerierna måste äfven hösten 1786 i anseende till spanmålsbristen inställas. De blefvo allt mer, äfven för konungen, en börda; och ständerna hade nekat att afköpa dem med en ständig bevilning. Någon utväg måste tillgripas. Vi anföra ett råd, gifvet i denna angelägenhet. Det är en af de sista märkliga röster ur rådkammaren.

Riksrådet baron Emanuel De Geer skref till konungen kort efter riksdagen ⁵⁰ ett bref, som vi här meddela i öfversättning och utdrag: »Det ögonblicks audiens, e. m. tacktes bevilja mig sistlidne söndag, var ej tillräcklig för mig att utveckla grunderna för mina tankar om de inre ärendenas närvarande tillstånd i afseende på inkomsterna. Kanhända är det genom brist på sammanhang och ordning i de reflexioner, som e. m. då tillät mig göra i dess närvaro öfver inkomstkällan af bränvinet, som mina tankar syntes e. m. föga öfverensstämmande med dess sanna intressen; och jag tager mig friheten att förklara mig i dag deröfver. — Tillåt mig att göra det skriftligen, då mitt tillstånd förbjuder mig att nytja den nådiga tillåtelse, e. m. mig gifvit, att få uppvakta vid Drottningholm. — Må e. m. vara lycklig! det är mitt lifs första och sista önskan. Med den stora själ, som himlen gifvit e. m., är det omöjligt, att e. m. kan vara lycklig och nöjd, med mindre dess regering blir hädanefter lika ärofull som hittills. . . . Ingen kan tvifla, att det ej är sjelfva regeringsformen, som grundlagt den ära e. m. år 1772 förvärfvade. Denna regeringsform är e. m:s verk, och hvilken likhet det ock må finnas emellan den och Gustaf Adolfs, det är e. m. som Sverige för den samma har att tacka, emedan e. m. gifvit oss den i ett ögonblick, då dess val var fullkomligt fritt. De rättigheter, som e. m. i detta kritiska ögonblick ansåg tjenligt att lemna sina undersåtar, äro just de, som samhällenas naturliga ordning fordrar, att man lemnar åt folken. Att deltaga i lagstiftningen i en föreskrifven ordning och att beskatta sig sjelft, se der hvarje fritt folks oförytterliga rätt! Och e. m. trodde med rätta, att, utan försäkran af dessa åt svenska folket, e. m. aldrig af efterverlden skulle erhålla det ärofulla namnet af den allmänna frihetens återställare. — Det är endast upprätthållandet af dessa sublima principer, som åt e. m. kan försäkra företrädet framför föregångare och samtida och den eviga njutningen af konungars sanna lycka. Hvad skulle det bli af eder ära, o min konung, om, i stället att befästa edert sköna verk, man förmådde eder att undergräfvade dess grundvalar? Och är det ej att förstöra edert eget verk, i fall e. m. sätter i fråga om dess folk eger sjelfbeskattningsrätten eller icke? Tillhör det e. m:s stora själ att ett ögonblick tvifla om edra undersåtars beredvillighet att bevilja hvad e. m. behöfver för deras försvar onh välstånd och dess egen ära? Hvarför vill man öfvertala eder, att det är bättre att beskatta dem mot deras vilja och ej ens lemna dem fördelningen af skatterna? Är det ej att uppväcka bittra betraktelser öfver e. m:s verkliga uppsåt på den ryktbara dag, ifrån hvilken vi äro vana att datera vårt fäderneslands återfödelse? Det är kanhända för att trösta er, Sire, öfver det slags tysta knorr, hvilket utmärkte sista riksdag, som man nu vill öfvertala eder att inskränka folkets rättigheter i fråga om kronans inkomst. Men skulle det verkligen vara rätta botemedlet? Eller hade väl detta knorr någon ting gemensamt med bevilningen? Om bränvinsskatten mycket ingick i detta missnöje, var det hvarken penningarna eller deras användning, som man lagt på sinnet. Det var endast och allenast bristen på samtycke både till denna intäkt och sättet för dess uppbärande, som kändes tung; och om bönderna och alla godsegare ej hade under flera år känt sig sårade genom de regala brännerierna, skulle e. m. funnit dem efter önskan. E. m:s inkomst har strax efter revolutionen befunnits otillräcklig af det enkla skäl, att det behöfs mera penningar att uträtta någon ting än till att låta allt förfalla. För att öka revenuen utan att sammankalla ständerna, måste man taga sin tillflykt till utvägen att taxera dem utan deras bifall. En direkt taxa på jordegendomen var allt för tydligt stridande emot regeringsformen. E. m. har trott, att en indirekt taxation ej var det; och de, som projekterade bränvins-regalet, trodde kanhända likaså. Nationen, ännu föga betänkelig i fråga om grundlagens tillämpning, såg i kronobrännerierna endast upphörandet af en äldre (direkt)

skatt. Hon förutsåg ej, att kronobrännerierna skulle fråntaga henne tio gånger värdet af denna skatt. Det har behöfts år att komma henne till att känna tyngden af denna kontribution; men hon har slutligen känt den: och det ögonblick, då hon, kallad till riksdagen att deltaga i lagstiftningen, kände sig med ens upplyst om formvidrigheten i denna indirekta beskattnings både existens och perception, var det afgörande ögonblicket. Om i detta ögonblick våra Svenskar varit nog upplysta att inse kronans verkliga behof, borde de ej ett ögonblick ha tvekat att med en ständig motsvarande bevillning hålla e. m. skadelös. Men en olycklig villfarelse, som ärfver sig från tid till tid, kommer dem att tro på möjligheten af statens flor, utan all förökning i dess inkomst. Upplyst folk äro ej af denna tanke. — Men annat är att arbeta på ökade inkomster för e. m. genom rättmätiga och helsosamma medel, och annat att söka befordra detta ändamål på bekostnad af besvurna friheter och allmän lycka.

Upphofsmännen och gynnarne af kronobrännerierna äro i det senare fallet; och vore de äfven verkligen välsinnade för e. m:s sanna intressen, så träffar dem likväl förebråelsen att fullkomligt misskänna dem, och okunnigheten i sådant fall blir brottslig, som oärligheten. Hvad fordras dertill att förmå nationen att frivilligt taxera sig så högt som e. m. önskar, då den kallas för detta föremål — det enda, som vid en sådan kallelse kan komma i fråga, emedan nationen för öfrigt med entusiasm har anförtrott sin konung hela regeringen? Dertill fordras blott omsorgen att från riksdag till riksdag underrätta nationen förut om den hufvudsakliga användningen af statsinkomsterna — så mycket för hofvet, så mycket för försvarsverket, så mycket för civilstyrelsen, så mycket för allmänt nyttiga företag och inrättningar från år till år. Det bör ej finnas någon depens under en stor konung, som ej kan rangeras under någon af dessa titlar. Och den sista bör ej hafva minsta andelen; emedan det är just *den*, som gifver rättigheten att begära mer. Hvilket folk skulle ej med glädje kontribuera till allt detta, om dess öfverhet rent ut det begär? Finnes ett sådant folk i Europa, så är det säkerligen ej det svenska. Att underrätta folket om statsinkomsternas användning är ej precis att bära på trycket afskriften af den för allmänna behofven hvarje år reglerade staten. Det är helt enkelt att lemna e. m:s embetsmän frihet att offentligen nämna användningen *en gros* af revenuen. Allt blir bekant på längden, och publiken, så nygirig att få veta allt som passerar, gissar snart hvad man ej säger den; men den öfverdrifver då alltid: beräkningarna gå i stigande från mun till mun; detta skrämmer alla, både de elaka och de välsinnade, och gör dem fruktande, i stället att sanningen förskräcker ingen. Man vet hvad man har att hålla sig vid; och är det ej nödvändigt, då man vill ha penningar, att först öfvertyga derom, att man deraf har behof? — Det är den onyttiga förbehållsamheten och hemlighetsslöjan kastad öfver en regerings inre ärenden, som föder misstroende å ömse sidor, som strör emellan ett fritt folks öfverhet och dess undersåtar detta oenighetsfrö, hvilket omständigheter bringa till grodd och växt. Man måste qväfva det, Sire! — Och det är ej e. m., som skall ha möda att deri lyckas, om e. m. det kraftigt vill. Om e. m. låter sitt hjerta tala och använder detta så öfvertygande, så välgörande sanningens språk från tronen, skall e. m. qväfva i dess födsel detta olycksfrö, som administratörer, föga egnade att förstå hvad slags ära, som bör tillhöra Gustaf III:s tidevarf, hafva haft den oskickligheten att låta falla i en jord, fruktbar nog att fostra allt hvad i den sås. Må e. m. afskaffa kronobrännerierna! Må e. m. förklara för sitt folk, att det är för alltid, och att e. m. hädanefter vill lemna jordbrukaren frihet att förvandla efter behag i bröd, bränvin eller dricka, sin säd, naturens första gåfva, för hvilken staten helt och hållet har att tacka deras arbeten, som den ärligen frambringa! Må e. m. med det samma förklara, att e. m. har aldrig tviflat och skall aldrig tvifla om Svenskarnes allmänna benägenhet att efter deras yttersta förmåga bidra till fyllandet af statens sanna behof, och att därför e. m. gerna bortlemnar denna gren af sina närvarande inkomster, med visshet derom, att dess folk med glädje skall bevilja en ersättning därför, då omständigheterna fordra, att den af kommande ständer begäres; men att, då e. m. nu återställer allt i afseende på bränvinet, sådant som förhållandet var före kronobränneriernas

inrättning, e. m. har rättighet att uppbära, från samma dag intill nästa riksdag, den år 1772 af ständerna samtyckta årliga bränvinsskatten intill nästa riksdag, och att följaktligen denna skatt tager sin början på samma gång, som man medgifver friheten att bränna. Då e. m. med det samma tillkännagifver, att e. m. är allt för upplyst att vilja någonsin röra den hvarje fritt folk tillkommande sjelfbeskattningsrätten, skall e. m. på en gång göra den ädlaste handling och den nyttigaste för dess myndighet och makt. E. m. skall oinskränktare bjuda öfver dess undersåtars ej blott hjertan, utan förmögenhet, ju oftare, ju tydligare e. m. låter dem erfara, att e. m. ej anser sig ega rätt att taga den ifrån dem, utan deras förklarade bifall. Det är genom skydd för deras rättigheter i detta afseende, under det e. m. med uppmärksamhet och styrka upprätthåller sina egna i alla andra afseenden, som e. m. skall njuta den högsta lycka, att se sin ära dagligen ökas, att känna sig dagligen allt mera värd allt rättskaffens folks aktning och bifall i hela världen. Förlåt, Sire, en djerfhet, som vågar gifva råd utan att de begäras! E. m. skall, hoppas jag, förlåta mig den för renheten af mina afsigter.»

Det var en röst, egnad att af Gustaf III höras och förstås. Men rådet var svårt att följa. Det var en återgång, det var att utsätta sig för nödvändigheten att åter kalla en riksdag, sedan man nyss upplöst en med missnöje, med tillsägelse att ständernas sammankomst på länge ej vore att emotse. — Svaret på riksrådet De Geers råd innefattas i hans eget steg att nedlägga sina embeten, hvilket skedde om några månader. ⁵¹

Den finansiella förlägenheten

Hvilken svår uppgift, den nye finansministern fått, må till någon del dömas af följande hemliga protokoll, hållet inför konungen den 11 Januari 1787: »Statssekreteraren friherre Ruuth anmälte i underdånighet, att, sedan han inhemtat k. m:s tid efter annan honom gifna befallningar om hvarjehanda förestående penningutbetalningar för k. m:s egen räkning, hvilkas belopp, efter hvad anledningarna för det närvarande gifva vid handen, synas stiga till ansenliga summor, så kunde statssekreteraren icke undgå att i följd af dess undersåtliga pligt, det oskrymtade nit, den tillgifvenhet, som han hyste för k. m. och riket, i djupaste underdånighet tillkännagiva, huru otillräckliga de nu kända penningtillgångar måste blifva i jämförelse med så väl kongl. stats- som riksgälds-kontorets trängande behof. Det förra finnes belastadt med en ansenlig statsbrist för det framlidna året och kommer, efter sig företeende anledningar, uti en ej mindre för det innevarande. Och riksgäldsverket har äfven detta år, utom vanliga intressen ut- och inrikes, sig bestigande till rdr 301,100 specie, äfven till betalning förfallna lånekapital in- och utrikes till ett belopp af 682,300 rdr, tillhoppa rdr 982,300 (!) specie, hvartill tillgångarne allenast utgöra rdr 355,250 specie, samt sålunda brister rdr 628,150 specie, eller nära trettiåtta tunnor guld. [Förläggarens anmärkning: Det hemliga protokollet i finans-ärenden af d. 11 Jan. 1787 har blifvit rättadt efter det aftryck, som finnes i de nyss återopade protokollen angående h. exc. grefve Ruuths finance-förvaltning, Stockh. 1794, s. 109, och den oriktighet i hufvudsumman, som qvarstår, synes hafva funnits i originalet, emedan alla summorna äro utskrifna med bokstäfver.] Statssekreteraren hade därför trott, att k. m:s höga afsigt vore att bispringa desse bägge nämnda verk med beloppet af de franska subsidierna, såsom den enda extra tillgång, som statssekreteraren kände, och som ensamt dertill nytjade skulle utgöra en betydlig hjälp. Men då k. m. om dessa medels nytjande på annat sätt och till andra behof förordnat, så kan följden oförgripligen icke blifva annan än stats- och riksgäldskontorens skuldmassas starkare förökande, som än vidare uppstiger igenom de räntor, hvilka för nya lån måste erläggas, och som slutligen icke annat kan än föranleda de svåraste följder för konung och rike.»

»K. m. behagade med nådigt välbehag upptaga hvad statssekreteraren här ofvan i underdånighet anförte; men gaf till nådigt svar, att de franska subsidie-medlen icke till hela deras belopp vore gifna till statsverkets understöd, utan vore den sist erhållna delen, 1,200,000 livres tournois ⁵² årligen, af subsidierna ensamt och allena gifven för k. m:s egen höga disposition och person, utan något slags obligation å konungens sida att densamma till statens behof använda; att det till följd deraf tillkom k. m. att efter dess behag för egen hög räkning låta sig tillstålla hela förberörda summa; men som k. m. sådant oaktadt gerna ville bidra till statsverkets understöd, i sådan mån som möjligheten medgaf, så hade äfven k. m. låtit större delen af denna extraordinära subsidiesumma stats- och riksgäldsverket till godo komma, hvarmed ock k. m. ville låta fortfara, i mån af hvad k. m:s egna behof det medgafve. Och som statssekreteraren nu väckt denna fråga, så täcktes k. m. anbefalla statssekreteraren att härom upprätta ett protokoll, hvilket k. m. ville för framtidens skull i nåder påskrifva, dock med det uttryckliga förbehåll å k. m:s sida, att innehållet skulle blifva tyst och hemligt, samt berörda protokoll ibland hemliga handlingar förvaras. Ut supra

E. Ruuth.»

Något medel måste vidtagas. Det beslutade blef, att genom landshöfdingarne erbjuda menigheterna på landet ett återköp eller arrende af rätten till fri husbehofsbränning, till en början på tio år. ⁵³ Vilkokren jämkades så, att allmogen som mest känt tungan af krono-brännerierna, till största delen ingick i dessa arrenden ⁵⁴, hvilka afslutades under loppet af 1787, och stadfästades genom kongl. förordningen af den 20 December samma år.

Initiativ till en regering utan ständer

Det var ett offentligt initiativ till en regering *utan ständer*. En regering *utan rådet* existerade i sjelfva verket redan länge; men de yttre kännetecknen derpå blefvo allt tydligare. Vi ha nämt riksrådet De Geers afskedstagande. Andra sådana steg omtalades och befarades, såsom varande att förvänta.

Riksrådet friherre Fredrik Sparres onåd

En af rådets medlemmar, guvernören för kronprinsen baron Fredrik Sparre, ådrog sig vid samma tid en onåd. Han var en högst punktlig, men inskränkt herre, såsom tillräckligt betygas af hans högst vidlyftiga underdåniga rapporter till konungen angående sin höga elev. Konungen, efter ett i Juni månad hållet läger å Ladugårdsgärdet, der gardets missnöje gjorde honom nytt bekymmer, ämnade företaga en resa till Finland, hvilken han sedan några år nästan årligen gjorde. Den unge kronprinsen skulle dervid vara honom följaktig, men med tyst förbigående af prinsens guvernör riksrådet Fredrik Sparre; som därför lät i rådsprotokollet anteckna, att, om han blef hemma — »det icke skedde på hans derom gjorda underdåniga anhållan, utan på k. m:s egen nådiga befallning»; och i följd af sin återopade »responsabilitet för fäderneslandet» kunde han icke förmås att låta denna anmälan utgå. Han nedlade efter konungens återkomst guvernörsembetet, men fortfor att räknas ibland rådet till rådkammarens upplösning 1789.

De politiska utsigterna

Det var under ett ögonblicks öfvertygelse om fortfarande fred, som Gustaf III hade sammankallat 1786 års ständer. Utsigterna ombyttes snart, och den yttre politiken ådrog sig hela hans uppmärksamhet. — Den märkligaste företeelse i den europeiska politiken på denna tid var Frankrikes tillbakasjunkande inom sig sjelft före det vulkaniska utbrott, som ur dess sköte snart skulle skaka den civiliserade världen, men ännu af ingen regent förutsågs. Med detta Frankrikes skenbara tillbakaträdande blef Sveriges yttre politik utan stöd. Vår förbindelse med Frankrike, daterande sig från den store Gustaf Adolfs dagar och med få afbrott redan halftannat sekel gammal, grundade sig på den naturligaste fördel, att bägge staterna kunde betydligt gagna, men föga skada hvarandra. Traditionerna om den svenska alliansen, såsom hörande till Frankrikes politiska system, hade visat sig särdeles sega och öfverlevvat svenska makten i nordn. Franska kabinettet hade under våra partitiders anarki ståndaktigt understödt det antiryska partiet i Sverige; det hade gifvit Gustaf III medlen i händerna att utföra 1772 års revolution, det hade sedan genom subsidier satt honom i stånd att förbättra försvarsverket och så godt som nyskapa flottan. Nyttan för Frankrike sjelft af denna kostsamma allians blef likväl allt mer problematisk ⁵⁵; i synnerhet då Frankrikes egen framtid mörknade, och en svag och vacklande regering der sysselsattes af vida viktigare bekymmer än Sveriges angelägenheter. Deltagandet i det amerikanska kriget hade på denna regering kastat den sista glansen; men den var köpt med finansernas fullbordade ruin och öfverflyttandet af republikanska ideer inom en föråldrad monarki. Frankrikes politiska vikt aftog synbart i Europa; och denna svaghet, som föga kunnat döljas genom Vergennes' temporiserande politik ⁵⁶, kom för en dag, då hans efterträdare, Montmorin, år 1787 i Holland uppoffrade sina bundsförvandter, det patriotiska partiet, åt England och Preussen och nödgades låta bero vid den revolution, som den nye preussiske monarken, till stadgandet af sin svåggers, arfståthållarens, makt, der med väpnad hand verkställde. ⁵⁷ Emellertid hade unga och gamla ärelystnader, Josef II och Katarina, förenat sig och skulle redan genom bayerska bytesplanen bragt krigslågan i Europa till utbrott, om ej den store Fredrik med snart domnande hand den dämpat. Men äfven han var nu ej mera ⁵⁸; och de båda kejsarhofven återtogo sina mot turkiska riket snarare afbrutna än öfvergifna planer. Katarina II anträdde i början af år 1787 sin berömda, ett triumftåg liknande resa till Svarta Havets stränder, der kejsar Josef kom henne till mötes. Der troddes Turkiets delning öfverenskommen och beslutad. Turkarne förklarade sjelfve först kriget (den 16 Aug. 1787).

Krigsplaner och underhandlingar

Vi minnas, huru år 1783, vid en liknande konjunktur af fredsbrott emellan Ryssland och Porten, Gustaf III hade ämnat anfälla Danmark och därför sökt åtminstone skenet af ryskt medgifvande genom mötet med kejsarinnan i Fredrikshamn. Då återställdes emot förmodan freden. Kriget var nu verkligen utbrustet, och konungens krigsplaner återkommo ⁵⁹, ehuru i omvänd gestalt. Skulle Ryssland anfallas, borde Danmarks medverkan, eller åtminstone stillasittande, utverkas. Konungen beslöt att höra sig före och sjelf besöka Köpenhamn.

Den 2 Oktober lät han skrifva. till svenska ambassadören friherre Sprengtporten i Köpenhamn ⁶⁰: »Den nu på en gång i Europa uppkomna ställning är i flera afseenden af den besynnerliga beskaffenhet, att om den samma fortfar, måste hela det hittills följda politiska systemet undergå en fullkomlig förändring. Invärtes ställningen i Ryssland synes ingalunda af så förträfflig beskaffenhet, som den blifvit afmålade. Senare underrättelser innebära, att kejsarinnan sjelf blifvit bedragen af anstalter, som på de orter, der hon under dess sista resa passerat, varit gjorda att framställa folket såsom lyckligt och krigsmakten äfven som den borgerliga styrelsen uti den bästa ordning, hvaraf ock händt, att alla berättelser ifrån Ryssland under kejsarinnans resa och strax efter dess återkomst varit öfverdrifna. Numera synes sanningen komma fram, att ställningen inom detta rike är i sjelfva verket sådan, att en motgång uti det krig, som nu utbrustit, skulle kunna medföra de betydligaste följder för regeringen inom ett land, der missnöjet är allmänt, fast det genom stränghet och fruktan legat doldt. — Utan att förakta denna makt och obetänksamt reta den samma, synes likväl den farhåga böra upphöra, som hittills liksom bundit händerna på Danmark, och danska kabinettet återtaga nog sjelfständighet att stadga ett system, som instämmer med dess verkliga intresse och värdighet, samt med oss öfverenskomma om sådana förenade mått och steg till bägge rikenas förmån och ära, som vi å vår sida genom en närmare förtrolighets upprättande länge sökt bereda; på det ej Ryssland i evärdeliga tider måtte af hela Europa blifva ansedt såsom den enda makten i Norden, som spelar en rol och föreskrifver en lag åt de öfriga.»

»Preussen afviker genom dess företagande mot Holland ifrån de principer, hvarpå dess politik hittills varit fotad, och gör sig till ett verktyg för Englands afsigter. Då preussiska hofvet derutinnan lemnas obehindradt af kejsaren, bestyrker sådant de stora anledningar, man eger, att misstänka detsamma för en complaisance mot wienska hofvet, som är stridig mot de grunder, på hvilka brandenburgska huset bygt sin uppkomst, och hvilka Fredrik II ansåg såsom de hufvudsakliga, på hvilka denna makts anseende inom tyska riket och dess verkliga bestånd i längden berodde. Preussen har i Holland vunnit sitt närvarande ändamål; men uträttar derjämte, att denna republik kastar sig i armarna på England fastare än någonsin till förene och sätter de första handlande nationer i samfäldt enväldig besittning af hela Europas handel, med all den öfvervigt i sjöstyrka, som deraf följa måste; hvilken handel andra makter, och Sverige eller Danmark i en betydlig mån, de senare åren börjat dela.»

»Hvad kejsaren ämnar företaga är ej ännu nog utredt, att deröfver något omdöme kan fällas; helst man beständigt sett honom ombyta förslag. Betydlighet inom tyska riket har hittills af politiska föremål förefallit såsom det, hvilket varaktigast legat honom om hjertat, och det med skäl. Men ehvad dess företaganden kunna blifva, gör hans aflägsenhet från Norden, att de för Sverige och Danmark ej kunna blifva af hufvudsakliga följder.»

»Inhemsk oreda inom Frankrike och illa förvaltade finanser ha i denna stund försatt dess ministèr i en villrådighet, som gör denna makten inaktiv till en grad, som ej synes instämma med begreppet om dess väsentliga styrka; och den kan derigenom sägas vållande till hvad nu händer i Holland. Emellertid kan man ej föreställa sig, att, då fråga är om intet mindre än att se sig försatt ifrån att vara den dominerande makten i Europa till en af andra rangen, dess regering ej måtte vakna ur sin dvala och på ett verkande sätt delta i de allmänna sakerna för

att återvinna sin förra influence; i hvilket fall dess mått och steg ej kunna blifva stridiga med Sveriges och Danmarks naturliga intressen.»

»England är den makten, som under en klok och driftig ministèr alltid måste vara betydande, och som, i samma mån Frankrike försummar sin rätt, blifver af största betydighet. Dess handelsintresse blir alltid en anledning till mindre förtrolighet med Sverige och Danmark, och denna sjömakts läge ger densamma en lätthet att vara de nordiska makterna besvärlig. Men villervallan inom Ryssland skulle kunna komma till den höjd, att England än en gång för sina oundgängliga förnödenheter funne sig i behof af Sverige och Danmark. Inträffar sådant, blifver det sedermera deras fel, om de, såsom mästare af Östersjön, ej bibehålla sig i den ställningen, tills den aflägsna epoken infaller, då Norra Amerika kan dela afsättningen på bergverks- och skogsprodukter. I allt fall ha Sverige och Danmark ett gemensamt intresse att hafva ett vakande öga på Englands allt för stora tillväxt och böra ej för temporära förmåner sätta deras politiska existens på spel.»

»Sådana äro de betraktelser, som Sverige och Danmark i närvarande stund ega all anledning att göra, och som vi i nåder velat eder meddela för att derpå grunda de insinuationer, hvarom I framdeles torde undfå vår befallning. Emellertid är vår nådiga vilja, att I söken alla tillfällen att sätta grefve Bernstorff på tal om de emellan Ryssland och Polen utbrutna krigsoroligheter samt om holländska sakerna för att inhemta dess omdöme om Rysslands närvarande ställning. — Som grefve Bernstorff älskar att tala och fälla omdömen, blifver sådant ej svårt för eder, då I, såsom för egen räkning, i förtroligt samtal med honom yttren edra tankar öfver de ämnen, hvartill allmänna berättelserna nu gifva en naturlig anledning.»

Konungens besök i Köpenhamn

I början af November månad var konungen sjelf i Köpenhamn. Den underrättelse, han ifrån Skåne meddelade rådet af sin resa (hvilken icke hade, enligt 7 § regeringsformen, i rådkammaren förut blifvit anmäld), innefattas i följande så kallade »Enskilda protokoll i k. m:s rådkammare den 12 Nov. 1787» — uppsatt af riksrådet grefve J. G. Oxenstierna: »Under det att rådet på bägge dess divisioner var samladt, anlände en kurir från k. m. med ett paquett till mig, Oxenstierna, med den befallning, att rådet in pleno borde samlas till afhörande af det bref, som deruti var inneslutet till rådet och af den äldste borde öppnas. I anledning deraf anmodade jag deras excellenser att sammanträda i stora rummet, då protokollet tillsades att afträda och fördes af Oxenstierna. Sedan deras excellenser af mig blifvit underrättade om k. m:s nådiga vilja och orsaken till deras samlande, öfverlemnades dess bref till öppnande åt hr riksrådet Bjelke, sedan hr riksrådet Stockenström, för dess svaga syn, icke kunde detsamma förrätta, och blef uppläst samt lyder som följer: »Gode herrar, Svea rikets råd! Återländ till mitt fädernesland, är min gladaste omsorg det eder tillkännagifva. Jag förbehåller mig, då jag får det nöjet att i min rådkammare återse eder, muntligen eder meddela de vigtiga saker, som förmått mig att besöka konungen, min svåger. Det enda jag bör tillägga, och hvilket lærer, ej mindre än mig, vara eder hugneligt, är den nära och ömma vänskap, som allt mer och mer förenar mig med den unge kronprinsen af Danmark, som, under sin faders tilltagande sinnessvaghet, kan med skäl anses, fast under ett annat namn, för den regerande konungen i Danmark. Denna vänskap, af hvilken jag fått ännu i går ett vedermäle, då h. k. höghet icke allenast följde mig öfver Sundet, men var ock hela dagen mig följaktig till Landskrona och Helsingborg, lærer genom sina följer bebåda en ny ställning i Norden. Jag anförtror det till herrar rikens råds obrottsliga tysthållighet. I lären, gode herrar och rikens råd, sjelfve finna, huru högst angeläget det är att för våra fiender och afundsmän med noggranhet dölja allt, som kan lända till rikets styrkas och aktnings förkofrande; men jag har velat lemna eder genast efter min återkomst del af det hopp, jag erfarit, att se mitt bemödande krönas med framgång. Den nära del, I tagen i min ära, alltid oskiljaktig från rikets väl, lærer ock förorsaka eder en ny tillfredsställelse, och eder trohet och nit för mig och riket gör, att det är alltid med nöje jag anförtror eder både min tillfredsställelse och de bekymmer, som kunde störa mitt lugn; och då jag i dag endast har att gifva eder del af den förstnämnda, är jag förvissad, att I finnen vidden af mitt förtroende, och att I ären öfvertygade om den synnerliga aktning, med hvilken jag befaller eder Gud allsmäktig. Helsingborg den 9 Nov. 1787.» — Protokollet uttrycker rådets vördnadsfullaste erkänsla; ett enskildt bref från Schröderheim till konungen målar rådsherrarnes synbara förstämning och förlägenhet. ⁶¹

Gustaf III:s politiska karakter

Det är bekant, att ändamålet af denna konungens resa, nämligen att bryta alliansen mellan Danmark och Ryssland, *icke* vans. Om konungen sjelf trodde sig hafva lyckats eller blott ville bemantla misslyckande, — om han ville göra illusion eller sjelf gjorde sig illusion — och om den höga dekoration af Elefanterorden, som han af danska hofvet lyckades att utverka för sin gunstling baron Armfelt ⁶², ej i sjelfva verket blott var ämnad att imponera på allmänheten, är svårt att säga. Förtroliga yttranden af konungen, till hvilka vi skola återkomma, visa, att han, åtminstone till viss grad, hade bedragit sig sjelf. — *Dubbelhet* är en anklagelse, som fiender och äfven anhängare mot honom riktat; emedan han åt ingen, äfven af sina vänner, lemnat *hela* sitt förtroende. Och visserligen är den ett hufvudfel både i hans karakter och regering. Vi vilje ej ursäktas den; men finna oss dock befogade till en anmärkning. Det är sant: Gustaf III hade en naturlig, nästan oegennyttig böjelse för *intrig*, som sammanhängde både med hans teatraliska fallenhet och den politiska partiskola, i hvilken han uppvuxit. Intrigen — som denna tid ännu gälde för politik — kunde intressera honom så i och för sig sjelf, att han deröfver glömde ändamålet. Så har han med små medel ofta bortskämt stora ändamål. Man skulle likväl orätt neka honom verkligt sinne för dessa sistnämnda. I den storhet, han eftersträfvade, var sant och falskt blandadt och äfven det sanna förvridet genom falska synpunkter. Men med alla sina konstlade kombinationer var han, uti afgörande ögonblick, i hög grad *enkel*, — endast för mycket litande på sig sjelf, men med en ståndaktighet och en själsnärvaro, som aldrig sveko. De viktigaste beslut i sitt lif och i sin regering har han tagit *ensam*. Så med 1788 års krig; så slutligen äfven med 1789 års riksdag och den statshvälfning han då genomförde. Att han dervid satte *allt* på spel, var han allt för skarpsinnig att ej inse. Också kan, att han utsatte sig för sådana faror, alldeles ej förklaras endast genom så små motiv som uträkningen att hvälfva sina skulder på ständerna och riket; ehuru detta blef en följd af både kriget och 1789 års riksdag. — Men det fans ett ändamål, för hvilket han var beredd att uppoffra allt, — *konungamaktens upprätthållande i Sverige*, så som han den fattat. Derfor har han kastat sig till mötes, i stället för att invänta, de faror, hvilka — ej minst genom hans eget förvållande — hotade i återuppväxande partier, i återgående inflytelser af det regeringssätt i Sverige, som han hade störtat: i sjelfva verket faror ej blott för honom, utan för rikets sjelfständighet. — Och han gick ej utan ära för den senare ur den förmätet började striden.

Wallquist om ställningen efter 1786 års riksdag

Konungens krigsplaner smickrades af personer, som vid sjelfva utbrottet tvekade och drogo sig tillbaka. Armfelt, hvars lättsinne ej uteslöt den mest uppoffrande tillgifvenhet, må, i fall han ens hörde till krigspartiet, undantagas. En skildring af ställningar och förhållanden ifrån 1786 till 1788, sådan som Wallquist den gifvit, må visa, huru dessa framstälde sig för en väl underrättad konungens man.

»Före baron Liljencrantz' politiska upphöjelse (till riksråd) var successionen efter honom (i finanserna) blifven en partisak emellan favoriterna. Man säger, att öfverstekammarjunkaren baron Armfelt och statssekreteraren Schröderheim mycket arbetade för kommersrådet baron Josias Cederhjelm; och deremot öfverste Toll samt hofstallmästaren baron Munck för förste stallmästaren hos hertigen af Södermanland baron Erik Ruuth, hvilken ock vann platsen. Man tror, att de förre önskade behålla konungen i sina nöjen och skaffa en sådan financier, som för dem och staten kunde förskaffa lämpliga tillgångar genom taxor, monopolier ⁶³ och regala inrättningar i näringsvägen. Nationen skulle sålunda komma att verkligen utgöra en beskattning, hvartill hon aldrig lemnade sitt bifall, om det äskades genom en fråga. De senare åter hade andra förslag, som följdes och sålunda blefvo uppenbara. Konungens nya behof att inlägga krigsära ansågs antingen af dem oemotståndligt, eller åtminstone nytjade de det såsom medel för sina egna segrar. — Efter deras tanke skulle man på grund af gamla allianstraktater och med anledning af det missförstånd, som uppstigit emellan Ryssland och Porten, med den senare ingå förbund emot det förra och med betingande af turkiska penningar göra Ryssland krig. På återvinnandet af våra mot öster förlorade provinser räknades med all säkerhet. Inkomsterna af dem skulle sedan gifva en ökad beständig tillgång, och Turken skulle betala så hederligt, att kriget snarare skulle gifva än kosta oss penningar. På inrikes ställningen skulle alltsammans verka i så måtto, som konungen ej vidare skulle behöfva ständernas sammankallande för beskattningen; en krönt hjelte, skulle han intaga först soldaten och sedan genom honom hela den götiskt sinnade nationen, hvarefter några magnaters missnöjen alldeles skulle falla eller åtminstone blifva obetydliga. Att så raisonnerades af planens skötesmän är sant; äfvensom att dåvarande svenske ministern vid turkiska hofvet, Heydenstam, var i täta konferenser och högsta förtroende på stället, när kriget utbrast emellan Porten och Ryssland.»

»Konungen, ansåg emellertid, att man borde samla vidare styrka för planens exekution och i densamma indraga de makter, hvilka med honom kunde hafva ett gemensamt intresse, att Ryssland försvagades. Man påstår, att den resa konungen gjorde 1787 till Köpenhamn om hösten, hade för ändamål att emellan svenska, danska och preussiska hofven tillställa en slägtallians till att stå på under det tilltänkta kriget. Från Köpenhamn skall konungen vidare hafva ämnat sig till Berlin. Det är åtminstone visst, att hans svit var detta så kungjordt. Men de mindre precisa svar på de propositioner han gjort, som utföllo vid köpenhamnska hofvet genom premierministern grefve Bernstorff, lära afbrutit den tilltänkta längre reseturen, och konungen kom hem direkte från Danmark, såsom från en resa till slägtingar, hvilka å ömse sidor visat hvarandra mycken höflighet.»

»Vid utresan till Köpenhamn var konungen i Karlskrona och besåg flottan. Derunder han, liksom af förhastande, talade med öfveramiralen grefve Ehrensvärd om möjligheten af ett krig, men utan att derom explicera sig. Baron Armfelt, som var i konungens svit, härom tillspord af Ehrensvärd, hade blott svarat: Man bör tacka mig, som håller herren vid nöjen. Det kostar ej så mycket; så snart han slites ur dem, så få vi krig, och det kostar mera. — Jag var på stället, fick af grefve Ehrensvärd förtroende häraf och fann honom förundrad och bestört.»

»Efter återkomsten från Danmark upphörde icke krigsspekulationerna, utan påstås det, att negotiationer i den vägen drefvos vid preussiska och engelska hofven samt vid det spanska, genom hvilket de turkiska subsidierna skulle hit ingå. Äfvenså gjordes genom vår minister i Polen Lars v. Engeström några väckelser till lyftandet af det den nationen pålagda ryska oket. Huru mycket hvardera af dessa hofven antingen förbundet sig eller gifvit apparenser att verka i konungens vue, känner jag ej. Men det blef uppenbart, att de ingenting verkligt gjorde.»

»Emellertid upphöjdes Tollen till k. m:s förste generaladjutant och kommandör af Svärdsorden, utan att förut vara riddare. I militära ärenden var han allena rådande, och i alla andra influerade han. Det är naturligt, att den nye finansministern, med samma tillgångar som förr, ej kunde göra stora saker. Men oklok för sin detalj, hugad att behaga, och i Tollens förbindelser, lofvade han likväl penningar till alla behof och ansågs därför af konungen för mycket bättre än den förre. Han drefs för ändamål, som han icke kände, åtminstone icke kunde pröfva, och lofvade medel, dem han icke egde och hade ingen säkerhet att få.»

»Emellertid tog man mått och steg till kriget och redan i Februari månad 1788 ankommo order till Karlskrona, med flera anstalter, till flottans utredning. I landet var annars allt stilla och tyst, och icke ens några rykten löpte om utvärtens orolighet.»

»Den 22 Maj 1788 kungjordes i Stockholm genom ett utflygande rykte, att vi hade krig med Ryssland, att vår gräns var gjord osäker, och att ryska trupper voro dragna derintill m. m. Detta väckte allmän häpenhet och bestörtning, men den fermeté, hvarmed man syntes beställa sitt försvar, soulagerade snart folket. Likväl funnos de, som misstrodde ryktet om Rysslands aggression. Man fann osannolikt, att kejsarinnan, under brinnande krig med Turken, och sedan hennes bästa trupper voro dragna åt den gränsen, skulle bryta freden med oss; ehuru obetydliga hon annars torde anse oss. Det är ock sant, att när man i Stockholm hörde allmänna berättelser om denna fiendtlighet, gáfvo privata bref från Finland ingen den minsta idé om några krigiska tecken derstädes. De fleste af vidsträcktare förstånd ville därför tro, att kriget verkligen gjordes från vår sida, och en del, utan att just tycka mycket derom, ansåg likväl, att om Ryssland någonsin må attackeras af Sverige, var tiden nu dertill rätt vald, särdeles om andra makter den äfven nytjade.»

»Den inom landet formerade oppositionen var emellertid icke sysslolös. Den bullrade uppenbarligen emot krigs öppnande utan ständernas sammankallande. Man talade högt om bristfälliga och dåliga anstalter till dess utförande; man skrämde med utskrifningar af krigsgärder och spådde en olycklig utgång af alltsammans. Dessa populära predikningar verkade snart missnöje och således i sin mån de olyckor, som sedan inträffade. Det är dock sant, att i Stockholm, der jag var, när krigsryktet utgick, och genom hela landet, under min hemresa, märkte jag hos menigheten icke annat än det manliga courage, nationen andas för manliga företag, och hvilken den alltid lemnat sina konungar såsom medel i händerna till sådana företags utförande.»

»Jag lemna derhän, om det eger grund, hvad man sagt, att inom armeen, förr än den sattes under marsch, grund var lagd till den resning, som i Finland cheferna gjorde mot konungen. ⁶⁴ — Härmed må vara huru som helst, men derom är jag öfvertygad, att detta krig aldrig utbrustit, om ständerna 1786 icke gjort konungen ledsen vid sig och dermed utmanat hans omtanke och förmåga att vara konung dem förutan och således söka utvägar för sitt penningeverk och nya medel för sin myndighet.»

Den hemliga krigskonseljen

Kommentarierna öfver en del af dessa uppgifter må sparas till berättelsen om sjelfva kriget. Här må likväl en närmare upplysning af de politiska utsigter, under hvilka konungen företog kriget, vara på sitt ställe. — Vi ha, genom benäget meddelande, under ögonen protokollen i de hemliga konseljer, som i början af år 1788 af konungen höllos angående kriget. ⁶⁵ Medlemmar deraf voro endast generalmajoren och generaladjutanten Toll, statssekreteraren för finanserna baron Ruuth och sedermera, såsom protokollist, öfveradjutanten och löjtnanten vid artilleriet den unge baron Otto Wrede. Det heter i det första, d. 13 Januari 1788 [Förläggarens anmärkning: Protokollet af d. 13 Jan. 1788, hvaraf blott en felaktig afskrift var för utgifvaren tillgänglig, är till formen icke fullständigt aftryckt.]: »K. m., efter gjord erinran om den obrottsliga tystnad, hvarmed rikets hemligheter böra förvaras, behagade i nåder omnämna, att sedan, af den redan förlidne sommar i Europa förändrade konjunktur, Holland blifvit af Frankrike öfverlemnadt, — den senare makten syntes nalka sig närmare till wienska och ryska hofven, än en tillbörlig jämvigt tycktes medgifva, — Ottomaniska Portens understöd föga varit Frankrike om hjertat, och möjligt vore, det en kallsinnighet äfven emellan Frankrike och Spanien uppkomme, — samt ändteligen Frankrikes invärtes ställning dag efter annan blefve eftertänkelig och af vidtutseende följder; så hade k. m., alltid sorgfällig om rikets upprätthållande, sjelfständighet och ära, noga öfvervägt, att dess endast med Frankrike egande förbindelser möjligen kunde blifva ett svagt medverkande och ännu mindre något pålitligt stöd, i fall Ryssland fortföre att skaffa sig, om icke allmänt öfvervälde, dock åtminstone en sådan influence, som med tiden kunde blifva likaså tryckande som till sin egenskap förhatlig: och hade för den skull k. m. icke allenast gjort de lika kraftiga som lyckliga demarcher mot det danska hofvet, hvarigenom detsamma slutit sig närmare tillsammans med Sverige, och i samma mån jämkat sig undan det ryska förmyndarskapet, hvilket allt, ehuru det icke genom tydliga ord vore exprimeradt, ändock nog påtagligt af dem (var) både tänkt och menadt i den aflemnade skriftliga akten ⁶⁶; utan k. m. hade ock genom dess beskickning vid Ottomaniska Porten låtit sondera dess disposition att med Sverige ingå i subsidietraktat på sådana grunder, att Sverige i 10 års tid skulle erhålla en million piaster årligen och, i händelse af en ruptur med Ryssland, särskild indemnisation för de första utgifterna, lämpad efter tid och omständigheter. Redan under k. m:s vistande i Danmark hade dervarande engelske ministern Elliot låtit förstå, att en förbindelse mellan Sverige och dess hof skulle vara ett för detsamma nog behagligt ämne, hvarför k. m. anbefalt sin envoyé i England friherre von Nolcken att följa denna anledning och, om dispositionen syntes favorable, såsom af sig sjelf imaginera en subsidietraktat, hvarigenom Sverige årligen kunde erhålla 350- à 400,000 £ sterl. K. m. behagade derefter i nåder meddela de tid efter annan från dess beskickningar i Paris, Konstantinopel, London och Petersburg ankomna depecher.»

»De ifrån ambassadören i Paris friherre Stael von Holstein innehöllo en bekräftelse på k. m:s här ofvan anmärkta förutseende om franska hofvets liknöjdhet öfver Ottomaniska monarkiens öde, såsom ock att ambassadören synes befara, det Frankrike helt och hållet lemnar sitt bifall till de båda kejsrerliga hofvens företagande, åtminstone icke varder något steg tagande till att dem förhindra; för öfrigt att den ministären med sig sjelf och inom sig sjelf endast är ockuperad, bekymmerslös öfver Europas ställning.»

»Envoyéen Heydenstam i Konstantinopel gifver hopp om de önskade subsidiernas erhållande.»

»Envoyéen friherre von Nolcken berättar från London ganska omständligt åtskilliga samtal han haft med flere af ministären på ett sätt, som nogsam utvisar dess empressement att komma med Sverige uti lika nära som förtrolig förbindelse, och tager han för afgjordt, att en

sådan subsidietraktat, som k. m. önskat, skall kunna stadgas och afslutas, enär k. m. dess nådiga instruktioner och fullmakt dertill i nåder behagade öfversända. Envoyéen hade tillika insändt momenta till en handelstraktat, såsom ett ämne, hvilket engelska hofvet för sin del högeligen önskade.»

»Af envoyéen friherre von Nolckens i Petersburg insända berättelser syntes, att kriget redan ansenligen verkat på rikets invärtes ställning till så väl fattigdom och dyrhet som tilltagande missnöje.»

»För öfrigt hade k. m. medelst särskildt vidtagna anstalter sig noga bekant, att ett betydligt missnöje nu herskar i Lifland, hvilket vore grundadt på sådana omständigheter, att det icke på kort tid kunde utsläckas, utan tvärt om syntes af en så märkvärdig beskaffenhet, att Lifländarne, med hopp om understöd, torde göra de kraftigaste utsväfningar.» (?)

»I en sådan sakernas allmänna ställning, och då k. m. i anledning af den traktat, som emellan Sverige och Porten subsisterar och hvar man kunnig är, snart nog kunde blifva entrainerad uti ett krig med Ryssland, hade k. m. hos sig beslutat att, så vida de förr nämnda förbindelser med subsidier kunde föras till stadga, å sin sida uppfylla sin förbindelse med Porten och vid första vårdag attackera Ryssland i hjertat af sin makt, nämligen sjelfva hufvudstaden. K. m. äskade och befalte för den skull, att undertecknad (nämligen Toll, som i början också förde protokollet) skulle för landarmeens tillstånd göra besked och uppgifva de ungefärliga kostnaderna till ett krigs utförande.»

»Jag anmälde då underdånigst, att hvad i armeens beklädning kan vara defekt, kan blifva färdigt innan våren, åtminstone till det väsentligaste, att hela armeens beväring är i ordning, att artilleriet är talrikare i anseende till pjeser och deras utredning, än i ett krig och på ett ställe kan behövas, af ansparsorter vore en hel hop ogjordt, men ämnena dertill (finnas) på sina ställen, och således icke mycken tid erfordras att dem förfärdiga, att förråden voro fulla med ammunition, att tross och utredning, utom trosshästar för svenska infanteriet och artilleriet, anses för kompletta i anseende dertill, att några landtrupper komma på flottan, och hvad de således icke behöfva beqvämligt kan suppleras der obetydliga brister finnas, vidare att landarmeen vore så kompletterad, att inga vakanser, utöfver den vanliga mortaliteten, nu funnos. Beträffande kostnaden, så, i den händelse hela armeen sattes i rörelse, vore ungefärliga kostnaden på densamma en half tunna guld om dagen; depenserna till armeens öfverförande till Finland och Ryssland kunde nu icke i underdånighet uppgifvas, såsom egande gemenskap med sjöustrustningen. På nådig befallning, att statssekreteraren friherre Ruuth skulle sig i underdånighet yttra, hvad utvägar han till armeens subsisterande kunde hafva, berättade han i underdånighet, att k. m. i dess förråd nu ungefärligen egde 160,000 tunnor råg och korn, att ärter, hafre och gryn väl icke funnos i förråden, men förmentes under hand kunna upptingas och till ansenlig del utan uppmärksamhet anskaffas; angående flottans behof erinrade statssekreteraren, att dess egande proviant ej torde göra till fyllest till en betydlig expedition, och att dess brödbakning vanligen medtog nog lång tid.»

»K. m. befalte härefter i nåder, att friherre Ruuth skulle till k. m., så fort ske kunde, aflemna dess underdåniga betänkande rörande den af England önskade handelstraktaten, i hvilket afseende de inkomna momenta honom tillställes. Undertecknad erhöll order att, så mycket som utan uppmärksamhet ske kunde, försigtigtvis gå i författning om de felande beklädnader, såsom ock att efter hand besörja, att artilleriet måtte i behörig tid vara i ordning, och i öfrigt att utarbete detaljer af operationsplanen, då k. m. ville å någon annan dag detta ämne vidare företaga. Ut supra in fidem protocoll.»

J. C. Toll.

Justeradt på Stockholms slott d. 20 Febr. 1788.

Gustaf.»

Uppslag af engelska ministern i Köpenhamn

I envoyéen von Asps papper på Upsala bibliotek finnes en af honom (som var konungen på resan till Danmark följaktig) uppsatt promemoria rörande innehållet af ett samtal emellan engelska envoyéen vid danska hofvet hr Elliot och von Asp i Köpenhamn den 4 November 1787; af hvilken vi äfven anse oss böra meddela det hufvudsakliga: »Hr Elliot talte med mycken öppenhjertighet, och inneburo hans svar och yttranden sammanlagda, att England hade ingenting mindre än att berömma sig af Ryssland. Då dess biträde som mest påräknades under sista kriget, lade kejsarinnan det största hindret i vägen genom den armerade neutraliteten, utom hvilken Amerikanerna ej kunnat vinna deras ändamål. Ryska kabinettets opålitlighet hade äfven visat sig vid andra tillfällen. För England var det hufvudsakligt att vara förvissadt om tillgång till Östersjön och de derifrån kommande produkter. Rysslands politik var ledd af så mycken caprice, att ingen räkning derpå kunde göras, utan ett band på denna makten. I hans tanke vore en uppriktig förening emellan Sverige, England och Danmark det rätta bandet på Ryssland, hvilket nödvändigt skulle ingå i samma förbund och, tygladt af de öfriga, blifva en nyttig allierad. Dessa voro konsiderationerna å Englands sida att gerna se en dylik förening. — Å Sveriges sida trodde han säkerheten böra vara första föremålet. Det hade i Ryssland en farlig och, så som denna maktens influence nu stod, en mäktig granne. Ryssland kunde jämföras med en snöboll, som öktes, under det den rullade. Sverige vore för den föreslagna ligan en så mycket angelägnare allierad, som det är den enda europeiska makt (då Polen för det närvarande ej får räknas), som gränsar till Ryssland; men Sverige är också af samma grund den mest exponerade. I händelse af ett anfall från ryska sidan kunde Frankrikes bistånd vara föga verkande men väl Englands betydligt, då dess flotta understödde den svenska och danska.»

»Englands afsigter inneburo ej något fiendtligt mot Ryssland, men väl att hämma dess inkräktninglystnad. Principerna af denna liga borde blifva att garantera hvarandras possessioner i alla verldsdelar och hindra alla innovationer i besittningen af länder hos andra makter, som kunde rubba allmänna ställningen i Europa. Med ett så billigt och stort föremål skulle hela detta steget blifva så mycket mindre förhatligt hos totaliteten. Man kunde taga för afgjort, att *Holland* accederade till detta förbund, och man egde all anledning att förvissa sig, att *Preussen* äfven deruti skulle ingå. På detta sätt skulle denna liga blifva den starkaste, som kanhända någonsin existerat, och det enda medlet att frälsa Turkarne emot kejsarliga hofvens förenade styrka, om de förre öfvergåfvos af Frankrike. Preussen borde man så mycket mera räkna på, som kejsarens projekt att förstöra balancen inom tyska riket måste sätta det i behof af Englands understöd.»

Trippelalliansen

Man ser både uppslaget och meningen af den ej långt derefter ingångna Trippel-alliansen emellan England, Holland och Preussen [67](#) — till sitt innehåll i allmänhet defensiv, men i sjelfva verket riktad mot Rysslands växande öfvermakt och dess af Österrike understödda planer på det turkiska riket. Denna var den politiska kombination, på hvilken Gustaf III räknade, då han inlät sig i kriget mot Ryssland; ehuru hans förhoppningar om subsidier af dessa makter redan visade sig osäkra. — Han beslöt icke dess mindre — emot Tolls råd [68](#) — att genast bryta med Ryssland, i kraft af traktaten med Porten och i förväntan af de subsidier, hvilka man derifrån ej syntes göra någon svårighet att bevilja. [69](#)

Konungen beslutar kriget

Konungen räknade på öfverraskningen af ett hastigt anfall. ⁷⁰ — De betänkligheter, som inom hans armé kunde uppstå och verkligen uppstodo både emot krigets rättmätighet i allmänhet och enlighet med regeringsformen (som förbjöd anfallskrig utan ständernas hörande), hade blott kunnat öfvervägas af ett fast förtroende till en *stor anförare* — såsom Sverige fordom ej sällan egde i sina krigiska konungar. Detta förtroende fans ej och *kunde* ej finnas vid ett första försök på krigets bana af en konung, som, med allt sitt mod, likväl ej var krigare. Deraf oppositionen i officerskorpserna, der många välmenande män indrogos i planer, dem de hvarken kände eller förstodo, och hvilkas innersta mening var — hos några Finnar: finsk sjelfständighet under ryskt beskydd — hos några Svenskar: återställandet af partidernas regeringssätt eller ett det ungefärligen liknande. Det var under sådana omständigheter, egnade att bringa en mindre stark själ i förtviflan, som konungen sammankallade 1789 års riksdag och der, med de ofrälse ständens biträde, men på ett våldsamt sätt, eröfrade enväldet, i afseende på både medlen och personerna, som för dessa medel blefvo offer — med halft-motsträfvigt hjerta, men uppoffrande allt för hvad han trodde tronens säkerhet och rikets sjelfständighet fordra. — Det var under dessa dagar, som han åt Schröderheim, i fleres närvaro, med en tår i ögat, sade : »Så många äfventyr, så många bekymmer kostar det att reparera ett enda ögonblicks misstag». ⁷¹ — Orden hade en djupare mening än ögonblickets.

Redogörelse af utgifvaren och slut

Här nedlägger jag för denna gången pennan, sedan jag, efter förmåga, har uppfyllt den uppgift, jag mig föresatt: att gifva en öfversigt af konung Gustaf III:s lefnad och regering med ledning af hans åt Upsala akademi anförtrodda papper och med begagnande af samtida upplysningar från andra håll. Dessa papper sluta med utbrottet af 1788 års krig och blefvo nyss före konungens afresa till kriget af honom sammanlagda och förseglade. Vigtiga källor för historien om detta krig, om statshvälfningen 1789, om den korta riksdagen i Gefle efter freden samt om de händelser, som närmast föregingo det blodiga slutet af Gustaf III:s djupt tragiska bana, finnas äfven på Upsala bibliotek; i synnerhet genom de tillökningar, som de Gustavianska papperen erhållit efter deras öppnande. Att kunna framdeles nytja dem till fortsättning af dessa teckningar är min önskan. — Men andra, länge nog uppskjutna göromål kalla mig först. Öfvertygad, att ett af de hufvudsakligaste hindren för en rätt kännedom af fäderneslandet och dess närvarande skick har varit den stora lucka, som blifvit lemnad i behandlingen af Sveriges historia sedan Karl XII:s fall — då våra utmärktaste historieskrifvare hittills mest inskränkt sig till äldre tidevarf, och ingen af dem fört fosterlandets häfder utöfver hvad man kallar Sveriges ärofulla dagar — har jag, under en följd af år, senast sysselsatt mig med vår nyare historia. Framgående på hittills temligen obanade stigar, har jag, först i min skildring af frihetstiden, sedan i denna framställning af Gustaf III, lemnat bidrag till det nyare Sveriges historia ifrån 1718 till 1788, hvilka torde bereda åtminstone någon insigt i sammanhanget och utvecklingen af våra öden. — Jag återgår till äldre arbeten, hvilkas fullbordan allmänheten länge haft rätt att af mig fordra, och hvilka visserligen ej minst ligga mig sjelf om hjertat; i fall helsa och lif denna fullbordan tillåta.

Fotnoter till Gustaf III:s papper nr 1-200

1 Grefve Axel Fersen.

2 Borgmästare i Sigtuna, en af de mest betydande af mösspartiet i borgareståndet. Han var född fattig, var borgmästare i 10 år med 300 dlr kopp. i lön, men hade varit fyra gånger riksdagsman och lemnade vid sin död år 1774 en förmögenhet af 1,170,000 dlr. kopp., enligt en underrättelse införd i Altonaischer Mercurius för den 8 December 1774, som finnes i dessa samlingar.

3 Ryktet var ogrundadt.

4 Rådets afsättande var ej det enda, hvori ofrälse ständens pluralitet visade sin makt. De förordnade borgmästaren *Sebaldt* till justitiekansler, efter *Rosir*, och generalmajoren friherre *Thure Gustaf Rudbeck* till öfverståhållare i Stockholm, efter grefve *Axel Sparres* död. Den förre undanbad sig justitiekanslers-embetet, men bibehöll titeln.

5 Riksrådet grefve Rudenschöld.

6 Ridderskapets och adelns pleni-protokoll för denna dag.

7 En mängd sådana i denna anda utkommo, såsom: *Uppsyningsmannen*, *Medborgaren*, *Riksfiskalen*, *Karbasen*, *Trädgårdsdrängen och Bocken*, *Gå på*, *Den Ofrälse Soldaten* m. fl.

8 Så vid partihälfningen 1769, så vid den 1770, så slutligen efter revolutionen 1772, då Gustaf III bibehöll honom i rådet.

9 Ekolsund den 21 Apr. 1772. *T. S.*

10 Grefve Vergennes.

11 Sinclair.

12 De med särskild stil utmärkta orden äro på svenska och af konungen understrukna.

13 Nye rådsherrar blefvo vice amiralen friherre Falkengreen, landshövdingen friherre Ridderstolpe, generalfältygmästaren friherre And. Reinh. Wrangel, kanslirådet Axel Arnell, lagmannen Melcher Falkenberg, öfversten Fred. Ulr. Sparre, hofmarskalken friherre C. G. Ehrencrona. Baron Ridderstolpe afsade sig, men ingick slutligen i rådet på ständernas förnyade särskilda anhållan.

14 Grefve Karl Fr. Scheffer intresserade sig mycket för detta förslag, hvilket hans bror så energiskt fördömer, och plågade franska ambassadören grefve Vergennes med propositioner om penningeunderstöd i detta ändamål, hvartill Vergennes var föga benägen, i synnerhet som — säger han i ett bref af den 6 Maj till kungen — dertill fordrades att kunna köpa alla fyra stånden. Sinclair, som intrigerade med alla partier, visade sig mycket ifrig för detta restitutionsförslag, under det man å andra sidan beskyldde honom att ha verkat till rådets ruin.

15 Den efterföljdes af hyllningen den 1 Juni.

16 Den 29 Febr. 1772.

17 Den 4 Mars. »Ni vet det parti jag tagit att underteckna försäkringsakten, utan att läsa den», skrifer konungen till greve Creutz.

18 Kommissionen trädde i verksamhet den 11 Aug., således 8 dagar före revolutionen. Adeln hade afslagit denna kommission. Möss-partiets chefer på Riddarhuset, Essen, Friezky m. fl., hade sjelfve afrådt den. Till och med ryske ministern afstyrkte den.

19 Det var den så kallade *inaktivitets*-saken eller kollegiernas förklarade överksamhet i följd af Adolf Fredriks afsägelse, hvar-igenom riksdagen 1769 hade blifvit föranledd.

20 Berättelse om revolutionen år 1772, MS. på Upsala bibliotek. Afskrift, men med originala bilagor.

21 Den vid denna riksdag så myndige borgmästaren Sundblad upptog i sjelfva verket åter den redan vid 1769 års riksdag väckta frågan om presternas vederlag. [Förläggarens rättelse: Den Sundblad, som åter upptog frågan om presternas vederlag 1771, var ej borgmästaren i Sigtuna, utan en köpman i Eskilstuna.]

22 16,666 rdr 32 sk. specie.

23 Sedermera generalamiralen.

24 *Georg Magnus Sprengtporten*, då major, öfverste vid Savolax-brigaden 1775, tog afsked 1780, öfverste i holländsk tjenst 1785, generalmajor i rysk tjenst 1786, chef för ett dragonregemente 1788. Förde 1789 afvog sköld mot fäderneslandet, hvarför han dömdes från lif, ära och gods. Den förste ryske generalguvernör i Finland den 19 Nov. 1808. Finsk greve 1809. Död den 1 Okt. 1819.

25 *Johan Kristoffer Toll*, född den 1 Febr. 1743, underofficer, auskultant i Göta hofrätt, vice häradshöfding, lemnade för embets-fel juridiska banan, efter revolutionen adlad, steg hastigt i förtroende och värdigheter — ansågs för hufvudrådgifvaren till finska kriget, vid hvars utbrytande 1788 hans inflytande likväl sjönk. Aflägsnades efter Gustaf III:s död, men återkallades 1797 i dåvarande konungens konselj. Grefve Toll dog den 21 Maj 1817, såsom fältmarskalk och generalbefälhafvare i Skåne. Kammarherren baron Ehrensvärd säger om honom i sina handskrifna anteckningar: »Toll var själen i de skånska operationerna vid revolutionen, hade redan under partitiderna gjort sig känd, fruktad och misstrodd: ett dristigt, arbetsamt och konstigt geni, har utmärkt sig genom drift och hushållning, eger en stor färdighet att härma och gjorde sin lycka vid hofvet med att inpromptu uppträda i en rol.»

26 Då öfverstelöjtnant vid enkedrottningens lifregemente, generalmajor 1782. Af en krigsrätt dömd till döden 1789, men benådades med afsked 1790. Död 1815.

27 Efter revolutionen adlad under namnet Gustafschjöld och blef chef för sitt regemente. Dog som generallöjtnant 1792.

28 *Karl Ludvig von Hintzenstern*, vid Åbo läns regemente. Generalmajor 1795. Tog afsked 1808. Död 1811.

29 *Jakob Leonard König*, då kapten vid gardet, sedermera öfverste i armeen. Tog afsked 1776. Död 1804.

- 30 Konungen och prins Karl reste till Loka brunn i Juni månad 1772.
- 31 Var ryttmästare vid lifregementet, då han 1770 erhöll öfverstelöjtnants afsked. Uppförd på riksrådsförslag den 12 Maj 1771. Durietz är nämnd förut.
- 32 I Grimm's Correspondence littéraire T. III, p. 473 finnes en uppgift, att upptäckten skulle skett genom en indiscretion af madame Du Barry.
- 33 Grosshandlaren *Henrik Vilhelm Peil*, bolagsman och måg i det Grillska huset.
- 34 Friherre *Gustaf Filip Wennerstedt*, då major vid lätta dragonerna. Chef för Östgöta kavalleriregemente 1783. Erhöll generalmajors afsked 1787. Död 1815
- 35 »Denne friherre *Hugo Herman von Saltza* blef 1778 den 19 Oktober landtmarskalk och, som fadder till kronprinsen Gustaf Adolf, gjord till grefve.» Konungens anteckning.
- 36 Kyrkoherde i Katarina församling i Stockholm.
- 37 Nu teologie professor i Åbo. Han var riksdagsman vid alla riksdagar från 1756 till 1800. 1788 biskop i Åbo stift. Dog den 26 Sept. 1802.
- 38 Råd- och handelsmannen *Johan Sorbon*, riksdagsman från Mariestad.
- 39 Härmed måste menas kongl. förordningen af den 31 Mars 1767, i hvilken, enligt presteståndets begäran vid riksdagen 1765, stadgades: »att ingen, eho han vara må, som antingen är frälseman eller för sina barn adlig sköld erhållit, må i ståndet intagas eller der ega säte och stämma.»
- 40 Sprengtporten.
- 41 Det skedde först i slutet af den följande, såsom man sett.
- 42 Konungen i Frankrike.
- 43 Grefve Vergennes.
- 44 Skriften: *Mörksens rike och väldigheter*.
- 45 Dessa ord äro på svenska.
- 46 1772 års regeringsform har ingen sådan termin för riksdagars kallande, men väl att de ej skola vara öfver tre månader.
- 47 Det tyckes således varit konungens afsigt, att rådsemetet egentligen skulle vara ett förordnande, med bibehållande af den tjenst, man förut innehade.
- 48 Finnes icke uttryckligen i regeringsformen.
- 49 Regeringsformen gaf konungen 2 röster i dessa mål.

50 Finnes ej i regeringsformen.

51 Finnes ej. Men väl stadgas, att konungen skall vara af den rena Lutherska läran.

52 Finnes ej.

53 I regeringsformens 11 § stiliseras detta så, att, emedan i Sverige är en stor myckenhet af adel, kongl. maj:t lærer vara så nådig att inskränka utnämningarna till 150, hvilka ätter ej Riddarhuset eger att vägra introduktion.

54 I regeringsformen heter det: »efter förra vanligheten.»

55 Enligt regeringsformen: »af de rikets råd, som konungen dertill utnämner».

56 Men eger ifrån fyllda 18 år inträde i rådkammaren, enligt regeringsformen.

57 Jfr 38 § af 1772 års regeringsform, som åberopar 1743 års arfförening.

58 De fvra sista punkterna finnas ej i regeringsformen, liksom många af de i regeringsformen upptagna §§ i konungens utkast saknas.

59 550,000 livres.

60 Utgörande 375,000 livres.

61 Den finnes. Den är författad af grefve Karl Fr. Scheffer och innehåller hvad vi hufvudsakligen redan anfört om skuldens anledning.

62 Då finansminister.

63 Emellertid synes konungen redan förut någon gång ha varit i brefvexling med madame Du Barry, åtminstone genom grefve Karl Fr. Scheffer, som nu också fick uppdrag att skrifva henne till. Året förut den 11 Sept. 1771 skrifver grefve Creutz till konungen: »Jag har öfverlemnadt det ifrågavarande brevet till madame Du Barry, hvilket hon oförtöfvadt ämnar besvara. Hertigen af Aiguillon säger mig, att e. m. rådt henne att hindra jesuiternas återkallande. Jag kan försäkra e. ni., att derom alldeles ej är fråga; och hertigen har synts litet stött öfver misstanken, att han skulle protegera dem. Spanske ambassadören (Aranda) fortfar att ej se madame Du Barry, och konungen behandlar honom icke dess mindre lika väl. Österrikiske ambassadören grefve Merci är deremot intim med henne och afhandlar statsaker med henne.» Ibland konungens papper finnes ett koncept af grefve K. F. Scheffer till ett kort bref från Gustaf III till madame Du Barry, hvori han tackar för det deltagande, hon visat i revolutionens lyckliga utgång.

64 Angående dessa finnas på ett bref följande anteckning af konungens hand: »Det kom an på att negotiera 10,000 dukater, som borde användas att göra revolutionen den 19 Aug. 1772. Grefve Vergennes lät nedsätta dem till hälften, så, att blott 5000 erhöles, hvilket förorsakade mycket bryderi i ett ögonblick, då det ej var godt att spara och en nödvändighet att gifva ut.»

65 Lika med 113,000 riksdaler specie, utom de 5000 dukaterna.

66 Vid pass 1,111 riksdaler specie, i fall, såsom troligt, här är fråga om daler kopparmynt.

67 I originalet écus — lika med 16,666 rdr 32 sk. specie.

68 Une garniture de cheminée. — Flassan, Histoire de la diplomatie française, instämmer deruti om grefve Fersen, T. VI p. 581: »Il est à observer que le comte de Fersen, personnage le plus considérable par ses talents et son rang du parti des chapeaux, ni reçut, ni ne voulut accepter les bienfaits du roi (de France) » [Troligare är att här syftas på K. Fr. Scheffer. Om Fersen kunde Bjelke svårligen skrifva, att »hans affärer ej äro briljantare än mina».]

69 Också blef han af vidriga vindar så länge uppehållen, att han först den 7 Sept. återkom till Stockholm.

70 *Sheridan*, då engelsk legationssekreterare i Stockholm, bekräftar detta. (History of the late revolution in Sweden. Dublin 1778, p. 351).

71 Grefve och generallöjtnant 1772. General och serafimerriddare 1778. Död 1 Jan. 1796.

72 Efter revolutionen skickades på hösten, i anledning af krigsryktena från danska sidan, Toll till norska gränsen för att inhemta underrättelser. Dessa tjente mycket att upplysa konungen angående verkliga sinnesstämningen i Norge, om hvilken åtskilliga andra rapportörer hade gjort öfverdrifna målningar.

73 Ett utdrag af sedermera fältmarskalken grefve Tolls egen berättelse om revolutionen 1772 finnes i De la Gardieska arkivet 14:de delen s. 191.

74 Om de märkvärdiga händelser, som sig i Stockholm tilldragit ifrån den 19 till och med den 21 Aug. 1772.

75 Man hoppades, att till denna tid möjligen äfven Sprengtporten kunde vara återkommen. — Revolten i Kristianstad började den 11 Aug. om aftonen. Sekreta utskottets protokoll för den 17 Aug. 1772.

76 Konungen har på detta bref tecknat: »Ankom till Stockholm måndagen den 17 Aug. kl. 4. Detta bref var insydt i sadeln.» I Skåne var äfven adeln mössa.

77 Grefve Adolf Ludvig Hamilton.

78 Riksrådet Kalling ville hindra honom att gå ut.

79 Ett facsimile af denna försäkran finnes i De la Gardieska arkivet, 18:de delen.

80 En ung baron *Liewen*, då löjtnant vid gardet, gaf exemplet. Han fick strax efter revolutionen fullmakt att vara öfverste i fransk tjenst.

81 *Fredrik Cederström*. Öfv.-löjtnant i armeen 1772. Död 1774.

82 Ett ögonblicks tvekan skall nu hafva uppstått ibland hans omgifning, då en gardessergeant utropade: »Det skall gå. Lefve konung Gustaf!» (*Sheridan*, I. c. p. 376.)

83 En enda sade nej. (*Sheridan*, I. c.)

84 Riksrådet Wallwijk blef först från fönstret varse rörelsen på borggården och bad sina medbröder upphöra, emedan konungen der nere justerade protokollet.

85 Konungens order för den officer af gardet, åt hvilken rådets bevakning anförtros, finnas i De la Gard. Ark., 18 del.

86 *Klas Cederström*, öfverste i armeen 1776. Död 1778.

87 42 § af den nya regeringsformen, som äfven tillåter ständerna att göra lagprojekt, var således för tillfället suspenderad.

88 Af den 28 Augusti.

89 Den ed, som prins Karl i sitt bref till konungen af den 24 Aug. tillsänder honom, undertecknad af de förnämste då hos prinsen närvarande personer, lofvar »trohet åt konung Gustaf III och hans manliga arfvingar, att försvara riket och den rena evangeliska läran, att hålla konungens påbud, som ständer binder och frihet stadgar, efter Sveriges gamla lagar, konung Gustaf Adolfs regeringsform, kyrkobalken [förläggarens rättelse: ska stå "konungabalken"] och 1743 års arfförening.»

90 En löjtnant Hjerta skickades efter honom och hann honom i Södertelje, utan att likväl kunna utföra sitt uppdrag att arresterera Pechlin, emedan han ej hade skriftliga order, hvarför Pechlin tvärt om hotade att arresteras Hjerta. Näst Pechlin var den märkligaste af de arresterade generalen grefve Fredrik Vilh. v. Hessenstein, naturlig son af konung Fredrik. (Hans bror Karl Edvard hade dött 1769.) Konungen erbjöd honom befälet i Stockholm revolutionsdagen, men han lemnade hellre sin värja. Han frigafs efter en kort och lindrig arrest.

91 Den 17 Sept. skrifver Karl Fr. Scheffer till konungen: »Hattar och mössor, ehuru somlige önska Pechlin hängd, andre befriad, instämna dock alle deruti, att ed. m:ts egen lag (regeringsformen) kräfver *dom* eller *frihet*.» Pechlin ställdes först under en *krigsrätt*; men inbegreps, efter aflagd trohetsed, under den allmänna amnestien, blef fri efter 5 månaders fängelse och tog afsked.

92 Han nedlade rådsemetet den 22 Mars 1773 och erhöll till efterträdare hofkansleren friherre Sven Bunge, hvilken åter såsom hofkansler då efterföljdes af friherre Fredrik Sparre.

93 Konungen skref honom till: »Om jag kände i mitt rike en skickligare och en dygdigare man, skulle jag lemnat er att njuta af edert lugn.»

94 I ett bref från den nye kanslipresidenten grefve Ulrik Scheffer till grefve Creutz i Paris den 9 April 1773 förekomma följande uppgifter i detta ämne: »När ständerna i sistl. September åtskildes, afslutade de inom 8 dagar en marsch för ordinarie staten, som de på, 15 månader till förene ej medhunnit, och i densamma upptogos både de arriererade subsidierna och alla nu påstående extra ordinarie beskattningar. Men det var kongl. maj:t angeläget att strax sluta riksdagen, innan några främmande hof kunde mellankomma, ehuru samma statsförslag vid

tillämpningen så knappt befinnes, att redan för innevarande år yppar sig en statsbrist af öfver 30 tunnor guld. Jämte denna deras åtgärd lenmade de kongl. maj:t ett kreditiv på banken af 50 tunnor guld att nytja vid påkommande olyckshändelser, hvarmed egentligen förstås fiendtligt anfall. Härvid är dock att märka, att när kongl. maj:t finner sig tvungen att deraf göra bruk, har banken ingen annan tillgång, än att fabricera sedlar för samma summa, och när dessa komma ut i allmänna rörelsen jämte de gamla, som redan förlorat hälften af sitt värde, så kan deras misskredit ej annat än ökas.»

95 Se brevet fullständigt i Gustaf III:s Skrifter, svenska upplagan, T. 1.

96 400 man af Nylands dragoner införlifvades med lifgardet.

97 Franska originalet finnes bifogadt Sprengtportens handskrifna berättelse om revolutionen.

98 Han skrifver den 16 Aug. till konungen (brevet framkom först efter revolutionen i Stockholm): »Jag får äntligen den äran berätta ed. m:t, att Sveaborgs garnison nu gripit till vapen mot ständerna.» Hans manifest derom är dateradt Sveaborg den 17 Aug. Han säger sig der vilja afskudda det tyranni, som igenom sammansättningen af några laglösa riksdagsledamöter blifvit utöfvadt, men bedyrar, att hans afsigt ingalunda är att kränka friheten eller på något sätt införa den en gång afsvurna suveräniteten. Formuläret till den ed, som han lät aflägga, innehåller: »Sedan rikets nu samlade ständer, genom sjelfsvåld och ett laglöst förhållande ej allenast gjort intrång i konungens rättigheter, utan trampat lagarne till medborgares förtryck och fäderneslandets försättande under främmande ok, så lofvar jag och svär vid Gud och hans heliga evangelium att hålla konung Gustaf III för min rätte, lagkrönte konung och bud hans fullkomna, som mig af mina vederbörande förmän gifna varda.»

99 Grefve Fersen skrifver derom till konungen från Linköping den 26 Aug. 1772. »Jag inser hela vidden af e. m:ts afsigter, och huru viktigt det är att förena sinnena. Jag känner ej den nya regeringsformen. — Jag behöfver ej känna den för att determinera mig i detta ögonblick. Jag bär en regeringsform i mitt hjerta, som alltid har ledt mig och nu bjuder mig att lyda de befallningar, e. m. behagar gifva mig. Men då jag underkastar mig e. m:s välbehag, tillåt mig att begära en nåd, det är att ej neka mig min retraite, så snart mina enskilda omständigheter ej längre tilllåta mig att förblifva i statens tjenst... Till sin bror, öfverhofjägmästaren grefve Karl Fersen, som öfverlemnade detta bref till konungen, skrifver Axel Fersen: »Du känner min vedervilja för rådsvärdigheten. Döm om det offer jag gör. — Konungen kommer utan tvifvel att nämna en öfverste för gardet, jag vet ej hvilken. Mina omständigheter tillåta mig ej att umbära det ackord af 16,000 Plåtar, som jag derfor gifvit till gamle general Pfeif. Tala derom med konungen!«

100 Redan 1767 i Augusti frågade Reis Effendi svenska ministern Celsing i Konstantinopel, om det var sant hvad franska ambassadören hos Porten (då grefve Vergennes) berättat om de krigsrustningar, som gjordes i Sverige, och huru snart fiendtligheterna mot Ryssland skulle börja. *Sheridan* l. c. p. 299.

101 Afskrift i Noringska samlingen på Upsala bibliotek.

102 Ur samma källa.

103 Genom upphöjande af Stanislaus Poniatowsky 1764.

104 1768.

105 Josef II.

106 I Neustadt 1770. Den första underrättelsen om de hemliga underhandlingarna emellan Fredrik II och kejsar Josef, angående Polens delning, fick franska kabinettet af Gustaf III, som genom grefve Ulrik Scheffer derom lät underrätta Vergennes. *Politique de tous les cabinets de l'Europe par Ségur*. 2 Ed. Paris 1801, T. 1. p. 154 (efter Vergennes' egna bref).

107 Maria Theresia.

108 Efter underhandlingar rörande Polens delning, först emellan Preussen och Ryssland, derefter mellan Preussen och Österrike, afslutades delningstraktaten den 5 Aug. 1772.

109 Efter en först i Fokzani, sedan i Bucharrest afbruten fredskongress slöt Katarina II freden med Turkarne, utan främmande bemedling, den 21 Juli 1774 i Kutschuk Kainardgé.

110 M:r *Durand*, förut fransk minister i Wien.

111 Förut spansk minister i Stockholm.

112 [Den finnes tryckt i den af framlidne grefve Manderström år 1843 utgifna *Correspondance inédite relative à l'histoire de Suède 1772—1780*, hvaraf en öfversättning på svenska utkom i bokhandeln 1854.]

113 Detta bref till Fredrik II finnes i konung Gustaf III:s skrifter, svenska upplagan, T. 4. s. 75.

114 Ordalagen i detta bref äro ännu starkare. Fredrik II innesluter i brefvet till systemen en afskrift af den hemliga artikeln i traktaten med Ryssland, hvilken vi nyss meddelat.

115 Svenska upplagan, T. IV. s. 78.

116 Ekolsund den 21 Sept. 1771. *T. S.*

117 I Gustaf III:s papper förekomma väl flera originalbref från hans morbror, men ibland dessa inga om revolutionen 1772.

118 Ändamålet af prins Henriks af Preussen resa till Petersburg år 1770 säges ha varit ej blott förslaget om Polens delning, utan en delningstraktat på Sveriges bekostnad, i följd af hvilken Katarina skulle taga Finland och Fredrik Svenska Pommern.

119 Afskrift i Noringska samlingen, Vol. 3.

120 Af den 21 Aug. 1772.

121 Dessa bägge ställen, hörande till brefven CXVI och CXX i 67 Tomen af *Oeuvres de Voltaire* (Beaumarchais' edition 1785). hafva der blifvit supprimerade, men finnas i supplementbandet till *La Correspondence littéraire de MM. Grimm et Diderot*. Paris 1814, p. 410, 411.

122 Gustaf III var en dyrkare af denna förmåga. »Man må säga hvad man vill» — skrifver han den 18 Aug. 1773 ifrån Gripsholm till grefve Karl Fr. Scheffer — »det är *imaginationen*, som styrer människorna. Om den är liflig och stark, så drifver den dem till stora saker, är den trög och lat, så gör den blott små människor. Det goda har den, att lifvet, satt i rörelse af dess verksamhet, i ett ögonblick kommunicerar sig. Man ser det i synnerhet i stora folksamlingar. Hufvudena upphetta hvarandra. Det är då, som denna entusiasm födes, som föranleder stora gerningar, goda eller elaka, allt efter som öfverlägsna människor eller omständigheternas anstöt dirigera dem. Efter att ha gjort er en så vacker éloge öfver de viva imaginationerna, blygs jag nästan säga er, att sjelf jag har en ganska yster» (tres pétulante).

123 *Réflexions sur la Suède et la Norvège au mois d'Aout* [förläggaren rättelse: Avril] 1772.

124 Kristian VII uppsteg 1766 på tronen och förmäldes samma år med Karolina Matilda, syster till konung Georg III af England.

125 *Johan Fredrik Struensee*. 1768 konungens lifmedikus. 1771 kabinettsminister och grefve.

126 Natten mellan den 16 och 17 Januari 1771. Struensee och Brandt afrättades den 28 April. Drottningen, förvisad till Zelle i Hannover, dog 1775.

127 »Ett hof och en ministèr helt och hållet öfverlemnade åt Ryssland; det lägre folket fullt af beundran för e. m:t; de store i förtviflan öfver vår revolution», skrifver ambassadören Sprengporten till konungen. Köpenhamn den 26 Nov. 1772.

128 Han dog kort derefter den 4 Okt. 1772, 62 år gammal.

129 Skärgårdsflottan.

130 Örlogsflottan.

131 I Konstantinopel.

132 Den nya regeringsformens 34 § innehöll, att Svea rikets arffurste och prinsarne af det svenska blodet kunde med hertigdömens och furstendömens titlar, såsom urgammalt bruk varit, hedras, dock utan någon rättighet till de provinser, hvilkas namn de bära. Den 11 Sept. utnämde konungen i följd deraf prins Karl till hertig af Södermanland och prins Fredrik till hertig af Östergötland.

133 Jfr Norings diplomatiska annaler. MS.

134 Konventionen derom slöts den 24 Dec. 1773.

135 Sedermera kejsar Paul.

136 Bref af grefve Ulrik Scheffer till grefve Creutz i Paris, Ulriksdal den 18 Mars 1773.

137 Han dog i Stockholm 1749 och var af den bekanta släkten S:t Aulaire.

138 Brevet finnes i afskrift uti Tersmedenska samlingen.

139 Har afseende på det hemliga anbud af kronan, som oppositionen skall ha gjort hertig Karl. Jfr [sid. 88](#) här ofvan.

140 Nu konungen följaktig i Paris.

141 Eller *Fredriksson*. Gustaf III tillägger i en egen anmärkning vid ett följande bref: »Fredriksson var salig konungens naturlige son. Han dog sex veckor efter min faders död.»

142 Enkedrottningens kammarfru.

143 Prinsessan Sofia Albertinas lärare; hade lagmans fullmakt.

144 Konungens egenhändig påskrift: »Detta bref blef mig öfverlemnadt af riksrådet Ekeblad pingstaftonen 1771 kl. 9 om aftonen, vid min ankomst till Karlskrona.»

145 Egenhändigt koncept bland de Gustavianska papperen.

146 Efter originalet. Gustaf III har på brefvet tecknat: »Emottagit den 30 Sept. 1771.»

147 Det är bekant, att Fredrik II så tecknade sitt eget namn.

148 Drottningen dröjde der 9 månader.

149 Prinsessan Sofia Albertina var redan 1767 vald till coadjutrice af stiftet Quedlinburg, hvilket hon, såsom abbedissa, likväl först 1787 tillträdde.

150 Kammarherren baron Joh. Fr. von Nolcken åtföljde enkedrottningen till Berlin.

151 Här är fråga om prins Karls förbindelse med prinsessan Filippina Augusta af Brandenburg-Schwedt, konung Fredrik II:s systerdotter. Lovisa Ulrika var mycket ifrig för detta parti. Redan d. 14 Jan. 1771 skrifver riksrådet Sinclair till d. v. kronprinsen Gustaf i Paris: »Drottningen vill ändtligen gifta prins Karl med prinsessan Filippina och att brölloppet skall stå i sommar på Ulriksdal. Allt är redan afgjordt i hennes hufvud. Det fattas blott konungens (Adolf Fredriks) anmälan i rådet för verkställigheten. Jag hoppas man afstår från denna idé.»

152 Moses Mendelsohn.

153 I Polens delning.

154 Fredrik II.

155 Hon ångrade sig sedan att ha skrifvit det, såsom hon sjelf erkänner i ett bref till Beylon.

156 Prinsessan Filippina blef 1773 förmäld med landtgreffen Fredrik II af Hessen-Kassel.

157 I anledning af rådets afsättning genom de ofrälse stånden.

158 Svarande mot 50,000 riksdaler specie.

159 Fullt afgjord blef enkedrottningens stat först efter revolutionen genom riksdagsbeslutet d. 9 Sept. 1772, då hela hennes underhåll bestämdes, allt sammanräknadt, till nära 4 tunnor guld eller 66,500 rdr specie årligen, dessutom Svartsjö kungsgård till enkesäte och 50,000 rdr specie till inköp och inredning för enkedrottningen af Fredrikshof. — »Det sker ej för mina vackra ögons skull», skrifver enkedrottningen till Beylon, »utan för att skilja mig från kungliga slottet.»

160 Konungen.

161 Den 4 Dec. 1770 skrifver kammarherren baron Fredrik Nolcken till dåvarande kronprinsen Gustaf: att drottning Lovisa Ulrika plötsligen visade mycken ömhet för prins Karl, hvilket förundrade hela verlden. Vid detta bref har Gustaf gjort följande anmärkning: »Drottningen har alltid misshandlat min bror Karl ifrån hans späda ungdom. Denna förvandling förvånar mig.» Drottningens afsigt dermed var troligen att derigenom vinna prins Karl för det brandenburgska giftermålet, som redan då låg henne om hjertat. När prinsen slutligen ej deri rättade sig efter hennes önsknings, svalnade äfven hennes ömhet, för hvilken prins Fredrik och prinsessan Sofia Albertina sedermera under hela hennes öfriga lefnad företrädesvis voro föremål.

162 Beylon var Schweizare. Vintern åren 1771—1772, hvilket sista blef ett af de svåraste missväxtår i Sverige, var ovanligt stark och lång.

163 I prinsessan Sofia Albertinas lyckönskan till konungen öfver revolutionen, daterad Stralsund d. 31 Aug. 1772, heter det: . »Du har gjort underverk. Gud vare lof, att det ej mera är presteroch borgare, som skola utdela välgärningar!»

164 Konung Fredriks naturlige son, en qvick och bildad man, nyckfull, men af ett behagligt umgänge, lemnade revolutionsdagen sin värja hellre än att svära den nya trohetseden, blef dock fri efter en kort och lindrig arrest, sedan han aflagt eden. Han var generallöjtnant i fransk tjenst. Han förlorade denna värdighet för sitt uppförande revolutionsdagen, men återfick den på konungens intercession, hvarom Ludvig XV underrättade Gustaf III i ett egenhändigt bref.

165 Det var under enkedrottningens vistande i Berlin. .

166 I bref af d. 10 Dec. 1772

167 Här kan blott menas hertig Karl.

168 En Ramsay sändes af konungen enkedrottningen till mötes i Stralsund och återförde det entusiastiska brefvet från henne, som vi meddelat. Endera Otto Vilhelm eller Anders Johan Ramsay, den förre kapten, den andre löjtnant; blefvo bägge landshöfdingar i Finland.

169 D. 21 Okt. 1771.

170 En syster till storfursten Pauls första gemål.

171 Augusta Dorotea, dotter till hertig Karl af Braunschweig-Wolfenbüttel med dess gemål Filippina Charlotta, prinsessa af Preussen och k. Fredrik II:s syster.

172 Född d. 22 Mars 1759, dotter af konung Adolf Fredriks broder, Fredrik August, biskop i Lübeck, och hans gemål Ulrika Fredika af Hessen-Kassel.

173 Katarina II.

174 Med Maria Teresia af Savoyen 1773.

175 *Papiers écrits de la main du sénateur Höpken* är inskriften af konungens hand på flera samlade betänkanden af denne rådsherre.

176 Prins Karl blef på sin döpelsedag år 1748 af ständerna förklarad för storamiral.

177 Under namn af Jakob II.

178 Förmäld med drottning Anna i England.

179 Nu guvernör i Pommern.

180 Konungens instruktion för öfversten, sedermera generalen, baron *Evert Taube* att vara hertig Fredrik följaktig på den resa, h. k. h. under namn af grefve af Öland skulle företaga, är af den 6 Maj 1776. Man sade om denna resa (med hvars måttliga kostnad konungen sedan förklarade sig nöjd), att baron Taube reste med prinsen och ej prinsen med honom. Egentliga orsaken, hvarför konungen lät resan företagas, läser varit prinsens passion för röken Sofi Fersen (sedermera grefvinnan Piper). Prinsen hade erbjudit henne sin hand. Ett dylikt senare anbud, som prinsen gjorde till en dotter af riksrådet grefve Wrangel, blef äfven af konungen afböjdt. Konungens egenhändiga koncept till de bref, hvilka han ålade sin bror att skriva till fröken Wrangel för att upplösa denna förbindelse, finnes ibland hans papper med påskrift: "Papiers concernant la rupture du mariage de mon frère le D. de Ost. et M:lle la c:tesse de W. 1782.»

181 Grefve Ad. Lud. Hamilton i sina. handskrifna anekdoter.

182 I sekreta utskottet vid 1755—56 års riksdag yttrades betänkligheten om tryckningen af rådets och ständernas förklaringar emot konungens sätt att uppfatta grundlagarne, »emedan allmänheten kunde få veta, att konungen allenast dependrar af pluraliteten i rådet, hvilket torde väcka missnöje». Sekreta utskottets protokoll d. 15 Dec. 1755. — För öfrigt gynnades endast *den* publicitet, som försvarade det herskande partiets afsigter. Motsägelser förföljdes med anklagelser och straff.

183 Svenska vetenskaps-akademien fick på ansökning af den då unge Höpken kunglig tillåtelse att utgifva sina handlingar 1739. Han var vetenskaps-akademiens förste sekreterare och Linné dess förste president. Målare- och bildhuggare-akademien inrättades 1735, vitterhets-akademien genom Lovisa Ulrika 1753.

184 Veckoskriften *Argus*, som gjorde epok i afseende på språkets rening, väckte så mycken uppmärksamhet, att den då ännu okände författaren, som var Dalin, af 1734 års ständer anmäldes till erhållande af en belöning.

185 *John Wilkes*, parlamentsledamot och derpå lordmayor af London, utgaf en politisk veckoskrift: *The North Briton*, i hvars 45:te nummer han häftigt angrep k. Georg III:s trontal efter freden i Paris 1763, hvarför han blef satt på Towern, ehuru snart frigifven. Efter häftiga debatter öfver tryckfriheten blef Wilkes' skrift enligt bägge parlamentshusens beslut offentligen uppbränd af bödeln, och han sjelf af underhusets pluralitet utstött ur parlamentet.

186 Det enda tillägg, konungen uttryckligen nämner i sitt diktamen eller om »obligation för boktryckaren till att förekomma oanständighet och ovett enskilda emellan», finnes i sjelfva verket ej i 1774 års tryckfrihetsförordning, som i detta afseende endast åberopar konungens kungörelse och varning att uti tal och skrifter icke inblanda smädeliga tillvitelser angående de förra partier (af d. 24 Aug. 1772).

187 Ekolsund d. 6 April 1774.

188 President i Svea hofrätt.

189 I sitt nyss citerade yttrande till rådsprotokollet säger konungen sig ha funnit så mycken insigt och opartiskhet i assessoren Borghs votum, att hans vilja vore, det för honom utfärdades lagmans fullmakt. Deremot förklarar han sitt stora misshag öfver det votum, som assessoren Estenberg afgifvit, hvari denne, en ifrig mössa, med det forna partispråkets bitterhet förklarar 1766 års tryckfrihetsförordning för oupphäfven.

190 Den skulle, då saken rörde ett helt kollegium, som borde dömas, egentligen ha förts inför den i 16 § af 1772 års regeringsform förordnade *riksrätt*, men en sådan sammanträdde aldrig.

191 Förloppet ha vi berättat efter kammarherren baron Ehrensvärd, som i sina handskriftliga anteckningar tillägger: »Konungen tvangs här att vara sträng, ehuru Gyllensvahn ansågs för hans personliga ovän. För öfrigt hade denne genom spel, otacksamhet och riksdagsvinning banat sig väg till sina tjenster, var utan militäriska förtjenster och bekant för sina processer.» — Att riksrådet Beckfriis här omtalas såsom tillhörande det forna mösspartiet är ett misstag. Han var tvärt om hatt och inkallades såsom sådan i rådet 1769.

192 Jfr yttrandet till rådsprotokollet d. 13 Mars 1776 i konungens Skrifter I:a del. Senare vändes dessa yttranden af de missnöjde mot konungen sjelf vid de militäriska exekutioner, som förbrytelser mot hans bränvinsmonopolium stundom medförde.

193 Då rikets råd.

194 Grefve Nils Turesson Bjelke, misshaglig för personer, som i slutet af konung Karl XI:s och i början af konung Karl XII:s regering hade stort inflytande, blef efter Karl XI:s död anklagad i Svea hofrätt för åtskilliga förmenta grofva förseelser och i fängelse inmanad. Undersökningen i hofrätten påstod ett halft år. Klagopunkterna föredrogos af sedermera vice presidenten Heerdhielm, men besvarades af grefve Bjelke med den påföljd, att de ej såsom domskäl kunde upptagas. Man uppsköt därför afkunnandet af domen. Detta uppskof varade i sju år, under hvilka grefve Bjelke satt i fängelse. År 1705 erhöil hofrätten uttrycklig befallning att fälla domen och dömde grefve Bjelke från lif, ära och gods. Han fick af kongl. nåd behålla lifvet samt godsen Salestad och Gäddeholm (nu Tureholm) såsom ersättning för hvad hans grefvinna bragt i boet. Konungen återgaf honom äran efter sin återkomst från Turkiet 1714. Grefve Nils Bjelke dog på Salestad i Upland 1716.

195 Åren 1776 och 1777 betaltes af Gustaf III till Görtziska arfvingarna, efter öfverenskommelse, för deras vida större kronofordran 70,387 rdr 24 sk. — Konungens bref till baronessan v. Eyben läses i hans samlade skrifter.

196 Grefvinnan *Henrietta Polixena Vasaborg*, född d. 22 Febr. 1696, dog d. 30 Okt. 1777, efter att endast i 9 månader ha kunnat njuta konungens välgärningar. Brevet till grefvinnan Vasaborg finnes i konungens skrifter. — Konungen hade genom ett bref af baron Monster, geheimeråd hos kurfursten af Köln, blifvit underrättad om hennes tillvaro.

197 Bondeståndets fullmäktige inträdde, såsom bekant, först med 1800 års riksdag i bankens styrelse.

198 Jfr *Schulzenheims* åminnelsetal öfver Liljencrantz, och *Schwerin*, Om bankoverket.

199 1769 års sekreta utskott yttrade härom: »Med de åtgärder, som vid 1766 års riksdag vidtogos, åsyftades ingen realisation, utan annihilation så långt, att ej mera öfrigt blifva skulle än ett, mot ett enda års kronouppbörd af landet, knappast svarande quantum.»

200 Riksrådet grefve Falkenberg, regeringsrådet Olthoff, bergsrådet Sandels, kammarrådet Botin, kommerserådet Liljencrantz, kommerserådet Söderling och bankosekreteraren Schröder.

Underdånig berättelse

De af konung Gustaf III till Upsala akademis vård och egendom lemnade papper torde lämpligen kunna fördelas i *tre klasser*. Den *första* och talrikaste utgöres af *bref*. Minsta delen af dessa är likväl från konungen sjelf. Dock förekomma äfven sådana, då han endera bilagt sina koncept eller återbegärt originalen. De flesta brefven äro ställda till konungen, men ej få äfven till personer af hans omgifning. Vid det ordnande, som dessa papper nu komma att undergå, förtjenar utan tvifvel *brefvexlingen inom kungliga huset* först och främst sin egen plats. Här förekomma bref från konung Adolf Fredrik, drottning Lovisa Ulrika, prinsarne Karl och Fredrik, prinsessan Sofia Albertina, drottning Sofia Magdalena. Märkligast äro de från konungens mor och från hans bror, prins Karl. Man ser ett moln lägga sig emellan moder och son, hvilket knappast i dödsstunden skingras. På en samling af hertig Karls bref från 1767 till 1775 har Gustaf III tecknat följande ord: »Dessa bref bevitna det innerliga förhållande och det ömsesidiga förtroende, som herskade oss emellan». ¹

En annan afdelning torde komma att utgöras af skrivelser från regerande och furstliga personer till konungen. Flere af dessa bref, såsom de från Fredrik den store, Katarina II, Ludvig XV, Ludvig XVI, prins Henrik af Preussen, äro personligt eller politiskt märkvärdiga. Den öfriga vidlyftiga korrespondensen sönderfaller i den med *utlänningar* och den med *Svenskar*.

Den förra omfattar en stor del af hvad Europa den tiden hade namnkunnigt och lysande. Huru många, i synnerhet af Frankrikes mest berömda namn, under Ludvig XV:s senare och Ludvig XVI:s tidigare år, finner man ej här! — Ifrån Choiseul till Vergennes — ifrån Voltaire till Marmontel! Gustaf III upphörde aldrig att i allt hvad han företog äfven tänka på Frankrike. Här fans det hof, som var förtroget med alla hans ungdomsplaner, hos hvilket han, för utförandet af sin första och största bedrift såsom konung, funnit ett länge fortsatt understöd, ja ett deltagande, som liknade personlig vänskap. Här var den stora verld, i hvars spegel han ej ogerna betraktade sig. Det var den tid, då den högre parisiska sällskapsverlden, dess tongifvande snillen af båda könen, utdelade rykten i Europa, som äfven statsmannen och hjälten ej försmådde. Märkligt är i synnerhet damernas erkända inflytande. Creutz skrifver till Gustaf III och bereder honom på ett bref från madame Du Deffant öfver revolutionen 1772, nästan såsom på en heder. Huru mycket värde konungen satte på sin brevexling med grefvinnorna Egmont, De la Mark och Boufflers, synes af det sätt, hvarpå han sjelf derom yttrar sig. Innehållet rör väl mest dagens händelser — hvarför damerna äfven stundom kalla sina meddelanden för »bulletins des nouvelles» — men är äfven literärt och politiskt. Grefvinnan Egmont kritiserar 1772 års regeringsform, som hon finner för litet gynnande för friheten, ehuru hennes eget tänkesätt är strängt aristokratiskt. Hon nekar konungen sitt porträtt, om han ej förbinder sig att aldrig emottaga madame Du Barrys, hvilken i ett öfvermått af erkänsla för visad uppmärksamhet hotat honom med både byst och porträtt. Röster ur den parisiska stora verlden gjorde sig den tiden nödvändiga vid alla hof. Man köpte sig äfven sådana. Den bekante Grimm, hvars utgifna »Correspondence» bär färg af så många denna verlds skiften, grundade en ansedd och nästan lysande existens på sådana parisiska bulletiner till flera hof. Katarina II, i hvars tjenst han steg till minister, var ej den enda, som använde honom. Han räckte äfven till för Lovisa Ulrika och Gustaf III. Konungens svenska korrespondens har perioder, karakteriserande för hans närmaste omgifning. — Det finnes tider, då män, sådana som Karl och Ulrik Scheffer, stå främst i denna brevexling. Det finnes andra, då Toll och Schröderheim oftare förekomma ², andra åter, då Armfelts namn begynner blifva det första. Af denna tredje period förekommer ej särdeles mycket inom rymden af de oss här öfverlemnade brefven; hvilka i allmänhet ej gå längre än till 1788.

Särskildt må ibland alla dessa konungens korrespondenter uppmärksamheten fästas vid grefvarne Karl Scheffer, Ekeblad och Creutz, i anledning af de omdömen konungen sjelf stält i spetsen för samlingen af deras bref. Det heter om grefve Karl Scheffers: »De äro de enda öfriga af mer än hundra, som jag sett mig nödsakad att bränna för tidernas osäkerhet, till min största saknad. Af dem som äro qvar kan man döma till de viktigare, som jag uppbränt. Om hundra år skola de vara dyrbara så väl för stilen som för de anekdoter, hvilka de innehålla, och som mycket upplysa historien om de märkliga händelserna åren 1768 och 1769». ³ Gustaf III menar härmed ej blott konung Adolf Fredriks tronafsägelse 1768 om hösten, hvarigenom riksdagskallelsen framtvingades, utan en samtidig, djupare, af honom sjelf uppgjord plan till en förändring af regeringssättet, hvartill detta den gamle konungens steg blott skulle vara inledningen, men hvilken förändring den gången ej kunde utföras, ehuru den nya regeringsformen var skrifven. Det är en nyhet i vår historia, som de Gustavianska papperen fullkomligt upplysa. Ibland kanslipresidenten grefve Klas Ekeblads bref läses på en skrifvelse, daterad d. 2 Okt. 1771, följande anteckning af konungens hand. »Detta är det sista bref, jag emottog ifrån denne värdige man, som dog följande tisdagen. ⁴ Jag har i honom förlorat en pålitlig vän, en upplyst och skicklig minister och staten en god medborgare. Sådana förluster äro oersättligare än mistningen af vidsträckta provinser, hvilka ofta äro staten mer till börda än gagn.» Det är svårt att säga, om sådana ord mer hedra konungen än ministern.

Brefven från grefve Creutz äro särdeles talrika. På en samling af sådana till Gustaf III såsom kronprins åren 1765 — 1769 har konungen tecknat: »Dessa bref äro lika intressanta för stilen som för innehållet. Statsangelägenheter, nöjen, vitterhet, allt finner der sin plats.» — Det samma gäller om hans senare korrespondens med konungen, såsom minister i Paris. En egen uppmärksamhet förtjenar brefvexlingen (i synnerhet med konungen, enkedrottningen och grefve Vergennes) af Beylon, vid hofvet anställd såsom Lovisa Ulrikas lektor, men, genom det förtroende han njöt inom kungliga familjen, snarare en erkänd vän af huset, hvarför Gustaf III äfven kallar honom för *familjens Mentor*; — ett epitet, som för öfrigt omvexlar med det skämtsamma af »mon philosophe epicuréen.» Vid underrättelsen om Beylons död, som inträffade d. 12 Nov. 1779, skrifver konungen till baron Breteuil, fordom fransk ambassadör i Stockholm, ett bref, hvarur vi meddela följande i öfversättning: »Ni skall med lika mycken smärta som jag emottaga underrättelsen om den hederlige Beylons död. Den vänskap och uppriktiga tillgifvenhet ni hade för honom äro mig en borgen för edra tänkesätt. Hvad mig angår, jag har gjort en oersättlig förlust. Jag hade pröfvat honom i olyckan, jag hade pröfvat i lyckan, och jag har alltid funnit honom tillgifven min person, men såsom en hederlig karl, som sade mig sanningen. Sådant folk är sällsynt att finna, i synnerhet för personer uti min ställning.» Vid Beylons död blefvo hans papper förseglade med konungens sigill af hofkansleren baron Fredrik Sparre. Hvad derutaf i denna samling befinner sig bär följande påskrift af konungens hand: »Papiers du feu Beylon, remises entre mes mains en 1779.» En annan klass af de Gustavianska papperen utgöres af *konungens egna uppsatser af historiskt, politiskt eller vittert innehåll* — de flesta blotta utkast, nästan alla på franska språket.

De förnämsta af dessa äro:

»Mémoires de G. P. R. de S. (Gustave Prince Royal de Suède) écrits par lui-même, commencés en 1765, lorsqu'il étoit âgé de 19 ans.»

Det första stycket af detta flere gånger afbrutna och återtagna arbete går till 1750 och innehåller en öfversigt af näst föregående tider. Det andra stycket går till 1760 och är snarare en ny begynnelse. Likväl återopas det föregående. På handskriften är tecknad »Livre I.» Man finner ett företal och ett förslag till titelblad med motto (ur Henriaden, med någon förändring):

»Je t'implore aujourd'hui, sévère vérité,
 Dis moi les crimes des peuples et les fautes des princes.»
 Detta titelblad skulle prydas med bilden af en trefot, hvarpå rökelse offras. Nedanför är
 prentadt af prinsens hand med stora bokstäfver:
 »La Piété Filiale»
 och följande verser ur tragedien »La Siége de Calais» underskrifna:
 »Oui, tu dois partager la gloire de ton père!
 Grand Dieu! qu'en ce moment ma naissance m'est chère.»

Man finner af företalet, att detta är skrivvet i December 1768, nyss efter sedan kronprinsen för rikets kollegier förkunnat sin faders beslut att afhålla sig från regeringen, tills rådet utfärdat riksdagskallelse. Den lifliga oro, prinsen erkänner sig dervid ha erfarit, hade en djupare grund än den omständigheten, att detta var hans första offentliga politiska handling. Det var kronprinsen som hade bestämt Adolf Fredrik till denna hos honom ovanliga kraftyttring. Och detta konungens steg var hos Gustaf förknippadt med planen till en, om så fordrades, våldsamt förändring af regeringssättet, hvilken Frankrike ville understödja. Försöket uteblef, emedan han aldrig dertill kunde erhålla sina föräldrars bifall och i synnerhet hos drottningen, sin mor, som skydde tillbaka för 1756 års minnen, mötte ett öofvervinneligt motstånd.

Den lucka, som här åter förekommer i memoirerna, fylles till en del af de anteckningar, prinsen fört om sitt beivrande af rådslagen i senaten ifrån d. 18 Mars 1767; genom de fullständiga underrättelserna om 1768 års tillämnade revolution, som i dessa papper alltid heter: »le grand objet, la grande affaire, le grand but de la liberation de l'état»; samt genom en åtminstone börjad egenhändig berättelse om den år 1772 verkligen utförda revolutionen. — Man finner här af kronprinsens hand: 1:o En plan till en regementsförändring, daterad redan d. 9 Mars 1768; 2:o Ett förslag till proklamation i konung Adolf Fredriks namn i anledning deraf; 3:o En uppsats kallad: »Réflexions sur ma situation et ma conduite personnelle, écrites aujourd'hui le 16 Oct. 1768 à Ekolsund, veille de mon depart pour la cour»; 4:o Anmärkningar af d. 30 Okt. och 15 Nov. 1768 om hattarnes löften att, i fall af riksdag, arbeta på konungamaktens återställande enligt rikets gamla grundlagar (prinsens otro på dessa löften uttryckes i bref till franske ambassadören comte de Modène d. 23 Nov. 1768); 5:o Förslag till ny regeringsform af kronprinsen — fragment på svenska — utförligare koncept på franska; 6:o »Événemens memorables de 1768» — en blott börjad uppsats — samt »Mémoire sur la diète de 1769» — äfven afbruten, innehållande att Frankrike efter utgången af denna riksdag uppgifver allt hopp att draga någon nytta af svenska alliansen; — slutligen 8:o »Mémoire sur la revolution de Suède en 1772», börjande med dessa ord af kardinal de Retz: »Les extrêmes sont toujours fâcheux, mais ce sont des moyens sages quand ils sont nécessaires. Ce qu'ils ont de consolant, c'est qu'ils ne sont jamais médiocres, et qu'ils sont decisifs quand ils sont bons.» Den innehåller en skildring af partiernas ställning i Sverige ifrån 1765 till Gustafs uppstigande på tronen, men afbrytes här. Dessa memoirer, ehuru fragmentariska, innehålla märkliga, ofta oväntade historiska upplysningar. Läger man härtill, att för öfrigt här träffas flera andra handskrifter hörande till partidernas yttre och inre historia, i synnerhet i den särskildt bifogade samlingen af dertill hörande handlingar, som af riksrådet grefve Liewen hade blifvit till konungen öfverlemnad; så befinnes lätt, att, om bidragen till historien om Gustaf III:s egen regering förnämligast äro att hemta ur konungens korrespondens, de nyssnämnda beståndsdelarne af de Gustavianska papperen i synnerhet måste vara viktiga för kändedomen af de båda föregående regeringarna.

Men det är ej blott sin egen historia, som Gustaf III hade företagit sig att skriva. Ett annat, ehuru äfven ofullbordadt, ungdomsarbete, ett utkast till Vasa-husets historia på svenska tronen, förvaras äfven i dessa samlingar under följande titel: »Mémoires pour servir à

l'histoire de la maison de Vasa, écrites par un de ses descendants.» Det synes vara till tiden äldre än det föregående, men visar ej blott god kunskap om ämnet, efter Dalin, Celsius och Tegel, utan en förundransvärdt tidig talang såsom skriftställare. Inga spår till rättelser af annan hand förekomma hvarken i dessa eller de förut nämnda memoirerna; deremot någon gång ändringar och tillägg af prinsens egen. En del af detta arbete finnes tillika i en med annan hand verkställd sorgfällig afskrift. Detta är, om vi ej bedraga oss, enda exemplet af en sådan omsorg egnad åt någon af de bland Gustaf III:s skrifter, som i dessa papper förekomma, näst »Äreminnet öfver Torstensson», genom hvilket konungen, okänd såsom bekant är, sjelf vann första priset i den af honom stiftade Svenska akademien, och hvilket äfven här träffas i afskrift, med akademiens anmärkningar och den då okände författarens svar derpå. För öfrigt meddelas allt såsom det först på papperet blifvit kastadt. Pennan flyger som tanken. Och likväl har uttrycket lika mycken kraft som liflighet och ledighet. Man ser en liksom medfödd, naturlig stil, som ej behöfver fråga efter former. Det gäller om alla konungens skrifter, om hans franska, som om hans svenska, om hans förtroliga bref, som om hans statsskrifter, t. ex. äfven hans berömdaste tal. Koncepten visa, att de flutit obehindradt, nästan utan rättelser, ur pennan. Visserligen är stafningen i bägge språken lika missvårdad och röjer ett stort fel i första undervisningen. Men detta fel var långt ifrån sällsynt i denna tidens uppfostran. Man finner ibland konungens franska korrespondenter flere, som ej stafva mycket bättre än han, och den stora verlden tycktes anse sig upphöjd öfver ortografiens pedanteri, såsom öfver många andra borgerliga band.

De sistnämnda memoirerna gå till en början endast till 1521 och Gustaf Vasas utväljande till riksföreståndare. Derpå följer en ny begynnelse och en ny titel: »Histoire de Gustaf Vasa, roi de Suède, par un de ses descendants» (G. Pr. R. de S.), med en målning af det tillstånd, hvori Kalmar-unionen försatt Sverige, och slutligen af Kristierns grymheter; hvarefter ett nytt afbrott inträder. Nu förekommer en tabell öfver Gustaf I:s gemåler, barn och de med honom samtida regenter, derefter berättelsen om slutet af Gustaf Vasas regering; hans sjukdom, hans testamente, hans död, med betraktelser öfver hans karakter och öfver tillståndet i Europa på hans tid. — Det öfriga är endast fragment. Man finner en börjad berättelse om Erik XIV — några betraktelser öfver Karl IX:s regering — samt karaktersmålningar af Karl X och Karl XII. — Märkelig nog är tystnaden i detta ungdomsarbete om konungens hjelte, den store Gustaf Adolf, för hvilken hans tidiga beundran likväl på andra ställen framlyser, liksom en viss ovilja mot Karl XI. Rikshistoriografen Schönberg kände detta konungens tänkesätt och synes, för att döma af en bland Gustavianska papperen förvarad skrifvelse till hofkansleren baron Fredrik Sparre, i sina historiska bref om svenska regeringssättet nog mycket i fråga om Karl XI:s regering hafva rättat sig efter tiden. ⁵ För öfrigt finnes bland dessa samlingar icke, såsom man förmodat, denna outgifna del af Schönbergs historiska bref, åtminstone ingen särskildt rörande k. Karl XI:s tidehvarf. Deremot förekommer, ej under hans namn, men tydligen af honom, en längre uppsats, i form af ett bref, innefattande en kort öfversigt af svenska författningens historia till och med frihetstiden, som utförligare behandlas. Brefvet, som är dateradt *Sanningsberg* (i stället för *Åsberg*, såsom Schönbergs gård i Gestrikland hette) d. 12 Nov. 1768, innehåller i synnerhet flera märkliga omständigheter angående Karl XII:s sista regeringstid.

Sveriges stora minnen och allt hvad dermed sammanhänger förvandlade sig lätt under Gustaf III:s penna i ämnen för vitter och vältalig framställning. Den dragningskraft allt sådant på honom utöfvade visar sig äfven i tidiga poetiska försök, hvaraf dessa samlingar äfven förvara ett och annat. Så en Heroide i franska alexandriner uti den fångne Kristiern II:s namn till konung Kristiern III i Danmark, sedan den förre i fångelset fått veta sin ende son Johans död.

Verserna äro visserligen af en ovan och osäker hand, men innehålla likväl rader sådana som följande:

»Ou sont donc ces couronnes à mes armes soumis,
Mes sujets, mes enfans, mes trésors, mes amis;
Tout s'est évanoui, mes remords seuls me restent.»

Hans ungdoms sysselsättning med Gustaf Vasas historia har tydligen i hans själ intryckt den bild, hvilken han såsom konung sedermera framkallade på svenska scenen. Hans första utkast till operan »Gustaf Vasa» ser man ibland dessa papper i obunden stil, på franska författadt, såsom vanligt med löpande penna, nästan intet ord utstruket. I formen skiljer den sig naturligtvis mycket ifrån det sedermera af Kellgren, efter konungens utkast utarbetade stycket, liksom olikheter visa sig i sjelfva anordningen, i hvilken konungen äfven gjort förändringar af sitt första utkast. Så är scenen med skuggorna inkommen genom en sådan af konungen sjelf gjord och här bilagd förändring. Men hela den poetiska intentionen, nästan alla de teatraliska effekterna (om man undantager fängelsescenen, hvarmed stycket på teatern öppnas) träffas redan i detta första utkast, som konungen på sista sidan kallar: »Gustaf den förste — opera i 3 akter, med en prolog, vid Gustaf Adolfs statues inaugurering». Dervid finnes en öfverräkning af de särskilda musikstycken, som denna opera skulle komma att innefatta, utdelning af roller, beskrifning på kostymer. I ett företal försvarar sig konungen emot förebråelsen att hafva velat göra en opera af ett sådant ämne — att hafva skrivit en opera utan kärlek. »Hvarför skulle man ej», säger han, »använda föreningen af alla sinnenas nöjen för att fira nationens hjeltar och för dem väcka en ny förtjusning genom att låta dem å nyo framgå för folkets ögon?» Då vi nu öfvergå till en annan klass af de Gustavianska papperen, må slutligen endast anmärkas, att till nästan alla konungens teatraliska arbeten de första egenhändiga utkasterna här finnas.

Den tredje och sista klassen af dessa papper består af *statsskrifter* eller *acta publica* af flera slag. Här må i främsta rummet nämnas: »Egenhändigt utkast af konungen till 1772 års regeringsform.» Först ett påbörjad vidlyftigare, men afbrutet koncept; sedan ett till innehållet fullständigare, men blott i korta hufvudpunkter författadt. Vidare: »Konungens utkast till riksdagsordning 1778», med åberopande af 1617 års riksdagsordning. »Konfirmation på konung Gustaf Adolfs riddarhusordning med tillägg», — förekommer äfven under titel af »Kongl. Maj:ts propositioner till ridderskapet och adeln om nödiga tillägg till konung Gustaf Adolfs riddarhusordning.» — En »Ordning vid plenum plenorum»; samt en »Kort underrättelse om landtmarskalkens skyldigheter», dat. Stockholm d. 19 Okt. 1778. — Alla af konungen egenhändigt och på svenska språket.

Då Gustaf III, såsom bekant, mest var sin egen minister för utrikes ärendena och i följd af sin regering allt mer tog dessa under sin egen hand, så finnes äfven här, för den tid, som dessa samlingar omfatta, såsom man kan vänta sig, ett stort antal af diplomatiska instruktioner, noter¹ och bref, till en betydlig del af konungen sjelf författade.

Man träffar äfven statsskrifter af allmännare syftning. Såsom exempel må nämnas en memoire i koncept af konungen till kejsarinnan Katarina II år 1777 om Europas förändrade politiska ställning genom de stående armeernas omåttliga förökande. Den begynner med orden: »Vous n'aimez pas les dissertations, Madame. — Cependant je ne puis résister à l'envie de vous soumettre quelques reflexions sur l'état présent de l'Europe.» Förr, säger konungen, voro krig och fred åtskilda. I förra seklet afväpnade man efter kriget, och länderna njöto efter krigets oro fredens lugn. — Nu är äfven freden stäld på krigsfot. En enda furste har i sjelfva upplysningens och filosofiens tidevarf dertill gifvit exempel och, ehuru Europa älskar och behöfver freden, tvungit sina grannar att följa det. En enda furste fäster alla fredliga makters oroliga uppmärksamhet. Hans snille, hans segrar hafva uppfyllt Europa med beundran. Han

sysselsätter sig oupphörligt med vidsträckta förstöringsplaner; en monarki att skapa föranlåter honom att midt under freden underhålla en talrikare armé, än den största Ludvig XIV någonsin uppstälde i kriget. Mecklenburg, Svenska Pommern, Danzig, kanhända äfven Kurland, äro ännu föremål för hans planer. — Man behöfver ej nämna, *hvilken* den store konung är, som här åsyftas.

Förslag och betänkanden af konungens högre embetsmän angående åtskilliga delar af styrelsen förekomma äfven.

Vi utmärka dåvarande statssekreteraren friherre Liljencrantz' på konungens befallning afgifna memorial af d. 24 Nov. 1785 »Om förvaltningens fördelning i departement under statsministrar såsom chefer; eller, i deras ställe, statssekreterare med lika makt.»

Slutligen må anmärkas, att en mängd papper af blandadt innehåll, enskilda besvärsskrifter, rättegångshandlingar, t. ex. flera angående processen emellan furst Hessenstein och konungen om Ekolsund — eller af mindre värde och intresse endast för ögonblicket, såsom förslag till ceremoniel, dekorationer, kostymer, hoffester eller andra högtidligheter, föreskrifter om möbler, t. ex. om kungliga rummens inredning i likhet med den franska kungliga familjens m. m., ofta träffas bredvid dem, som röra viktigare ämnen.

Då den, som genom sin lärarebefattning vid universitetet en sådan pligt närmast ålåg, härmedelst har nåden att aflemna denna underdåniga berättelse, får han lika underdånigt anmärka, att en alldeles fullständig uppgift om de Gustavianska papperens beskaffenhet förutsätter en fullständigare granskning, än de hittills kunnat undergå, men som nu företages för deras slutliga ordnande. Det öfverseende, berättelsens författare därför i detta afseende vågar utbedja sig, behöfver han likväl i ännu högre grad för en följande berättelse kallad: »Några historiska drag ur de af konung Gustaf III efterlemnade papper», hvilken han med görligaste första skall ha den nåden att till denna bifoga, och hvarigenom han trott sig på förhand böra lemna någon underrättelse om dessa pappers innehåll, tills en fullständigare framställning kan beredas eller sjelfva urkunderna utgifvas. Han har därför, vid upprättandet af den härhos i underdånighet bifogade katalogen, för sig sjelf antecknat dem, hvilka han ansett vara af större betydenhet, ehuru mycket af det öfriga äfven torde ega sitt intresse; han har sedermera genomgått dessa sålunda antecknade papper och derutur gjort utdrag, som ligga till grund för den ytterligare berättelse, hvilken han om någon tid hoppas vara i tillfälle att afgifva; och han har dermed tillika bestämt de gränser, inom hvilka denna kommer att hålla sig, och efter hvilka han önskar att bedömas.